γρηγοριος ο παλαμας

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΤΟΣ ΝΔ' ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1971 ΤΕΥΧΟΣ 625

ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ

ΑΡΘΡΑ

Ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων Ἀθηνογόρας
Βασ. Θ. Σταυρίδης, Κ. Ε. Π παπέτρου
Θεόφιλος Βέϊκος, Βασ. Τ. Γιούλτσης
Ἀθαν. Γιομπλάκης, Στέφ. Δ. Σαχπελίδης
Κωνστ. Ἀναστ. Βαβοῦσκος

ΧΡΟΝΙΚΑ - ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Κ. Α. Π., Γ. Α. Τ.
Π. Χ. Δημητρόπουλος, Ἰω. Ε. Ἀναστασίου

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ, ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Γ. Α. ΤΣΑΝΑΝΑΣ, ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀθηναγόρου
Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μ. Βρεταννίας

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ (COMPREHENSIVENESS) *

Ἡ ἔννοια τῆς Περιεκτικότητος (Comprehensiveness) ὡς χαρακτηριστικῆς θεωρίας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας ἀπησχόλησεν, ὡς γνωστόν, τοὺς Ὀρθοδόξους θεολόγους καὶ δὴ τοὺς ἐνδιατρίψαντας περὶ τὰς σχέσεις Ἀγγλικανισμοῦ καὶ Ὀρθοδοξίας.

Ἐν τῇ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθοδόξῳ Θεολογικῇ Διασκέψει τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1966 ἐξητάσθη τὸ θέμα τοῦτο καὶ εὑρέθη ἓν τῶν χρηζόντων διασαφήσεως, ἀπὸ μέρους τῶν Ἀγγλικανῶν, ἵνα μὴ ἐκφράζωνται ἀπὸ μέρους τῶν Ὀρθοδόξων ἀπόψεις ἀπέχουσαι τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῆς θεωρίας ταύτης.

Ὁ παραλληλισμὸς τῆς Περιεκτικότητος πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς θεωρίαν τῆς Οἰκονομίας ἐκρίθη ὑπό τινων ὡς ἄποψις μᾶλλον ἀτυχής. Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ ἀνάλυσις παρουσιάζει βαθμοὺς ἀναλογίας δεικνύοντας τὴν συγγένειαν ἀμφοτέρων τῶν θεωριῶν, ἄλλοτε μὲν εἰς διοικητικῆς φύσεως ζητήματα πλησιάζουσαν τὴν ταυτότητα, ἄλλοτε δὲ εἰς θέματα θεωρητικῆς φύσεως ἀπέχουσαν αὐτῆς, ὡς εἰς τὸν τομέα τῆς προσαρμογῆς τῆς πίστεως πρὸς τὰ ρεύματα τῶν φιλοσοφικῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν θέσεων τῆς ἐποχῆς.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν σύγχρονον γνωμολογίαν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Περιεκτικότητος ἀφ' ἑνὸς μὲν θεολόγων μελῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Διαλόγου μετὰ τῆς παραλλήλου Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ ἀφ'

* Εἰσήγησις γενομένη ἐν τῇ Συνεδρίᾳ τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανικῶν ἐν Helsinki τῆς Φιλλανδίας (6 - 11 Ἰουλίου 1971).

ἑτέρου τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἑρμηνείας τῶν Συνεδρίων Lambeth καὶ ἔργα τινὰ ἐπισκόπων καὶ καθηγητῶν δυνάμεθα νὰ πλησιάσωμεν τὴν θεωρίαν τῆς Περιεκτικότητος τόσον ἀπὸ πρακτικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ θεωρητικῆς πλευρᾶς.

Ἐκ τῆς προσεγγίσεως ταύτης θὰ διακρίνωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς Περιεκτικότητος σχετιζομένην α) πρὸς τὴν Θεολογίαν, β) πρὸς τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας, γ) πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς ἔναντι τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν κατευθύνσεων καὶ δ) πρὸς τὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ περιεκτικότης ἐν τῇ Θεολογίᾳ

Ἐν τῇ θεολογίᾳ ἡ Περιεκτικότης συνεπάγεται ἀφ' ἑνὸς ἑνότητα ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ καὶ ἐφ' ἑτέρου διαφορότητα ἐν τῇ διακρίσει τῶν τριῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων. Ἐν τούτῳ ἔχομεν ταυτότητα πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον θεολογικὸν ὅρον «Περιχώρησις» χρησιμοποιηθέντα κυρίως ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀγγλιστὶ δὲ νοούμενον ὡς «Mutual Inclusiveness»[1].

Τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ παρουσιάζει ἑνότητα, ἀλλ' ἡ προσέγγισις αὐτοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει ἐκτενῆ διαφορότητα ἀνάλογον πρὸς τὴν ἱκανότητα, τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν πεῖραν ἑκάστου ζητοῦντος τὴν Θεότητα.

Τὸ ἴδιον φαινόμενον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ κόσμου, ὅπου ἡ ἑνότης τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἀναλύσει αὐτοῦ ἐξαπλοῦται εἰς διαφορότητα περιεχομένην εἰς τὸν ἕνα κόσμον τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ποιηθέντα. Ὁ κόσμος δὲν εἶναι κἄτι τὸ ἐσωτερικῶς ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν πνευματικότητα. Ἡ χάρις καὶ ἡ φύσις μόνον εἰς τὴν σκέψιν θεολόγων τινῶν τῆς Δύσεως, ἐπηρεαζομένων ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου, θεωροῦνται ὡς κεχωρισμέναι. Χάσμα ὅμως μεταξὺ αὐτῶν κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον χριστιανικὴν ἀντίληψιν εἶναι ἀπαράδεκτον. Διότι ὁ κόσμος καὶ ἡ φύσις θὰ ἀπετέλουν ἔρεισμα ἀντιθέσεως πρὸς τὴν Θεότητα καὶ αὐτόνομον κατάστασιν κεχωρισμένην τῆς χάριτος. Ἡ σχέσις Θεοῦ καὶ κόσμου, ἀνθρώπου καὶ χάριτος δὲν εἶναι ἁπλῶς ἐξωτερική, ὡς ἠννοήθη εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος δὲν ἀπέχουν. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι «κἄτι ἔξω ἐκεῖ» καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι «κἄτι κάπου ἐκεῖ». Τοῦ Θεοῦ ἡ δημιουργικὴ δύναμις καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ δημιουργημένη ὑπόστα-

---

[1] Ἴδε R. C. Moberly, Atonement and Personality, Longmans 1906, σ. 157.

σις συνδέονται ἐσωτερικῶς. Ἡ χάρις δὲν εἶναι κἄτι ὡς προσθήκη εἰς τὴν δεδημιουργημένην φύσιν. Εἶναι μᾶλλον τῆς φύσεως ἐσωτερικὸν χαρακτηριστικόν.

Ἡ Ὀρθόδοξος θεολογία ἐν τούτῳ συμβάλλει εἰς τὸν σύγχρονον θεολογικὸν διάλογον, διότι παρουσιάζει φύσιν καὶ χάριν οὐχὶ ὡς ἀντιτιθεμένας ἀλλ' ὡς ἀμοιβαίως συμπληρουμένας. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος ὡς δημιουργήματα εὑρίσκονται ἀείποτε εἰς τὸ πεδίον τῆς χάριτος, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἐσωτερικότητα τῆς Δημιουργίας. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς, παρὰ τὴν παραμόρφωσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Χριστολογίας, ὁ T. de Chardin παρουσιάζει τὴν χάριν ὡς τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον τοῦ φυσικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ στοιχείου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ βαθμὸς τῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόκτησιν συνειδητῆς ἐσωτερικότητος. Ἡ ἐσωτερικότης εἶναι ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπον ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν καὶ τὸν κόσμον ἀληθὲς κόσμημα, ἐν τῷ ὁποίῳ συνυπάρχουν φύσις καὶ χάρις ἐν ἑνότητι ἀλλὰ καὶ ἐν διαφορότητι [2].

Ἐν τοιαύτῃ ἑνότητι ἀλλὰ καὶ διαφορότητι τοποθετεῖται «ἡ καρδία τοῦ Εὐαγγελίου», ὅπου εὑρίσκεται τὸ μυστήριον τῆς ἑνότητος ὡς ζῶσα δύναμις κατεργαζομένη τὴν καταλλαγὴν ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ πλησίον καὶ τὴν προσωπικὴν εὐθύνην ἑκάστου διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἑνότητος ταύτης.

Ἐν τῇ ἐπεκτάσει τοῦ μυστηρίου τούτου διακρίνεται τὸ φιλοσοφικὸν πρόβλημα τοῦ Πλάτωνος τῆς ἀναλογικῆς συσχετίσεως «ὁ εἷς καὶ οἱ πολλοὶ» λελυμένον εἰς τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι ὀντότης ἑνιαία, «μία», πλὴν διακρινομένη εἰς διαφορότητα κεφαλῆς καὶ μελῶν συνυπουργούντων διαφοροτρόπως δι' ἕνα σκοπόν, ὅστις εἶναι ἡ διὰ τῆς ἑνότητος πρὸς τὸ ὅλον ἀπόκτησις τῆς σωτηρίας ἑκάστου μέλους διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ ὡς κεφαλῆς τοῦ καθ' ὅλου σώματος καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς παρεχομένης ὑπὸ τῶν μελῶν ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ λατρείᾳ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς διατήρησιν τοῦ ὅλου σώματος εἰς ἑνότητα καὶ σωτηρίαν ἑκάστου μέλους καὶ τοῦ κόσμου.

Ἡ πίστις τοῦ συνόλου, τουτέστιν ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ «τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως», ἥτις διακρινομένη ἐκδηλοῦται εἰς

---

[2] Ἴδε ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Philip Sherrard, The Livin? Presense of Orthodoxy, ἐν «Times», 13.3.1971· Teilhard de Chardin, The Phenomenon of Man, New York 1956· τοῦ αὐτοῦ, The Future of Man, London 1964, σ. 80 καὶ 200.

διαφορότητα τὴν ὁποίαν ἕκαστον μέλος ἐκδηλώνει ὡς συνεργίαν α) διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἑνότητος τοῦ ὅλου σώματος, β) τὴν ζῶσαν συμμετοχὴν ἑκάστου μέλους πρὸς περιφρούρησιν τῆς ὁλοκληρίας τοῦ σώματος καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πολλῶν καὶ τοῦ κόσμου [3].

Μόνον ἐν τῷ σώματι ἡ πίστις ἑκάστου μέλους, ὡς μέλους, εἶναι ἐνεργουμένη καὶ δυναμική, διότι διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συμβάλλει ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀδελφῶν εἰς τὴν ἑνότητα καὶ διατήρησιν τοῦ συνόλου, ἀλλὰ καὶ διότι ζωοποιεῖται καὶ αὐξάνει διὰ τοῦ συνόλου. Ἡ πίστις τοῦ μέλους, ὡς ἀτόμου μεμονωμένου, ἐκτὸς τῆς κοινῆς ζωῆς τοῦ σώματος, εἶναι κοινὸν τοῦ ἀνθρώπου λειτούργημα. Εἶναι φυσικὴ πίστις, ἀλλ' ὄχι ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἡ διὰ τῆς ἑνότητος μετὰ τῶν ὁμοπίστων προσαγομένη ὑπὸ τῆς κεφαλῆς ὡς θυσία τῷ Θεῷ. Ἡ πίστις τοῦ ἀτόμου, ὡς ἀτόμου, εἶναι γνώμη καὶ προσωπικὴ πεποίθησις, ἡ ὁποία χάνει τὴν διαφορότητα, διότι ἀπομονοῦται, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑνότητα, διότι δὲν συμμετέχει εἰς τὸ ὅλον, τὸ ἑνιαῖον, τὸ καθολικὸν καὶ ἀδιαίρετον καὶ ζῶν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ ὁ Χριστός [4].

Ἐπαναλαμβάνοντες ὅθεν οἱ Ἀγγλικανοὶ θεολόγοι ὅτι «Περιεκτικότης σημαίνει ἐν ταὐτῷ ἑνότητα καὶ διαφορότητα» ἐκφράζουν ἄποψιν θεολογικὴν ἀναφερομένην α) εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ, β) εἰς τὸ μυστήριον τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ καταλλάσσονται διὰ τοῦ Χριστοῦ πάντες μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων, καὶ γ) εἰς τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου ὡς ἔργου τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ κατακτήσει γνώσεων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀληθῆ περὶ τῆς φύσεως τοῦ κόσμου ἔννοιαν ἐπισημαίνεται ὑπὸ τῶν Ἀγγλικανῶν ἡ διηνεκὴς ἀναπροσαρμογὴ τῆς πίστεως πρὸς τὴν ἱστορίαν.

Κατὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς Περιεκτικότητος καταχωρισθέντα μεταξὺ τῶν πορισμάτων τοῦ Συνεδρίου Lambeth τοῦ 1968 ἡ ἔννοια τῆς Περιεκτικότητος ἑρμηνεύεται ὡς ἀκολούθως·

«Ἡ Περιεκτικότης ἀπαιτεῖ συμφωνίαν εἰς τὰ θεμελιώδη, ἐνῷ ἀνέχεται διαφωνίαν εἰς ζητήματα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ χριστιανοὶ δύνανται νὰ διαφέρουν χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην τῆς διασπάσεως κοινωνίας. Κατὰ τὸν νοῦν τῶν Ἀγγλικανῶν ἡ Περιεκτικότης δὲν εἶναι συμβιβασμὸς μήτε ἐξαγορασμὸς μιᾶς ἀληθείας ὑπὸ ἄλλης. Δὲν εἶναι ὅρος σοφιστικὸς ἀντικαθιστῶν τὸν συγκρητισμόν. Ἡ ἔννοια αὐτῆς συνεπάγεται μᾶλλον τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας ὡς αὐξανούσης,

---

3 Ἰω. 15, 11 - 10· Α' Κορ. 12, 4, 24.

4 Ἐφεσ. κεφ. 5ον.

διότι βαθμηδὸν κατακτῶμεν τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Ἐκ παραδόσεως ὁ Ἀγγλικανισμὸς περιέχει ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος Προτεσταντικὰ καὶ Καθολικὰ στοιχεῖα. Συνεχίζει ὅμως τὴν ἔρευναν τῆς ὅλης ἀληθείας, ἐν ᾗ τὰ στοιχεῖα ταῦτα θὰ εὕρουν τὴν πλήρη αὐτῶν καταλλαγήν»[5].

Ἐν ὄψει τούτων ἐθεωρήθη ἡ Περιεκτικότης «σχεδὸν συνώνυμος πρὸς τὴν Καθολικότητα», δεδομένου ὅτι ἡ Ἐκκλησία περιχωρεῖ τὴν οἰκογένειαν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ καὶ καλεῖ πάντας εἰς ἑνότητα μετ' αὐτῆς [6].

Ἡ θέσις αὕτη, σχετιζομένη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πρὸς τὴν ἀρχαίαν Δυτικὴν ἄποψιν (Τερτυλιανὸς καὶ Ἅγιος Αὐγουστῖνος), δεχομένην τὰ στοιχεῖα τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐνυπάρχοντα ἐν τῇ ψυχῇ ἑκάστου ἀνθρώπου («anima naturaliter christiana»), κρινομένη ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αἰτιολογοῦσα τὴν θέσιν τῶν χριστιανῶν οἵτινες διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐγένοντο μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, πλὴν εὑρεθέντες πρὸ ἱστορικῶν συνθηκῶν δυσκόλων, ὅπου αἱ πολιτικαὶ διαμάχαι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες ἠπείλουν τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἑνότητα, «ἐξηγόρασαν τὸν καιρόν» δι' ὑποχωρήσεων πρὸς διατήρησιν τῆς χριστιανικῆς Παραδόσεως. Βεβαίως ἡ Ὀρθόδοξος θεολογία δὲν θὰ ἐδέχετο «τὴν σχεδὸν Καθολικότητα» ταύτην ὡς μαρτύριον τῆς χριστ. καθολικότητος, ὡς δὲν τὴν δέχεται καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Οἰκονομίαν ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς Ὀρθοδόξου ἀκεραιότητος καὶ ὁλοκληρίας τῆς ἅπαξ παραδοθείσης καὶ διὰ τῶν Ἁγίων καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀχθείσης μέχρις ἡμῶν ὡς πίστις καὶ ὡς βίωμα.

Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ εἶναι ἑνότης ζωῆς καὶ πίστεως καὶ λατρείας, ἐν ᾗ προσφέρονται ὡς ὑποκειμενικὴ συμβολὴ τὰ χαρίσματα ἑκάστου μετέχοντος καὶ ἑνοποιοῦνται μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων μορφῶν τῆς συνεργίας διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὴν ἑνότητα τῆς προσφορᾶς τῆς γνωστῆς ὡς θυσίας καὶ λατρείας. Διὰ τοῦτο τονίζεται ὅτι «ἡ ἑνότης τῆς πίστεως ἐκφράζεται καὶ διατηρεῖται ἐν τῷ Ἀγγλικανισμῷ διὰ τῆς κοινῆς παραδόσεως τῆς λατρείας»[7].

Παρὰ τὴν ἑνότητα ὅμως τὴν ἀναγνωριζομένην ἐν τῇ λατρείᾳ πα-

---

[5] The Lambeth Conference Report, London 1968, σ. 140.

[6] Ἴδε A. Allchin, Comprehensiveness and the Mission of the Church, 1971.

[7] Ἔνθ' ἀνωτ., § 3, σ. 6.

ρουσιάζεται καὶ ἡ διαφορότης εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ ἡ διαφορὰ ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ λειτουργίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σκωτίας. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ὑπάρχει ἡ ἐπίκλησις πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, ἐνῷ ἐν τῇ πρώτῃ δὲν ὑπάρχει. Ἡ διαφορότης αὕτη δὲν ἀποκλείει τὴν ἑνότητα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τόσον ἐν τῇ πίστει ὅσον καὶ ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ λατρείᾳ. Ἡ Περιεκτικότης, ὡς εἰς ἄλλους τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, διατηρεῖ τὴν ἑνότητα. Δι' αὐτὸ «Ἀγγλικανοὶ εἶναι οἱ θέλοντες νὰ ζοῦν μαζὶ ἐν μιᾷ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑνότητος τῆς πίστεως, ἥτις δὲν εἶναι ἡ πίστις τῶν Ἀγγλικανῶν, ἀλλ' ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας ὁλοκλήρου. Ἡ πίστις ὁρίζεται διὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἑρμηνεύεται ὑπὸ τῆς Παραδόσεως καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν τεσσάρων Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Καθολικῶν Συμβόλων»[8].

Τὸ ἴδιον συλλογιστικὸν σχῆμα φαίνεται ἐφαρμοζόμενον καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ κύρους τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὑπάρχουν θεολόγοι καὶ ἐπίσκοποι ποὺ ὁμολογοῦν τὸ κῦρος καὶ τῶν ἑπτὰ Συνόδων. Ὁ δισταγμὸς ὅμως καὶ ἡ ἄρνησις ἄλλων καὶ ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐπίσημα ἔγγραφα ὡς πρὸς τὰς τέσσαρας μόνον Συνόδους δὲν θεωρεῖται βλάπτουσα τὴν καθολικὴν Παράδοσιν καὶ «τὴν κοινωνίαν τῆς Ἐκκλησίας», διότι ἡ διαφωνία δὲν προσβάλλει τὴν ὁλοκληρίαν τῆς πίστεως. Αἱ τέσσαρες πρῶται Οἰκουμεν. Σύνοδοι καὶ οἱ δογματικοὶ αὐτῶν ὅροι ἰσχύουν διὰ τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν, διότι α) δείχνουν τὴν ἑρμηνευτικὴν κλεῖδα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, β) διότι ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τοῦ χριστιανικοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, γ) διότι ἀντιπροσωπεύουν τὴν συμφωνίαν ὁλοκλήρου τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐξασφαλισθεῖσαν οὐχὶ εὐκόλως καὶ οὐχὶ πάλιν ἐξ ὁλοκλήρου. Αἱ ὑπόλοιποι Σύνοδοι συμπληρώνουν ἢ βεβαιοῦν τὰς πρώτας, γενόμεναι δεκταὶ κατόπιν διαφωνιῶν ὡς πρὸς τὸ οἰκουμενικὸν αὐτῶν κῦρος [9].

---

[8] Αὐτόθι.

[9] Ἴδε Henry Chadwick, The Status of Ecumenical Councils in the Anglican Thought, 1971· E. J. Bicknell, A Theological Introduction the Thirty Nine Articles of the Church of England, 3rd Ed., Longmans 1955, σ. 272 - 273· Edward C. Selwyn, Essays Catholic and Critical, London 1934, σ. 11 - 116· Archbishop Athenagoras, Introduction to Theological Dialoque between Anglican and Orthodox, Athens 1967, σ. 37 - 41.

Ἡ Περιεκτικότης καὶ ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ ἔκτασις ἣν λαμβάνει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἡ Περιεκτικότης ἐν τῇ περιχωρήσει διαφορότητος καὶ ἑνότητος φαίνεται εἰς τὸ νόημα τῆς αὐθεντίας, ἅπαξ καὶ ἀμφότεραι Περιεκτικότης καὶ αὐθεντία λειτουργοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀργάνου, τουτέστι τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο συζητεῖται ἡ σχέσις αὐτῶν τόσον ἐντὸς τῶν Ἀγγλικανικῶν κύκλων ὅσον καὶ ἐντὸς τῶν Ὀρθοδόξων ζητούντων παρὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καθορισμὸν τοῦ κέντρου τῆς αὐθεντίας.

Κατὰ τὰ πορίσματα τοῦ Συνεδρίου Lambeth τοῦ 1948 ἡ ἔννοια τῆς αὐθεντίας διαφαίνεται εἰς τὸν πλοῦτον τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ κατανέμεται μεταξὺ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Παραδόσεως, τῶν Οἰκουμενικῶν Συμβόλων, τῆς διακονίας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Μυστηρίων, τῆς μαρτυρίας τῶν Ἁγίων καὶ τῆς συμφωνίας τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας μελῶν (concensus fidelium) κατευθυνομένων ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ βασικὴ αὐτη Ἀγγλικανικὴ ἑρμηνεία τῆς αὐθεντίας ἐκφράζεται α) διὰ τοῦ ἐπισκοπάτου ὡς τῆς πηγῆς καὶ τοῦ κέντρου τῆς τάξεως καὶ β) εἰς τὸ βιβλίον τῶν Κοινῶν Προσευχῶν ὡς τοῦ κριτηρίου τῆς λατρείας. Ἡ λειτουργία εἶναι τὸ κέντρον, ἐνῷ τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς αὐθεντίας ἑνοποιοῦνται ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ δυνάμει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο οἵαν θέσιν ἔχει ἐν τῇ Προτεσταντικῇ θεολογίᾳ ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας καὶ ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Πάπας ἀνάλογον θέσιν ἔχει ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ Παράδοσις τῆς θείας λατρείας [10].

Εὐκρινεστέραν ἑρμηνείαν τῆς αὐθεντίας προσφέρει τὸ Συνέδριον Lambeth τοῦ 1968. «Ἡ κληρονομία τῆς πίστεως ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν εἶναι αὐθεντία πολυειδής. Τὰ στοιχεῖα αὐτῆς παρουσιάζονται εἰς διαφόρους τομεῖς τῆς κληρονομίας ταύτης. Διὰ τοῦτο διάφοροι Ἀγγλικανοὶ διαφέρουν εἰς τὰ πεδία τῆς αὐθεντίας. Ἐκ τῆς διαφορότητος ταύτης προέρχονται ἡ Περιεκτικότης καὶ ἡ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς τάξεως ἐλευθερία, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ θεολογία, ἥτις ὁμολογουμένως δὲν εἶναι μονολιθικὴ ἀλλὰ διαφορόμορφος (Variegated), εἶναι μᾶλλον ἀνεπίσημος παρὰ συστηματικῶς ἀναγωγική. «Ἡ αὐθεντία αὕτη ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Παραδόσει κινεῖται α) ἐντὸς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, β) ἐντὸς τῶν ὅρων τῆς Μεταρρυ-

---

[10] Lambeth Conference Report 1948, σ. 84 - 86· A. Allchin, ἔνθ' ἀνωτ., § 111, σ. σ.

θμίσεως, γ) καὶ ἐντὸς τῆς τρεχούσης ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Ἐντὸς μιᾶς τοιαύτης τριπλῆς κληρονομίας τῆς πίστεως εὑρίσκεται ἡ ἔννοια τῆς αὐθεντίας, ἡ ὁποία ἀρνεῖται νὰ θέσῃ ἑαυτὴν ἐναντίον τῆς δοκιμασίας τῆς ἱστορίας καὶ ἐναντίον τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ λόγου. Ζητεῖ νὰ εἶναι μία πιστευτὴ αὐθεντία, καὶ διὰ τοῦτο ἐνδιαφέρεται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἱστορίας καὶ νὰ ἔχῃ τὰ διαπιστευτήρια αὐτῆς ἐν σχήματι ἀνταποκρινομένῳ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς»[11].

Ἐκ τῆς δοκιμασίας τῆς πίστεως διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου διαφαίνεται καὶ ἡ θεολογικὴ μέθοδος ἣν ἀκολουθεῖ ὁ Ἀγγλικανισμός. Οἱ Ἀγγλικανοὶ θεολόγοι ὡς τοὺς παρουσιάζουν αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ Oxford καὶ Cambridge πλησιάζουν τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας τῶν ἔργων τῶν Πατέρων καὶ τῶν Θεολόγων πρὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ μετ' αὐτήν[12].

Ἡ μέθοδος αὕτη, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Clogher R.P.C. Hanson ἐν τῇ μελέτῃ του «A Marginal Note on Anglican Comprehensiveness», δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μέθοδον τῶν γερμανῶν θεολόγων, οἵτινες ἑρμηνεύουν τὴν ἱστορίαν πρὸς ἀπόδειξιν τεθείσης a priori ὑποθέσεώς τινος, μήτε πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν ἡ ὁποία θέτει πρῶτον τὰς δογματικὰς θέσεις καὶ κατόπιν ἐνατενίζει ἐκ τοῦ μακρόθεν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα ὑποθέτουσα ὅτι ὑποστηρίζουν αὐτάς.

Ὅταν μετέβη εἰς Ρώμην τὸ 1846 διὰ πρώτην φορὰν ὁ John Newman, ἀφοῦ συνεζήτησε μετὰ τῶν κορυφαίων θεολόγων τοῦ Βατικανοῦ, ἔγραψεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἰς φίλους του ὅτι «οἱ σύγχρονοι Ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι εἶναι προσεκτικοὶ διδάσκαλοι τῆς Δογματικῆς Θεολογίας, ἀλλὰ γνωρίζουν ὀλίγον τὴν ἱστορίαν καὶ ἐπιστήμην»[13]. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς μεθόδου τὴν ὁποίαν ἐν Ἀγγλίᾳ ἠκολούθουν καὶ ἀκολουθοῦν μέχρι σήμερον οἱ θεολόγοι. Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ John MacQuarie, καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας εἰς τὸ

---

[11] Lambefh Conference Report 1948, σ. 62· H. R. McAdoo, The Spirit of Anglicanism, London 1965, Preface, σ. VI.

[12] Ἴδε R. R. Williams, I Believe and Why, London 1971, σ. 51· H. R. McAdoo, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 81-155· John Newman, An Essay on the Development of Cristian Doctrine, New York 1960.

[13] Ἴδε Owen Chadwick, From Bossuet to Newman, Cambridge University Press 1957, σ. 169 καὶ 184.

Πανεπιστήμιον τῆς Ὀξφόρδης, «Principles of Christian Theology», ὅπερ εἶναι ἓν εἶδος Δογματικῆς ἢ Συστηματικῆς Θεολογίας, δύναταί τις νὰ διακρίνῃ τὴν ἰδίαν μέθοδον μᾶλλον εὐκρινῶς.

Ἡ θεολογικὴ μέθοδος τῶν Ἀγγλικανῶν ὡς ἱστορική, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Clogher, ἐνέχει μειονεκτήματα, διότι ἀφήνει «ἐν ἀοριστίᾳ διδασκαλίας οὐχὶ πλήρως ὁριζομένας». Τὸ παράδειγμα τῆς ἱστορίας τοῦ ἐπισκοπάτου προσάγεται πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μειονεκτήματος τῆς μεθόδου ταύτης. Ἐνῷ ἀναγνωρίζεται τὸ ἐπισκοπᾶτον ὡς φαινόμενον τοῦ παρόντος συνδεόμενον μὲ τὸ παρελθὸν καὶ προερχόμενον ἐκ τῆς συνεχιζομένης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, «ὅμως ἐν πολλῇ ἐπιφυλάξει προβαίνει εἰς τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ ἑρμηνείαν»[14]. Ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη κάποτε ἐκφράζεται κατὰ τρόπον, ποὺ δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἔκπληξιν εἰς ἕνα Ὀρθόδοξον ἢ Ρωμαιοκαθολικὸν θεολόγον. Ἐπὶ παραδείγματι ὁ λίαν εὐσεβὴς καὶ καλῶς πληροφορημένος ἐπίσκοπος τοῦ Leicester R. R. Williams γράφει διὰ τὸ ἐπισκοπᾶτον· «Πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν δὲν ἐπαναλαμβάνουν τὴν δεισιδαίμονα ἀπαίτησιν ὅτι ἀδιάκοπος διαδοχὴ συνδέει ἡμᾶς, ὡς δι' ἀθραύστου ἠλεκτρικοῦ ρεύματος, μὲ τὴν χειροτονίαν τῶν Ἀποστόλων, πλὴν τὰ γεγονότα εἶναι ἱκανοποιητικῶς πλησίον αὐτῆς, ὥστε νὰ κάνουν τὴν διαδοχὴν δι' ἐπισκοπικῆς χειροτονίας πολύτιμον σημεῖον, ἐν ᾧ ἡ ἱερωσύνη μας εἶναι ἡ ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ»[15].

Ἡ προσέγγισις τῆς πίστεως πρὸς τὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης κατευθύνσεις

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς αὐθεντίας ὡς ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν Συνεδρίων Lambeth[16] φέρει τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν πλησίον τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου καὶ θέτει αὐτὴν εἰς κινδύνους σοβαρούς, διότι ἐπιχειρεῖται διηνεκὴς ἀναπροσαρμογὴ τῶν νέων θέσεων τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου πρὸς τὴν πίστιν. Τοῦτο δημιουργεῖ εὔρυνσιν τῶν ὁρίων τῆς Περιεκτικότητος μέχρι σημείου, ποὺ προκαλεῖ ἀπορίας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ.

Τὸ διηνεκῶς εὐρυνόμενον ἄνοιγμα τοῦτο πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ

---

14 R. P. C. Hanson, μν ἐν τῷ κειμένῳ ἔργον, 1971, § 3, σ. 2-3.

15 Μνημ. ἔργ., σ. 63. Βλ. καὶ R. Dunkerley, The Ministry and the Sacraments, London 1937, σ. 131-133.

16 1948, σ. 84-85· 1968, σ. 81.

κόσμου[17] καὶ πρὸς τὸν τρέχοντα φιλοσοφικὸν στοχασμὸν ἐδημιούργησε προβλήματα, ἅτινα ἡ Ὀρθόδοξος θεολογία δὲν ἀντιμετωπίζει, ἡ δὲ Ρωμαιοκαθολικὴ διὰ τοῦ Aggiornamento ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται, ἐξ οὗ καὶ ἡ φοβερὰ κρίσις ἣν διέρχεται.

Ὁ Ἀνατολικὸς χριστιανισμὸς φαίνεται εἰς τοὺς Ἀγγλικανοὺς ὡς ἀποτραβηγμένος ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου καὶ μακρὰν τῶν κινδύνων αὐτῆς κατὰ τρόπον, ποὺ κάμνει τοὺς Ἀγγλικανοὺς νὰ παρατηροῦν ὅτι «Ὅταν εἰς τὴν Δύσιν ὁμιλοῦν διὰ Aggiornamento, οἱ Ὀρθόδοξοι ἔχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα μοντερνισταί. Ὅταν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν ὁμιλοῦν περὶ Παραδόσεως, οἱ Δυτικοὶ χριστιανοὶ ἔχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία ἐφυλακίσθη εἰς ἕνα εἶδος ἀκινησίας»[18].

Ἐν ταυτῷ ὅμως παρατηρεῖται ὅτι, ἐνῷ ἡ Ἀνατολικὴ «ἀκινησία» αὕτη χαρακτηριζομένη ὑπ' Ὀρθοδόξων θεολόγων ὡς «σκλήρωσις» κατέστη πηγὴ δυνάμεως κρατοῦσα τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἰς διηνεκῆ ἐπαφὴν πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, συνάμα δὲ «καθιστᾷ ἑαυτὴν ἑλκυστικὴν εἰς τοὺς μὴ Ὀρθοδόξους χριστιανούς», τὸ ἄνοιγμα τῆς Ἀγγλικανικῆς θεολογίας πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, καίτοι παρήγαγεν ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Περιεκτικότητος ἑρμηνείας θεολογικὰς μὲ τοὺς συγχρόνους ὅρους ὡς αἱ τῶν Πλατωνιστῶν τοῦ Cambridge τοῦ γνωστοῦ Joseph Buttler τοῦ William Temple, τοῦ Ian Ramsey κλπ., ὅμως παρήγαγε καὶ τὴν «ἀτημελησίαν» ἐν τῇ φύσει τῆς Ἀγγλικανικῆς Παραδόσεως. Διὰ τοῦτο, ὡς παρατηρεῖ ὁ A. Allchin, ὁ κίνδυνος τῆς ἀφομοιώσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ὑπὸ τοῦ κόσμου εἶναι μεγαλύτερος τοῦ κινδύνου τῆς «σκληρώσεως» τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα τῆς προσαρμογῆς αὐτῆς πρὸς τὰς πηγὰς τῆς πίστεως[19].

Ἡ ἐξάσκησις ἄλλως τε τῆς αὐθεντίας ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς πίστεως καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς κινήσεως τῆς ἐποχῆς «ἐν σχήματι ἀνταποκρινομένῳ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς»[20] διηνεκῶς προκαλεῖ ἐρωτήματα καὶ θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ διά τινας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ τὴν ἀκεραιότητα τῶν πηγῶν τῆς πίστεως, τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς λατρείας.

---

[17] H. R. McAdoo, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 5-6, 212, 315.

[18] A. Allchin, ἔνθ' ἀνωτ, § 1, σ. 1.

[19] Ἴδε H. R. McAdoo, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 81-89.

[20] Lambeth 1968, σ. 82.

Θέσεις Ἀγγλικανῶν τινων θεολόγων ἔναντι τῆς ἀκεραιότητος ἢ τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ἔναντι τῶν συγχρόνων ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων καὶ φιλοσοφικῶν θεωριῶν παρουσιάζονται ὡς «σκάνδαλα», τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία. Καὶ ἀντιτίθενται μὲν εἰς ταῦτα ἀρχιερεῖς καὶ θεολόγοι ὡς πρόσωπα, ἀλλ' ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία δὲν ὁμιλεῖ. Αἱ θεωρίαι τοῦ ἐπισκόπου J. Robinson, αἱ ἑρμηνευτικαὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ D. Bonhoeffer, τῆς θεωρίας τοῦ «Νεκροῦ Θεοῦ», καθ' ἃς «ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψις ἡμῶν πρέπει νὰ φύγη», ἡ προτίμησις θεολόγων τινῶν πρὸς τὴν λεγομένην θεολογίαν τῆς φορᾶς (Process Theology), τὴν προερχομένην ἐκ τοῦ νεοηρακλειτιανοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Alfred Whitehead, καθ' ὃ ἡ φορὰ τῆς ἀλληλοδιαδοχῆς τῶν γεγονότων εἶναι τὸ ὑπάρχον, τὸ ζητούμενον καὶ τὸ βέβαιον οὐχὶ δὲ τὰ γεγονότα καὶ τὰ συνδεόμενα μὲ τὰ αἴτια, ἡ περὶ τὴν ἐξέλιξιν συζήτησις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Charles Darvin μέχρι τῆς σήμερον εὐρέως συζητουμένης θεωρίας τοῦ Teilhard de Chardin κλπ. εὑρίσκουν πολλοὺς ἀντιθέτους Ἀγγλικανοὺς διανοουμένους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῶν γνώμην ἐξέθηκεν ἡ Ἐκκλησία, ἐκτὸς τοῦ κομμουνιστικοῦ συστήματος, ὅπερ κατὰ τὸ Συνέδριον τοῦ Lambeth ἀπεκάλεσεν «αἵρεσιν χριστιανικήν».

Ἀντιρρήσεις δυναμικαὶ καὶ σθεναραὶ ἐδημοσιεύθησαν ἔναντι τινῶν τῶν ἀπόψεων τούτων, ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας Δρος Michael Ramsey [21] καὶ τοῦ καθηγητοῦ E. L. Mascall [22]. Πλὴν ὅλαι αὐταὶ αἱ θαυμάσιαι ἀντιδράσεις παραμένουν ὑποκειμενικαί, διότι ἡ τακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐφαρμοζούσης εὐρεῖαν ἀνοχὴν λόγῳ τῆς Περιεκτικότητος ἀποφεύγει νὰ καταδικάζῃ ἐπισήμως τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν κακοδοξίαν.

Ἀπόψεις ὅμως ὡς ἡ τοῦ W. R. Matthews, τέως Δεκάνου τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παύλου, γνωστοῦ συγγραφέως φιλοσοφικοθεολογικῶν ἔργων, καθ' ἃς διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατευθύνεται ἡ διεθνὴς κίνησις πρὸς περιορισμὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν γεννήσεων [23], ἡ περὶ ἐσχάτων καὶ περὶ ἀναστάσεως θέσις τοῦ τέως Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας Fisher [24], ἐπίσης ἡ περὶ τῶν ἐσχάτων πεποίθησις τοῦ ἐπισκόπου Kingston Hugh Montefiore θεωροῦντος τὴν

---

[21] God, Christ and the World, London1969.

[22] The Christian Universe, 1966, σ. 23, 47 - 66.

[23] «Daily Telegraph», London, 29.5 1971.

[24] Touching on Christian Truth, London 1971.

Δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ οὐχὶ ὡς ἔλευσιν Αὐτοῦ ἀλλὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος [25], ἡ περὶ ἁμαρτίας καὶ πτώσεως ἑρμηνεία ἡ συνδεομένη μὲ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Λόγου καὶ τὴν Χριστολογίαν καὶ Σωτηριολογίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἡ ἐκτεθειμένη εἰς τὸ βιβλίον τοῦ ἐπισκόπου Bristol Oliver Tomkins [26], κλπ. κλπ. θὰ ἐδημιούργουν παρ' ἡμῖν ταραχήν, ἂν οὐχὶ καὶ ἐπίσημον γνωμάτευσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ διανοούμενοι καὶ οἱ Θεολόγοι κινούμενοι ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Περιεκτικότητος, ἑρμηνευομένης ὡς εἴδομεν ὑπὸ τοῦ Συνεδρου τοῦ Lambeth, εὑρίσκονται ἐν πλήρει τάξει πρὸς τὰ δεδόμενα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸ ἄνοιγμα τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου [27].

Διὰ τοῦτο, ὡς παρατηρεῖ ὁ A. Allchin, τὸ φαινόμενον τοῦ ἀνοίγματος τούτου προκαλεῖ ἀπὸ μέρους τῶν Ὀρθοδόξων ἐρωτήματα· «Πῶς ἐπιτρέπεται ἡ κριτικὴ σκέψις νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως;». Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀγγλικανοὶ μὲ τὴν σειράν των ἐρωτοῦν ἡμᾶς τοὺς Ὀρθοδόξους· «Πῶς μένετε ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν καὶ κριτικὴν ἔρευναν;».

Φαίνεται ἐπίσης ὅτι οἱ Ἀγγλικανοὶ θεωροῦν τὴν πρὸς τὴν λογικὴν καὶ κριτικὴν ἔρευναν τῆς πίστεως στροφὴν αὐτῶν καὶ τὸν αἰσιόδοξον τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ρόλον ὡς παράγωγον τῆς κληρονομίας τῶν Ἑλλήνων Πατέρων.

Καὶ ἡ μὲν ἐλευθεριότης τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἔρευνα τόσον τοῦ κειμένου τῶν Ἁγίων Γραφῶν ὅσον καὶ ἡ τμηματικὴ ἔκθεσις τῶν κεφαλαίων τῆς πίστεως καὶ ἐπένδυσις δι' ὅρων φιλοσοφικῶν εἶναι γεγονός. Πλὴν ἡ καθ' ἕκαστον γνωμολογία τῶν Πατέρων τόσον εἰς ζητήματα φιλοσοφικὰ ὅσον καὶ εἰς ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εἶχε καὶ ἔχει μέχρι σήμερον ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα, οὐδόλως ἐπηρεάζοντα τὰς θέσεις τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἐλειτουργεῖτο ἀνέκαθεν ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία ἀφήνει τὸν ὑποκειμενικὸν νοῦν τῶν διανοουμένων καὶ τῶν ἐρευνητῶν κατὰ μέρος, οὐδαμῶς ἐπιτρέπουσα παραλλαγὴν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ὑπὸ γνωμῶν προσωπικῶν ἢ κατευθύνσεων τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐμπειρίας

---

[25] Beyond Reasonable Doubt, 1965, σ. 41.

[26] Guarded by Faith, 1971.

[27] Ἴδε E. S. Bicknell, μν. ἔργ., σ. 255-256.

διδασκαλία αὐτῆς εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἰδική της, δηλαδὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἀπαύγασμα τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας αὐτῆς.

Τὸ ἴδιον δύναται νὰ εἴπῃ καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, διότι ἀφήνει κατὰ μέρος τὰς προσωπικὰς γνώμας καὶ ἀπαγορεύει τὴν ἀλλοίωσιν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς τὴν εἰς τὰς Ἁγίας Γραφάς, τὰ Οἰκουμενικὰ Σύμβολα καὶ τὸ Βιβλίον τῶν Προσευχῶν ἐκτεθειμένην. Δὲν ἀπαγορεύει μὲ τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν καὶ τὴν προσέγγισιν τῆς πίστεως πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου καὶ τὸν στοχασμὸν τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ δὲν ὁμιλεῖ ἐπισήμως ὅταν ἐκτίθενται εἰς βιβλία καὶ ἄρθρα γνῶμαι δυνάμεναι νὰ ἐπηρεάσουν τὰς πεποιθήσεις τοῦ λαοῦ καὶ νὰ διασαλεύσουν τὰ θεμέλια τῆς πίστεως. Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ὡμίλει ἀνέκαθεν καὶ ἐπισήμως καὶ ἀνεπισήμως, καὶ χρησιμοποιοῦσα τὴν αὐθεντίαν αὐτῆς ἀπεφαίνετο ὑπὲρ ἢ κατά. Καὶ ὅταν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ σαφῆ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀπόψεων κρίσιν καὶ ἀπόφασιν, τότε περιελάμβανεν αὐτὰς εἰς τὰ θεολογούμενα θέματα, ὅταν ὅμως ἡ ἐναντίωσις τῶν ἀπόψεων πρὸς τὴν Παράδοσιν αὐτῆς ἦτο ἔκδηλος, τότε κατεδίκαζεν αὐτὰς ὡς αἱρετικὰς καὶ κακοδόξους.

Ἀλλ' οἱ Ἀγγλικανοὶ παρατηροῦν:

Ἡ ἐνατένισις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ μέλλοντος εἶναι πρόβλημα διὰ τὸ ὁποῖον ἡ μὲν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν παρουσιάζεται ἑτοιμαζομένη, διότι φαίνεται ὡς τραβηγμένη ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία τοὐναντίον διηνεκῶς φαίνεται προσαρμοζομένη πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ φιλοσοφικὰς κατευθύνσεις τοῦ αἰῶνος τούτου. Καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία φαίνεται ὅτι ἤρχισε παρομοίαν τακτικήν, διότι ἐξῆλθε πρὸς συνάντησιν τοῦ κόσμου, δι' αὐτὸ δοκιμάζεται ὑπὸ κρίσεως.

Καὶ οἱ Ἀγγλικανοὶ συνεχίζουν τὰς παρατηρήσεις των πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ὀρθοδόξους:

Ἀρκετοὶ ἐκ τοῦ Ὀρθοδόξου λαοῦ καταρτίζονται ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Ὀρθοδόξων Πανεπιστημίων καὶ Σχολῶν, ὅπου ἡ ἐπιστημονικὴ ὁρολογία ἐπικρατεῖ καὶ ἡ αὐθεντία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀγνοεῖται. Ὀρθόδοξοί τινες ὁμιλοῦν ἐπὶ παραδείγματι περὶ ἐξελίξεως, ὄχι ὡς ὑποθέσεως ἀλλ' ὡς περὶ ἀποδεδειγμένης πραγματικότητος. Περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν Γένεσιν ὁμιλοῦν ὡς περὶ μύθου, τῆς λέξεως ἐκλαμβανομένης οὐχὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἔννοιαν τὴν ὑπεμφαίνουσαν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὡς περὶ φαντασιώδους ἐπινοήσεως. Περὶ τῆς μεταδόσεως τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ἀποφαίνονται μετὰ σαρκασμοῦ καὶ περιφρονήσεως. Περὶ τῆς ἀναστάσεως

τῶν νεκρῶν ἐν σώματι καὶ ψυχῇ οὔτε κἂν θέλουν νὰ ἀκούσουν. Πλὴν ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὰ Μυστήρια προσέρχονται καὶ πολλάκις ὑποψήφιοι κληρικοὶ θεωροῦνται καὶ δύνανται νὰ χειροτονοῦνται κλπ. Πῶς ἐξηγοῦνται ταῦτα πάντα; μᾶς ἐρωτοῦν οἱ Ἀγγλικανοί. Μήπως ἐν σιωπῇ ἐφαρμόζομεν τὴν θεωρίαν τῆς Περιεκτικότητος;

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία παρουσιάζεται ὡς χρησιμοποιοῦσα τὴν θεωρίαν τῆς Περιεκτικότητος, διότι εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς διανοοῦνται καὶ ζοῦν καὶ λειτουργοῦν καὶ γράφουν πρόσωπα ὑποστηρίζοντα α) τὰς θεωρίας τοῦ Teilhard de Chardin περὶ ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ ἐξελίξεως, β) ἑρμηνεύοντα τὴν Ἀποστολικὴν Διαδοχὴν οὐχὶ κατακορύφως ἀλλ' ὁριζοντίως, γ) θεωροῦντα τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα ἄκυρον, δ) τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ἁπλοῦν μνημόσυνον τοῦ Χριστοῦ [28]. Μήπως ἡ σιωπὴ ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω καὶ ἄλλων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὑπεμφαίνει τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θεωρίας τῆς Περιεκτικότητος;

Τὰ ἐρωτήματα ἀκούονται τακτικὰ ἐν συναναστροφαῖς μετὰ Ἀγγλικανῶν καθηγητῶν καὶ κληρικῶν ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ Ἐκκλησία φαίνεται ὅτι προκαλεῖται νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ θεμάτων, ὡς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τῆς ἐπιστήμης ἔναντι τῶν θέσεων τῆς διδασκαλίας αὐτῆς τῶν ἐφαπτομένων ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων καὶ ἀποδείξεων. Τί θὰ εἴπῃ ἡ Ἐκκλησία ἂν αὔριον ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως περάσῃ τὸ στάδιον τῆς ἐνεργουμένης ὑποθέσεως («Working Hypothesis») καὶ εἰσέλθῃ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀποδεδειγμένου καὶ τοῦ ἀληθοῦς γεγονότος; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο καὶ εἰς ἄλλα συναφῆ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία μὲ τὸ ἐπικίνδυνον ἄνοιγμα αὐτῆς ἔναντι τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ παρουσιάζεται ὡς ἐξυπηρετοῦσα τὸ ὅλον συγκρότημα τῆς Ἐκκλησίας. Μήπως θὰ ἔπρεπε ἡ προσφορὰ αὕτη ἡ διὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Περιεκτικότητος ἐκδηλουμένη νὰ ἐξετασθῇ περισσότερον ἐπισταμένως;

Τὰ πάντα εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Παυλικὸν λόγον. Ὁ κόσμος εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔργον καὶ πορεύεται εἰς τὸν σκοπόν, ὃν ὁ κοσμοποιὸς Θεὸς ἔταξεν. Πῶς θὰ ἀφήσωμεν τὸν κόσμον κλειόμενοι εἰς ἑαυτούς; Θὰ σιγήσῃ ἡ Ἐκκλησία, ὅταν ἡ νέα πραγματικότης

---

[28] George Tavard, The Present Ecumenicala Movement, ἐν «One in Crist», 1963, σ. 248 - 262.

βοᾷ παρασύρουσα εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν ἀθεΐαν Χριστιανοὺς ὡς ἄτομα καὶ ὡς λαούς;

Ἡ Περιεκτικότης εἰς τὴν πρακτικὴν ζωὴν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας

Ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ 16ου αἰῶνος ἔθεσε τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν πρὸ ἱστορικοῦ διλήμματος. Ἔπρεπε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ μετερρυθμισμένου Καθολικισμοῦ καὶ ἐλευθερόφρονος συντηρητισμοῦ. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ γνωστὴ πᾶσιν ἡμῖν πραγματικότης δείχνει ὅτι ἐξέλεξε τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς ἐντὸς τοῦ μεταρρυθμισμένου Καθολικισμοῦ. Πλὴν τὰ στοιχεῖα τῶν δύο τούτων παρατάξεων εἶναι πάντοτε παρόντα ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ. Διὰ τοῦτο ἀκούουν ἐρωτήματα οἱ Ἀγγλικανοὶ ἀπὸ μέρους ἡμῶν τῶν Ὀρθοδόξων· «Πῶς εἶναι δυνατὸν δύο ἀντιτιθέμεναι διδασκαλίαι ὡς πρὸς τὰ Μυστήρια καὶ δὴ τὴν Ἱερωσύνην νὰ συνυπάρχουν ἐντὸς μιᾶς Ἐκκλησίας; Πῶς εἶναι δυνατὸν οἱ φυλάσσοντες τοὺς ἀρχαίους ὅρους καὶ οἱ προσκλίνοντες εἰς τὴν ἀπεμπόλησιν αὐτῶν νὰ ὁμολογοῦν τὴν αὐτὴν πίστιν;»[29].

Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ συμβάντα εἰς τὸν Δυτικὸν χριστιανισμὸν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῆς διασπάσεως τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔδωσεν εὐκαιρίαν μεταξὺ ἄλλων εἰς τοὺς βασιλεῖς νὰ ἐνδυναμώσουν τὰς ὑπὸ κατασκευὴν ἐθνικὰς Ἐκκλησίας δι' ὑπηκόων ἡνωμένων εἰς μίαν ἐθνικὴν Ἐκκλησίαν πλὴν διακρινομένων εἰς Μετερρυθμισμένους Καθολικοὺς καὶ Ἐρασμιανοὺς Οὑμανιστάς, καὶ Εὐαγγελικούς.

Παρὰ τὴν διάθεσιν τῆς Πολιτείας πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἑνωτικοῦ κατασκευάσματος ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας δὲν ἠδυνήθη νὰ περιλάβῃ ὅλας τὰς διαφερούσας ὁμάδας. Ἡ στροφὴ πρὸς τὴν μελέτην τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν γνωμολογίαν τῶν πέντε χριστιανικῶν αἰώνων, υἱοθετηθεῖσα ὑπὸ δυναμικῶν θεολόγων ὡς ὁ Richard Hooker καὶ ὁ Lancelot Andrewes, ἔδειξεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῇ ἡ Περιεκτικότης καὶ νὰ περιχωρηθοῦν ἐντὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς μάνδρας μήτε οἱ γνωστοὶ Ἀνόμοιοι μήτε οἱ Πουριτανοὶ καὶ οἱ Ἀναβαπτισταὶ μήτε ἀργότερον οἱ περὶ τὸν John Wesley Μεθοδισταί.

Κληρονομήσασα ἡ σημερινὴ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἐμμονὴν ἐν-

---

[29] A. Allchin, ἔνθ' ἀνωτ.

τὸς ἑνὸς Μετερρυθμισμένου Καθολικισμοῦ περιλαμβάνει μέχρι σήμερον ποίμνιον ὅπερ διακρίνεται εἰς ἐκείνους ποὺ δέχονται τὸν Μετερρυθμισμένον Καθολικισμὸν καὶ εἰς ἐκείνους ποὺ δέχονται ἁπλῶς τὰς ἀρχὰς τῆς Μεταρρυθμίσεως. Διακρινόμεναι ὅμως αἱ δύο αὗται ὁμάδες καὶ περιλαμβανόμεναι ἐντὸς τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας δὲν διαχωρίζονται ἀπολύτως.

Ἐπὶ παραδείγματι ἡ Εὐαγγελικὴ ὁμάς, ἡ Χθαμαλὴ δηλαδὴ Ἐκκλησία, τρέφει ἰδιαιτέραν κλίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Πέριξ αὐτῆς οἰκοδομεῖ χριστιανικὴν ἐμπειρίαν διὰ τῆς κοινῆς καὶ κατ' ἰδίαν μελέτης καὶ τῆς προσευχῆς ἐπὶ τῇ βάσει βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τῆς τάξεως τοῦ βιβλίου τῶν Κοινῶν Προσευχῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς χειροτονημένους ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους. Ἐπιδιώκει ἵνα ὁ καθεὶς ἀποκτήσῃ προσωπικὴν θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν διὰ τῆς ὁμολογίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Κυρίου καὶ ὑπολογίζει εἰς τὴν συμμετοχὴν καὶ πρωτοβουλίαν τῶν λαϊκῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ναοὶ τῆς ὁμάδος αὐτῆς εἶναι διακεκοσμημένοι μὲ ἁπλότητα ὁμοίαν τῆς ὁποίας εὑρίσκει τις σήμερον εἰς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς ναούς, κατόπιν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ λειτουργικοῦ Aggiornamento καὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς Β΄ Βατικανῆς Συνόδου.

Ἡ ἄλλη ὁμὰς τῶν Μετερρυθμισμένων Καθολικῶν εὑρίσκει τὸ κέντρον τῆς θρησκευτικῆς πείρας εἰς τὴν λατρείαν, τὴν τέλεσιν τῶν Μυστηρίων καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτὰ μὲ κέντρον βιβλικὰ ἀναγνώσματα καὶ τὴν θείαν Εὐχαρισταν, ὡς ἐκτίθεται εἰς τὸ βιβλίον τῶν Κοινῶν Προσευχῶν. Ἡ ὁμὰς αὕτη α) παραδέχεται ἀνεπιφυλάκτως τὴν αὐθεντίαν τῆς Παραδόσεως, β) τὴν σπουδαιότητα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἁγίων ἐν τῇ ἑνώσει ὁρατῆς καὶ ἀοράτου Ἐκκλησίας, γ) τὴν χειροτονίαν διακόνων, πρεσβυτέρων καὶ ἐπισκόπων πρὸς τέλεσιν τῶν Μυστηρίων καὶ διακονίαν τῶν πιστῶν, δ) τὴν ἱστορικὴν συνέχισιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ περιφρούρησιν ἐθίμων, ὡς θυμιάματος, τῶν ἱερῶν ἀμφίων, τῆς διακοσμήσεως τῶν ναῶν δι' ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων, τὴν ἀναφορὰν ἐν ταῖς προσευχαῖς τοῦ ὀνόματος τῆς Παναγίας, τῶν Ἁγίων κλπ.

Ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων Ἀγγλικανῶν εἶναι πεπεισμένη ὅτι αἱ δύο αὗται μερίδες ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς Περιεκτικότητος εὑρίσκονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ δύνανται νὰ ἀλληλοσυμπληροῦνται. Σήμερον ἡ διαφορὰ τῶν δύο ἀναφερθεισῶν ὁμάδων ἐντὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας φαίνεται σημαντικῶς ὑποχωροῦσα καὶ τείνουσα εἰς τὴν συνταύτισιν, ὡς δείχνει ὁ πλουτισμὸς τῆς θείας λατρείας, ἡ εὔνοια πρὸς

τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ὁ διάλογος μετὰ τῆς Ρώμης. Ἡ Ρώμη σήμερον παρουσιάζεται εἰς τοὺς Διαμαρτυρομένους α) ὅτι δὲν ἀρνεῖται τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν, β) ὅτι δέχεται διακεκριμένην θέσιν τῶν λαϊκῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, γ) διὰ δὲ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς λατινικῆς ὑπὸ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ ἔδειξε κοινότητα λειτουργικὴν καὶ τὸν χωριστικὸν τοῖχον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθέντων λίαν λεπτὸν καὶ ἴσως καὶ διαφανῆ.

Ἑρμηνεύων τὴν κλίσιν ταύτην τῶν ἄλλοτε διϊσταμένων μερίδων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς Περιεκτικότητος ὁ ἐπίσκοπος R. P. C. Hanson θεωρεῖ αὐτὴν διασφαλιστικὴν τῆς ἑνότητος τῆς Κοινωνίας τῶν Ἀγγλικανικῶν Ἐκκλησιῶν, διότι δυνάμει αὐτῆς ἀπετράπησαν σχίσματα, ἐξαντλεῖται ἡ ἀντίδρασις καὶ ἡ διαφωνία καὶ οἱ αἱρετίζοντες ἢ λησμονοῦνται ἢ περιφρονοῦνται, ἐνῷ ἐὰν κατεδικάζοντο θὰ ἐνεδυναμοῦντο καὶ θὰ ἐδημιούργουν κίνημα βλαπτικὸν τῆς ἑνότητος. Ἕνεκεν τῆς τακτικῆς ταύτης τὰ τελευταῖα 170 ἔτη δὲν παρουσιάσθη Σχίσμα ἐντὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ὡς συνέβη εἰς ἄλλας Ἐκκλησίας. Ἐπὶ παραδείγματι ὁ ἐν Ἀμερικῇ ἐμφύλιος πόλεμος τοῦ 18ου αἰῶνος παρὰ τὰς πιέσεις δὲν ἐδημιούργησε σχίσμα μεταξὺ θυγατρός, τῆς Ἐπισκοπιανῆς Ἐκκλησίας, καὶ Μητρός, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἐν Αὐστραλίᾳ Ἐκκλησία διακριθεῖσα εἰς Ἐπισκοπὰς «Ὑψηλῆς» καὶ «Χθαμαλῆς» Ἐκκλησίας ἀπέφυγε τὸ σχίσμα. Ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ δύο ὁμάδες, καίτοι κατηγόρουν ἀλλήλας ἐπὶ ἀθετήσει θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, εἶναι μέχρι σήμερον ἡνωμέναι ὡς ὑπαγόμεναι εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Ἐπίσκοπον [30]. Διὰ τοῦτο παρουσιάζεται ἡ Comprehensiveness ὡς μέθοδος γεφυρώσεως τῶν διεστώτων, ὡς ἐφάνη μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ἐπισημοποίησιν τῶν 39 ἄρθρων, ἅτινα μέχρι σήμερον εὑρίσκονται εἰς τὸ Βιβλίον Προσευχῶν ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας.

Εἰς τὰ διοικητικὰ ζητήματα τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐνοριῶν ἡ Περιεκτικότης εἶναι ἁπλῆ «Οἰκονομία». Κατὰ τοὺς δύο παρελθόντας αἰῶνας παρουσιάσθησαν παραδείγματα προσώπων διαφωνούντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ἢ καὶ τὸν προϊστάμενον μιᾶς ἐνορίας. Τὰ πρόσωπα ταῦτα προέβαινον εἰς οἰκοδομὰς ναῶν μετ' ἄλλων κτηριακῶν ἐξαρτημάτων, τοὺς ὁποίους διὰ νομικῶν καθορισμῶν ὑπήγαγον εἰς διοικητικὸν Σῶμα (Trust). Ὁ ἐπίσκοπος ἀνεγνώριζε καὶ μέχρι σήμερον ἀναγνωρίζει τοὺς

---

[30] H. P. C. Hanson, ἔνθ' ἀνωτ.

ναοὺς τούτους καὶ τὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς νομικῆς αὐτῶν ὑποστάσεως. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξησφαλίζετο ἡ εἰρήνη τῆς ἐνορίας καὶ τῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἀπεφεύγετο ἡ ἔξοδος ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ εἴσοδος εἰς ἄλλας ὁμάδας μὴ φυλασσούσας τὴν Καθολικὴν Παράδοσιν. Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνουν οἱ Ἀγγλικανοί· «Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν Ἀγγλικανῶν νὰ πιστεύουν ὅτι καίτοι ἔχουν διαφορὰν μὲ τοὺς ἄλλους Ἀγγλικανοὺς ἀδελφούς, ὅμως εἶναι ἡνωμένοι ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως ἐν τῷ συνδέσμῳ τοῦ ἐπισκόπου»[31].

Ἀναλύοντες τὴν ἄποψιν ταύτην εὑρίσκομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἰδίου μέτρου βασίζονται τὰ σύγχρονα ἑνωτικὰ παραδείγματα ὡς Ἀγγλικανῶν - Μεθοδιστῶν ἐν Ἀγγλίᾳ. Τὸ Σχῆμα τῆς Τελετῆς τῆς Καταλλαγῆς τῶν δύο αὐτῶν Σωμάτων προεκάλεσε καὶ προκαλεῖ ὀξεῖαν ἀντίδρασιν ὡς παραπλανητικὸν καὶ ὡς ἀθετοῦν τοὺς Κανόνας.

Ἀλλ' αἱ δυνάμεις τῆς ἑνότητος εἶναι ἀποφασισμέναι νὰ προχωρήσουν. Ἡ τελευταία ἀποτυχία τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1969 ἀναμένεται νὰ διορθωθῇ εἰς τὴν προσεχῆ Σύνοδον ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ (Ἰουλίου 14 - 24, 1971), ὁπότε ἐλπίζεται νὰ ἔχουν τὸ 75 τοῖς ἑκατὸν τῶν ψήφων αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται συμφώνως πρὸς τὴν ὁρισθεῖσαν ἀναλογίαν τῶν δυνάμεων νὰ ἔχουν ψῆφον ἐπισκοπῶν καὶ προσώπων. Ἡ ἀντίδρασις ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ λόρδου Fisher, τέως ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας, τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Peterborough καὶ τοῦ τέως ἐπισκόπου τοῦ Sheffield καὶ ἄλλων παραγόντων προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὰ μέλη τῆς Συνόδου νὰ ψηφίσουν ἐναντίον τοῦ Ἑνωτικοῦ Σχήματος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας ἔγραψεν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως καὶ τονίζει ὅτι «οἱ ἀντιτιθέμενοι δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ θετικὸν καὶ δεκτὸν καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλικανοὺς καὶ εἰς τοὺς Μεθοδιστάς»[32].

Οἱ Μεθοδισταὶ τονίζουν ὅτι, ὁποιαδήποτε καὶ ἐὰν εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς Ἀγγλικανικῆς Συνόδου, θὰ συνεχίσουν τὰ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως μέτρα. Συμφώνως πρὸς ὅσα εἶπεν ὁ πρόεδρος τῶν Μεθοδιστῶν αἰδεσ. Kenneth L. Waights «ἡ ἕνωσις ἔρχεται διὰ τῆς συσχετίσεως καὶ τῆς κοινωνίας ἐν τοῖς Μυστηρίοις καὶ τῶν κοινῶν Ἀκολουθιῶν εἰς τὰς ἐνορίας»[33]. Ὁ Μεθοδιστὴς ἀρχηγὸς φαίνεται αἰσιόδοξος καὶ θεωρεῖ τὸ ἑνωτικὸν Σχῆμα πολὺ εὐεργετικὸν διὰ τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν. Περιέγραψε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἀσθενοῦσαν, διότι ἐτρέφε-

---

31 Αὐτόθι § 11.

32 «Church Times», 25.6.1971.

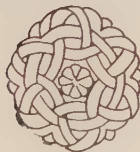
33 «Times», 26.6.1971.

το μὲ τροφὴν ἀκατάλληλον. Ἡ ἑνότης θὰ μειώσῃ τὴν ὀξύτητα τῆς ἀσθενείας καὶ θὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ «δίαιτα τοῦ Οὑμανισμοῦ δὲν ἦτο Χριστιανικὴ τροφή». Ἡ Ἐκκλησία τώρα ἤρχισε τὸν ἔμετον τοῦ δηλητηρίου τῆς διαίτης ποὺ ἔπαιρνε καὶ ποὺ προσέφερε. Αἱ σκέψεις αὗται τοῦ Μεθοδιστοῦ προέδρου ἀναμφιβόλως θὰ ἐντυπωσιάσουν πολλοὺς χριστιανοὺς ἐν Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ.

Τὸ ἄλλο Σχῆμα τῆς ἑνωτικῆς προσπαθείας μὲ τὴν de facto ὕπαρξιν τῆς Ἡνωμένης Ἐκκλησίας τῆς Νοτίου Ἰνδίας, ἡ ὁποία περιλαμβάνει Ἀγγλικανούς, Πρεσβυτεριανούς, Μεθοδιστὰς κλπ. μελετᾶται εἰσέτι, διότι διαμφισβητεῖται ὑπὸ τῶν Ἀγγλικανῶν ἡ κανονικὴ χειροτονία τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Νιγηρίας καὶ ἄλλαι ἐν Ἀσίᾳ καὶ εἰς ἱεραποστολικὰς περιφερείας ἐπιβάλλουν εἰς τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν τὴν λῆψιν μέτρων πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἱεραποστολικῆς αὐτῆς δραστηριότητος καὶ τῆς καθοδηγίας τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ὁμάδων εἰς ἑνότητα.

Ταῦτα ὡς συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Ἀγγλικανικῆς θεωρίας τῆς Περιεκτικότητος ἐξετέθησαν πρὸς ἐνημέρωσιν κυρίως τῶν ἀποτελούντων τὴν Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τὴν ἐκλεγεῖσαν καὶ προετοιμαζομένην νὰ συνάψῃ μετὰ παραλλήλου Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς θεολογικὸν διάλογον.

Ἐν Μάλτᾳ, Ἰούνιος 1971

Βασιλείου Θ. Σταυρίδου
Καθηγητοῦ τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (Η΄ - ΙΕ΄ αἰ.)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὑπὸ τὸν τίτλον «Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας» ἐνεφανίσθησαν ἤδη ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία» δύο μελέται τοῦ γράφοντος, 1. Ὑπότιτλος «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν», Θεολογία 41 (1970) 450 - 460 καὶ 2. Ὑπότιτλος «1453 - 1960», Θεολογία 34 (1963) 308 - 332, 437 - 463, 632 - 651. 35 (1964) 154 - 8, 331 - 9, 481 - 6, 654 - 663. 36 (1965) 327 - 332, 493 - 9, 664 - 670. 37 (1966) 128 - 137, 329 - 333. Ἡ παροῦσα βιβλιογραφία ἔρχεται τρίτη εἰς τὴν σειράν, καλύπτουσα τοὺς αἰῶνας Η΄ - ΙΕ΄ ἐκ τῆς ζωῆς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ χωρισμὸς εἰς ἐποχὰς καὶ καθ' ὕλην ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τούτου ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἱ. Θεολογικῇ Σχολῇ, ἔνθα ἡ Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία διδάσκεται ἐπὶ μίαν τριετίαν· Α΄ ἔτος μέχρι τοῦ Ζ΄ αἰῶνος, Β΄ ἔτος, Η΄ - ΙΕ΄ αἰ., Γ΄ ἔτος, 1453 μέχρι σήμερον.

Ἡ Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, μὲ τὰς ὑποδιαιρέσεις: 1. Βιβλιογραφικοὶ Κατάλογοι. Κατάλογοι Συγγραφέων, 2. Λεξικά, Ἐγκυκλοπαιδεῖαι, 3. Περιοδικά. Ἐτήσιαι Ἐκδόσεις, 4. Ἱστορίαι καὶ Λοιπὰ Ἱστορικὰ Ἔργα, 5. Πηγαί, 6. Ἄτλαντες, 7. Εἰσαγωγικὰ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, 8. Ἐγχειρίδια καὶ Λοιπὰ Γενικῆς Φύσεως Ἔργα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρον διὰ τὴν ἔρευναν καὶ τῶν τριῶν ἐποχῶν. Ὡς ἐκ τούτου πολλὰ τῶν ἐν τῇ μελέτῃ ἐκείνῃ καταχωρουμένων δὲν παρουσιάζονται ἐνταῦθα καὶ κατ' εὐθεῖαν εἰσέρχομαι εἰς τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια. Ἐνῷ διὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1453 καὶ ἑξῆς αἰῶνας παρέθετον ἐν ἐκτάσει μόνον τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων γραφέντα πάσης φύσεως ἔργα, ἐνταῦθα, περιορίζομαι εἰς τὰ πλέον βασικὰ καὶ γενικοῦ χαρακτῆρος τοιαῦτα, ἅτινα δίδουν τὴν εὐρυτέραν εἰδικὴν βιβλιογραφίαν, προσθέτων ἐπὶ πλέον καὶ τὴν ξένην βασικὴν βιβλιογραφίαν μέχρι τῶν ἐτῶν 1970/

1971. Τοῦτο ἐθεωρήθη ἐπάναγκες λόγῳ τῆς ἐλλείψεως βιβλιογραφίας Ἑλληνικῆς, ἀναφερομένης εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Περιττὸν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη γίνεται κατ' ἐκλογήν. Ἅπαντα τὰ ἔργα καταγράφονται ἅπαξ, μὲ ὀλίγας μόνον ἐξαιρέσεις μελετῶν καταχωρουμένων δίς. Μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως ἐξυπηρετηθοῦν βιβλιογραφικῶς οἱ σπουδασταὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι μὲ τὰ κατ' αὐτήν, δίδεται εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ παρὸν ἐλάχιστον πόνημά μου.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΓΠ	Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλονίκη, 1(1917).
Ε	Ἐκκλησία, Ἀθῆναι, 1(1923).
ΕΑ	Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ΚΠολις, 1(1880) - 43(1923).
ΕΕΒΣ	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1(1924).
ΕΕΘΣΠΑ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1(1924).
ΕΕΘΣΠΘ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1(1953).
ΕΦ	Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, Ἀλεξάνδρεια, 1(1908) - 51(1952). Ἀντὶς Ἀμπέμπα, 51(1952/1969).
Θ	Θεολογία, Ἀθῆναι, 1(1923).
ΘΗΕ	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, 12 τόμοι, Ἀθῆναι, 1962 - 8.
ΜΕΕ	Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, 24 τόμοι, Ἀθῆναι.
ΝΠ	Νέος Ποιμήν, ΚΠολις, 1(1919) - 5(1923).
ΝΣ	Νέα Σιών, Ἱεροσόλυμα, 1(1904).
Ο	Ὀρθοδοξία, Σταμπούλ, 1(1926) - 38(1963).
Π	Πάνταινος, Ἀλεξάνδρεια, 1(1908).
ΠΑΑ	Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1(1926).
B	Byzantion, Bruxelles, 1(1923).
CH	Church History, Chicago, Ill., 1(1932).
DOP	Dumbarton Oaks Papers, Washington, D.C., 1(1941).
GOTR	The Greek Orthodox Theological Review, Brookline, Mass., 1(1954).
Ir.	Irénikon, Chevetogne, 1(1926).
JTS	Journal of Theological Studies, London, 1(1900).
RHE	Revue d'Histoire Ecclésiastique, Louvain, 1(1900).
SVSQ	Saint Vladimir's Seminary Quarterly, New York, N.Y., 1(1952). (SVTQ - Saint Vladimir's Theological Quarterly, 13 (1969) ff.).

I. ΕΝ ΤΩι ΒΥΖΑΝΤΙΝΩι ΚΡΑΤΕΙ
Α΄ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ,

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ — ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ

'Αγγελοπούλου, 'Αθανασίου 'Α., Σερβικὴ 'Εκκλησία, ΘΗΕ 11 (1967) 66 - 88.

— Τὸ Πολυθεϊστικὸν Θρήσκευμα τῶν Σλάβων, ΓΠ 50 (1967) 43 - 60.

'Αναστασίου, 'Ιωάννου, ἐπιμ. Κυρίλλῳ καὶ Μεθοδίῳ Τόμος 'Εόρτιος ἐπὶ τῇ Χιλιοστῇ καὶ 'Εκατοστῇ 'Ετηρίδι, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη, 1966 - 8.

Βαλλιάνου, Θ., μετ., 'Ιστορία τῆς Ρωσσικῆς 'Εκκλησίας, 'Αθῆναι 1851.

Γιαννουλάτου, 'Α., Βυζάντιον, Ἔργον Εὐαγγελισμοῦ, ΘΗΕ 4 (1964) 19 - 58.

Γριτσοπούλου, Τ. - Παντελεήμονος 'Αργυροκάστρου, 'Αλβανία, ΘΗΕ 2 (1963) 20 - 27.

Ζακυνθηνοῦ, Δημητρίου, Οἱ Σλάβοι ἐν 'Ελλάδι, 'Αθῆναι, 1945.

Κονιδάρη, Γερασίμου, 'Η 'Ελληνικὴ 'Εκκλησία ὡς Πολιτιστικὴ Δύναμις ἐν τῇ 'Ιστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, 'Αθῆναι, 1948.

— 'Εκκλησιαστικὴ 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος, 2 τόμοι, 'Αθῆναι, 1954/1960 - 1970.

— Συμβολαὶ εἰς τὴν 'Εκκλησιαστικὴν 'Ιστορίαν τῆς 'Αχρῖδος, 'Αθῆναι, 1967.

Μουστάκη, Βασιλείου, Βουλγαρίας 'Εκκλησία, ΘΗΕ 3 (1963) 993 - 1016.

Μπέρκυ, Φέριζ, 'Η ἐν Οὐγγαρίᾳ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία, Θεσσαλονίκη, 1964.

— (— Νόβακ, Γ.,), Τσεχοσλοβακία, ΘΗΕ 11 (1967) 877 - 885.

Οἰκονομίδου, Δ. Β. — Μουδοπούλου, 'Ερμοῦ, Ρουμανικὴ 'Εκκλησία, ΘΗΕ 10 (1967) 836 - 855.

Παπαδοπούλου, Χρυσοστόμου, Αἱ 'Ορθόδοξοι Σερβικὴ καὶ Ρουμανικὴ 'Εκκλησίαι κατὰ τὸ 'Ιστορικὸν αὐτῶν παρελθὸν καὶ τὴν νέαν συγκρότησιν αὐτῶν, 'Ιερουσαλήμ, 1923.

— Ἡ Ἐκχριστιάνισις τῶν Σλάβων, Ε 13 (1935) 174 - 5, 178 - 180, 186 - 7, 196, 201 - 2, 243 - 5, 258 - 262.

— Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας (865 - 1938), Ἀθῆναι, 1957.

Πολάκη, Π.Κ., Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁ Κόσμος τῶν Βαρβάρων, Θεσσαλονίκη, 1953.

Πορευθέντες, Περιοδικόν, Ἀθῆναι 1 (1959).

Σταυρίδου, Βασιλείου Θ., Πολωνίας, Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ΘΗΕ 10 (1967) 541 - 6.

— (— Φωτιάδου, Ἐμμ.,), Σημειώσεις εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, Χάλκη, κείμενον πολυγραφημένον.

Φειδᾶ, Βλασίου Ἰ., Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀθῆναι, 1967.

Χρήστου, Παναγιώτου, Οἱ Θεσσαλονικεῖς Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος Διδάσκαλοι τῶν Σλάβων, Θεσσαλονίκη, 1967.

Χρυσανθοπούλου, Ἐπαμεινώνδα, Τὰ Βιβλία Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ Σλαβικαὶ Ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι, 1958.

Dujcev, I., Problèmes Cyrillométhodiens, B 37 (1967) 21 - 56.

Duthilleul, P., L'Évangélisation des Slaves, Cyrille et Méthode, Paris, 1963.

Dvornik, Francis, The Slavs, Their Early History and Civilization, Boston, 1956.

— The Slavs in European History and Civilisation, New Brunswick, N.J., 1962.

— Byzanlium, Rome, the Franks and the Christianization of the Southern Slavs, Cyrillo-Methodiana 863 - 1963 (Cologne and Gratz, 1964), 85 - 125.

Hannick, Th., Cyrillo-Methodiana, Ir. 41 (1968) 97 - 105.

Hardy, Edward R., Militant in Earth, Oxford, 1940.

Latourette, K. S., A History of the Expansion of Christianity, 7 vols., London - New York, 1937 - 1945.

Mousset, J., La Serbie et son Église (830 - 1904), Paris, 1938.

Portal, R., Les Slaves, Peuples et Nations, VIIIe - XIXe Siècle, Paris, 1965.

Spinka, M., A History of the Balkans, repr., Hamden, Conn., 1968.
Vlasto, A. P., The Entry of the Slavs into Cristendom, Cambridge, 1970.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ — ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ

Ἀνάστου, Μίλτωνος Β., Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία κατὰ τὴν Πρώτην Περίοδον τῆς Εἰκονομαχίας (726 - 787), ἐν Γερ. Κονιδάρη, ἐπιμ., Εὐχαριστήριον, Τιμητικὸς Τόμος... Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθ., 1958, σ. 8 - 21.
Γεδεών, Μ., Ἡ Γυνὴ ἐπὶ τῶν Εἰκονομαχικῶν Ἐρίδων, ΕΑ 3 (1882/3) 122 - 6, 137 - 143, 263 - 7, 277 - 281, 561 - 9, 577 - 580.
Γενναδίου Ἡλιουπόλεως, Χρονολογία Προσαρτήσεως Ἰλλυρικοῦ — Καλαβρίας — Σικελίας εἰς τὴν Δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἰσταμπούλ, 1955.
Ζακυνθηνοῦ, Δ., Σκέψεις Τινὲς περὶ τῆς Εἰκονομαχίας, ἐν Εὐχαριστήριον, σ. 90 - 102.
Λαούρδα, Βασιλείου, Εἰκονομαχία, ἐν Χριστιανικὸν Συμπόσιον, Ἀθῆναι Α΄ (1967) 138 - 143.
Παναγιωτίδου, Ἰωάννου Γ., Αἴτια τῆς Εἰκονομαχίας, Χάλκη, κείμενον πολυγραφημένον.
Παπαδοπούλου, Χρυσοστόμου, Αἰτία καὶ Γενικὸς Χαρακτηρισμὸς τῆς Εἰκονομαχίας, Θ 8 (1940) 5 - 16.
— Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, ΕΕΒΣ 15 (1939) 3 - 37.
Πιπέρκοβιτς, Αἰμιλιανοῦ, Τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ δίκαια τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῆναι, 1919.
Σπυρίδωνος, Β., Περὶ τῆς Οὐσίας καὶ τοῦ Περιεχομένου τῆς Εἰκονομαχίας, ΕΦ 8 (1911) 434 - 8.
Φοροπούλου, Δ., Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, Αὐτοκράτειρα τῶν Ρωμαίων, Λειψία, 1857.
Φωτιάδου, Ἐμμανουήλ, Γερμανὸς ὁ Α΄ ὁ Ὁμολογητής, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (715 - 729), Ο 9 (1934) 91 - 6, 127 - 130, 262 - 5. 10 (1935) 201 - 4, 431 - 4. 11 (1936) 174 - 9, 213 - 7.

Alexander, P. J., The Iconoclastic Council of St. Sophia (815) and Its Definition (Horos), DOP 7 (1953) 35 - 66.

— Church Councils and Patristic Authority. The Iconoclastic Councils of Hiereia (754) and St. Sophia (815). Harvard Studies in Classical Philology LXIII (1958) 493 - 505.

— The Patriarch Nicephorus of Constantinople: Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire, Oxford, 1958.

Anastos, Milton, The Ethical Theory of Images Formulated by the Iconoclasts in 754 and 815, DOP 8 (1954) 152 - 160.

— The Argument for Iconoclasm as presented by the Iconoclastic Council of 754, in Late Classic and Mediaeval Studies in Honour of A.M. Friend Jr., Princeton, 1955, 177 - 188.

— The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732 - 733, Silloge Bizantina in Onore di Silvio Giuseppe Mercati (Rome, 1957), 14 - 31.

— Iconoclasm and Imperial Rule 717 - 842, Cambridge Medieval History, vol. IV, part I, Cambridge, 1966 [2], 61 - 104.

Baynes, N. H., The Icons before Iconoclasm, in Byzantine and Other Essays, London, 1955 pp. 226 - 239.

Bréhier, L., La Querelle des Images, Paris 1904.

— Iconoclasme, in A. Fliche - A. Martin, Histoire de l' Église, (1947) 431 - 470.

Campenhausen, H. Fr., von, Die Bilderfrage als theologisches Problem der Alten Kirche, Zeitschrift für Theologie und Kirche 49 (1952) 33 - 60.

Dvornik, F., La Lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IX siècle. in Mélanges Charles Diehl 1 (1930) 61 - 80.

— The Patriarch Photius and Iconoclasm, DOP 7 (1953) 67 - 97.

Florovsky, G., Origen, Eusebius and the Iconoclastic Controversy, CH 19 (1950) 77 - 96.

Gouillard, J., L' hérésie dans l'Empire byzantin des origines au XIIe s., Travaux et Mémoires - Centre de recherche d'histoire et civilisation byzantines, I (Paris, 1965) 299 - 324.

— Le synodikon de l'Orthodoxie, Travaux et Mémoires 2 (1967) 1 - 316, Paris, 1967.

— Aux Origines de l' Iconoclasme; le temoignage de Grégoire II? Travaux et Mémoires 3 (1968) 243 - 307.

Grabar, A., L'interdiction des images et l'art du palais à Byzance et dans l'Islam ancient, Paris, 1957.

— L'iconoclasme zyzantin. Dossier archéologique, Paris, 1958.

Grumel, V., L' annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat byzantin, Recherches de Science Religieuse 40 (1952) 191 - 200.

Gunebaum, G. E., von, Byzantine Iconoclasm and the Influence of the Islamic Environment, History of Religion 2 (1962) 1 - 10.

Iorga, N., Les Origines de l'Iconoclasme, Académie roumain, Bulletin de la Section historique 11 (1924) 142 - 155.

Kaegi, W. E., The Byzantine Armies and Iconoclasm, Byzanlinoslavica 27 (1966) 48 - 70.

Kitzinger, Ernstfi The Cult of Images in the Age before Iconoclasm, DOP 8 (1954) 83 - 150.

Landner, G. B., Origin and Significance of the Byzantine Iconoclastic Controversy, Mediaeval Studies 2 (1940) 127 - 149.

— The Concept of the Image in the Greek Fathers and the Byzantine Iconoclastic Controversy, DOP 7 (1953) 1 - 34.

Laurent, V., Εἰκονομαχία, B 5 (1964) 395 - 405.

Martin, E. J., A History of the Iconoclastic Controversy, London, 1930.

Masai, F., La Politique des Isauriens et la Naissance de l'Europe, 33 (1963) 191 - 221.

Ostrogosrky, G., Studien zur Geschichte der byzantinischen Bilderstreites, Breslau, 1929.

— Les débuts de la Querelle des Images, Mélanges Charles Diehl, 1 (1930, Paris) 235 - 255.

Schmemann, A., Byzantium, Iconoclasm and the Monks, SVSQ 3 (1959) 18 - 34.

Visser, A. J., Nikephorus und der Bilderstreit, Le Haye, 1952.

(Συνεχίζεται)

Κωνστ. Ε. Παπαπέτρου

Η ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Εἰς τὸν σεβαστόν μου Διδάσκαλον Καθηγητὴν κ. Παναγιώτην Ν. Τρεμπέλαν ἐπὶ τῇ 85ῃ ἐπετείῳ τῶν γενεθλίων του.

α) Περὶ τὸ ἔργον τῆς Ἀπολογητικῆς γενικῶς

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ διανοουμένη ἀνθρωπότης ἐπεδόθη μὲ ζῆλον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, διὰ τοῦτο καὶ παρετηρήθη ἁλματώδης ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν ἀφ' ἑτέρου. Αἱ νέαι γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς μελέτης τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, ἐπέδρασαν βαθέως ἐπὶ τῆς αὐτοσυνειδησίας αὐτοῦ οὕτως, ὥστε «ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος» νὰ διανοῆται ἐν πολλοῖς κατὰ τρόπον διάφορον τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον διενοεῖτο ὁ ἄνθρωπος ἄλλων, παρῳχημένων ἐποχῶν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς ὅλης αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἔχῃ σοβαρὰς ἐπιπτώσεις καὶ ἐπὶ τῆς θρησκευτικότητος.

Πολλοὶ θρησκευόμενοι, ἀδυνατοῦντες νὰ ἐναρμονίσουν τὴν πίστιν των πρὸς τὰ νέα ἐπιτεύγματα τῶν ἐπιστημῶν, εὑρέθησαν εἰς ἀμηχανίαν ἐνώπιον τῆς νέας ταύτης καταστάσεως καί, ἢ ἐγκατέλειψαν τὴν «πίστιν» πρὸς χάριν τῆς «ἐπιστήμης», ἢ κατεφέρθησαν κατὰ τῆς «ἐπιστήμης» πρὸς χάριν τῆς «πίστεως». Οἱ «ἄθεοι» καὶ οἱ «ἀπολογηταὶ» τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπετέλεσαν δύο σπουδαίας παρατάξεις εἰς τὸν χῶρον τῆς διανοουμένης Εὐρώπης, κυρίως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐχύθη πολλὴ μελάνη διὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν ἀντιπάλων.

Ὁ ἀγὼν δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἄψογος. Κατὰ τὴν διάρκειαν ἀπεράντων συζητήσεων πολλοὶ παρεβίασαν τοὺς κανόνας τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς, καὶ αἱ παραβάσεις αὗται ἔβλαψαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πίστεως. Ἡ διαλεκτικὴ ὅμως αὕτη ἀντίθεσις ὑπῆρξεν ἡ προετοιμασία διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συνθέσεως. Οἱ ἀγῶ-

νες μεταξὺ «πίστεως» καὶ «ἀπιστίας» ἔλαβον χώραν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν περιοχήν τῶν συνόρων τῆς πίστεως καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἀργότερον ὠξύνθησαν καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ δογματικῆς θεολογίας καὶ ἱστορικῆς ἐρεύνης τοῦ παρελθόντος. Προβλήματα ἐδημιούργησεν ἰδίᾳ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ ἐξηγητικὸς κλάδος τῆς θεολογίας ἐνωρὶς ἐφήρμοσε εἰς τὰς ἐρεύνας του τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν μέθοδον, διὰ τοῦτο καὶ τὰ πορίσματά του ἐθεωρήθησαν ὡς ὕποπτα ὑπὸ πολλῶν δογματικῶν. Ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ μέθοδος ἤθελε νὰ εἶναι δογματικῶς ἀπροϋπόθετος. Ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν αὐτοσυνειδησίαν τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου διέθετε θετικὰς ἢ θετικιστικὰς δομὰς σκέψεως. Ἀντιμετώπιζε τὰ μαρτυρούμενα γεγονότα τῆς θείας Οἰκονομίας μὲ τὴν ἰδίαν ἐπιστημονικὴν οὐδετερότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξήταζε καὶ τὰ γεγονότα τῆς θύραθεν ἱστορίας.

Τὸ ἑρμηνευτικὸν ἰδεῶδες τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς μεθόδου ἀνεπτύχθη κυρίως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἱστορισμοῦ (Historismus). Διὰ τῆς ἐρεύνης τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος ἐπεδιώκετο οὕτως ἡ διαπίστωσις τῶν ἐπιστημονικῶς διαπιστωσίμων γεγονότων, ἡ μεθοδολογικῶς ἄψογος καταγραφὴ αὐτῶν, ἡ ἀναπαράστασις διὰ τῆς περιγραφῆς, ἡ «φωτογραφία» τοῦ ἀπόντος παρελθόντος. Κατὰ τῆς κριτικῆς ἱστορικῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν σήμερον τοὐλάχιστον κατ' ἀρχὴν χρησιμοποιεῖ ἡ ἑρμηνευτικὴ θεολογία, διετυπώθησαν ἀρχικῶς ἐπιφυλάξεις ἐν ὀνόματι τῆς δογματικῆς θεολογίας, ἀλλὰ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀνεγνωρίσθη εἰς τὴν μέθοδον ταύτην τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιῆται ἄνευ δογματικῶν ἐπιφυλάξεων καὶ εἰς τὰς ἱστορικὰς θεολογικὰς ἐρεύνας [1]. Εἶναι σήμερον γενικῶς παραδεκτὸν ὅτι τὰ πορίσματα τῆς ἱστο-

---

[1] Ὁ Gerhard Ebeling παρατηρεῖ: «Ἡ διάκρισις μεταξὺ θύραθεν ἱστορίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ἀπαράδεκτος. Διότι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία δὲν εἶναι ὡς τοιαύτη ἱερὰ ἱστορία, ἡ λεγομένη θύραθεν ἱστορία δὲν εἶναι θύραθεν ὡς τοιαύτη, ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου τῆς γνώσεώς μας. Διότι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἀλλὰ δὲν ἀποκαλύπτει πανταχοῦ τὴν ἐνέργειάν του. Ἀντιθέτως καλύπτει τὴν ἐνέργειάν του. Οὐδαμοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῇ τὸ ναί του καὶ τὸ ὄχι του, ἡ θέλησίς του καὶ ἡ ἀπέχθειά του, ἡ χάρις του καὶ ἡ δικαιοσύνη του. Οὐδαμοῦ ἐκτὸς τοῦ Χριστοῦ, ἐκτὸς τοῦ λόγου του. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπάρχει κήρυγμα τοῦ λόγου του ἐντὸς τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει γνῶσις τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ἱστορίας ὡς τοιαύτης. Διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει θεολογικὴ ἱστοριογραφία, ἡ ὁποία νὰ ἀποκαλύπτῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τὰ ἴχνη καὶ τὰς κρίσεις τοῦ Θεοῦ. Μόνον μία θεολογικὴ ἱστοριογραφία θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ, ἐκείνη δηλ., ἡ ὁποία θὰ παρηκολούθει τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν... Θὰ ἦτο ἡ ἱστορία τῆς μαρτυρίας περὶ τοῦ

ρικῆς θεολογίας δέον νὰ εἶναι μεθοδολογικῶς ἄψογα ἀνεξαρτήτως τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐνδεχομένως εἰς τὴν δογματικὴν σκέψιν. Οὐδεὶς σοβαρὸς δογματικὸς θεολόγος συνιστᾷ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν ἢ ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς νὰ μὴ εἶναι αὕτη συνεπὴς εἰς τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν μέθοδον, δεδομένου ὅτι μία μὴ ἀδιάβλητος μέθοδος ἐρεύνης ὁδηγεῖ προφανῶς εἰς μεθοδολογικῶς διαβλητὰ πορίσματα. Ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης τοῦ παρελθόντος ἀναμένει ἡ δογματικὴ θεολογία τὴν διαπίστωσιν ἀδιαμφισβητήτων ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἡ ἰδία, ἡ δογματικὴ θεολογία, καλεῖται νὰ κατανοήσῃ. Ὁ δογματικὸς θεολόγος, ὁ ὁποῖος περιφρονεῖ τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν μέθοδον, περιφρονεῖται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν. Τὸ παρελθὸν ἐρευνᾷ ὁ ἐρευνητὴς διὰ νὰ μάθῃ, ὄχι διὰ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τὰς ἰδίας αὐτοῦ δογματικὰς ἀντιλήψεις.

Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι ἀπολύτως ἀπροϋπόθετος ἑρμηνεία (καὶ ἑρμηνεία εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πᾶσα ἱστορικὴ ἔρευνα) δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχει ὅμως διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐρευνητοῦ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται νὰ περιορίσῃ εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς κατ' ἀρχὴν ἀπαραδέκτους προϋποθέσεις του [2], καὶ τοῦ ἐρευνητοῦ πάλιν ἐκείνου, ὁ ὁ-

---

Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν» (Kirchengeschichte als Geschichte der Auslegung der Heiligen Schrift, Tübingen 1947, σ. 16). Βεβαίως ὁ διαπρεπὴς οὗτος ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, συστηματικὸς θεολόγος καὶ θεωρητικὸς τῆς ἑρμηνείας ἀποκρούει ἐν προκειμένῳ τὴν δυνατότητα μιᾶς «φυσικῆς θεολογίας», ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ ὑπογράμμισις τῆς σημασίας τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ θεολογικὴ κατανόησις τῆς ἱστορίας ἔχει χριστολογικὸν χαρακτῆρα, δηλ. εἶναι αὕτη διάφορος τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης. Ἐξ ἄλλου εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ ἀνωτέρω θεολόγος θεωρεῖ ὡς ἔργον τῆς θεολογικῆς ἱστοριογραφίας τὴν παρακολούθησιν τῆς μαρτυρίας περὶ τῶν γεγονότων τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

[2] Πρβλ. τὴν χαρακτηριστικὴν παρατήρησιν τοῦ Rudolf Bultmann: «Ἡ ἐρώτησις, ἂν εἶναι δυνατὴ ἀπροϋπόθετος ἑρμηνεία, πρέπει νὰ λάβῃ ὡς ἀπάντησίν της τὸ ναί, ὅταν «ἀπροϋπόθετος» σημαίνει ὅτι τὰ πορίσματα τῆς ἑρμηνείας δὲν προϋποτίθενται. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἀπροϋπόθετος ἑρμηνεία δὲν εἶναι μόνον δυνατή, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένη» (ἐν: Glauben und Verstehen, III, σ. 142). Διὰ τοῦτο καὶ «ἡ ἑρμηνεία τῶν βιβλικῶν κειμένων πρέπει ὡς πᾶσα ἑρμηνεία ἑνὸς κειμένου νὰ εἶναι ἄνευ προκαταλήψεων» (αὐτόθι, σ. 148). Ἡ σπουδαία ἐξ ἄλλου μαρτυρία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ὅτι «ἐκεῖναι μὲν γὰρ (=αἱ Γραφαὶ) διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπνεύστων διδασκάλων, οἳ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν...» (Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 56, MPG 25, 196A), εἶναι ὁμολογία πίστεως καὶ ἀποτελεῖ, ὡς δεικνύει ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς θεολογικῆς ἑρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴν θεολογικὴν «προκατανόησιν» (=«Vorverständnis») διὰ τὴν θεολογικὴν κατα-

ποῖος ὡς advocatus (Dei ἢ diaboli;) ἀγωνίζεται κατ' ἀρχὴν νὰ πείσῃ πάσῃ θυσίᾳ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ὅτι αἱ ἴδιαι αὐτοῦ (ἀτομικαὶ - ὑποκειμενικαὶ) προϋποθέσεις ἐπαληθεύονται ὑπὸ τῆς ἐρεύνης του. Ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι νοθεύουν οὕτω τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν, δὲν εἶναι ἱστορικοί, καὶ ἡ ἔρευνά των δὲν δικαιοῦται νὰ διεκδικῇ δι' ἑαυτὴν τὸν σεβασμόν, τὸν ὁποῖον δικαιοῦται πᾶσα μεθοδολογικῶς ἄψογος ἐπιστημονικὴ ἱστορικὴ ἔρευνα.

Ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ σέβεται τὰ ἱστορικῶς διαπιστούμενα γεγονότα τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ ἐπιζητῇ τὴν κατανόησιν αὐτῶν. Τὸν ἴδιον σεβασμὸν ὀφείλει καὶ ὁ δογματικὸς θεολόγος, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν οὗτος, ὡς πιστός, αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προχωρήσῃ καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς ἐρεύνης.

Ἡ κριτική, τὴν ὁποίαν κατ' ἀρχὰς ἡ δογματικὴ θεολογία προσεπάθησε νὰ ἀσκήσῃ εἰς βάρος τῆς κριτικῆς μεθόδου, ἠρύετο τὰ ἐπιχειρήματά της ἐκ τῆς προ-«διαφωτιστικῆς» ἐποχῆς τοῦ πνεύματος. Ἐνῷ ἡ ἱστορικὴ - κριτικὴ μέθοδος ἦτο ἔκφανσις τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος εἶχε προχωρήσει εἰς τὸ πνευματικὸν στάδιον τῆς Διαφωτίσεως, ἠκούοντο ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως ἐπιχειρήματα μιᾶς ἱστορικοπνευματικῶς παρῳχημένης ἐποχῆς.

Τὸ ἱστορικοπνευματικῶς παρῳχημένον ἐπιχείρημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ὅπλον διὰ νὰ καταπολεμηθῇ ἡ νέα αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, παρὰ τὰς οἱασδήποτε σκοτεινὰς πλευράς της, προῆλθεν ἀπὸ τὴν ὑπέρβασιν μιᾶς γνωσιολογικῶς ἀφελοῦς «ἀνθρωπίνης καταστάσεως» («condition humaine»). Ἡ «Ἀπολογητικὴ» τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀσκουμένη μὲ γνωσιολογικῶς ἀπηρχαιωμένα μέσα, ἐζήτει οὕτω τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν οὗτος, κατόπιν συγκλονιστικῶν ἀγώνων, εἶχε κατορθώσει νὰ ὑπερβῇ. Ὅσον αὐθόρμητος καὶ ἂν ἦτο ἡ δογματικὴ αὕτη κριτικὴ κατὰ τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς μεθόδου, τόσον ἀνίσχυρος ἦτο συγχρόνως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀντιστροφὴν τοῦ ροῦ τῆς ἱστορίας. Ὡς γνωστόν, «ἡ ἱστορία εἶναι ὁδὸς μονῆς κατευθύνσεως», καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου καταδικασμένη τελικῶς εἰς ἀποτυχίαν οἱαδήποτε προσπάθεια, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει τὴν ὀπισθοδρόμησιν τῆς ἱστορίας [3].

νόησιν τῶν βιβλικῶν κειμένων. Ἡ οὕτω νοουμένη «θεοπνευστία» ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν «δογματικὴν» κατανόησιν τῆς Γραφῆς, ἀλλ' ὄχι καὶ διὰ τὴν ἱστορικὴν - ἐπιστημονικὴν κριτικὴν μέθοδον, ἡ ὁποία ἐρευνᾷ τὰ αὐτὰ κείμενα ἄνευ τοιούτων προϋποθέσεων.

[3] Ὁ Dietrich Bonhoeffer ἔγραφε τὴν 8.6.44: «Τὴν ἐπίθεσιν τῆς χριστιανικῆς Ἀπολογητικῆς κατὰ τῆς πνευματικῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ κό-

Ἡ μὲ τόσην ἔλλειψιν κατανοήσεως διὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς νεωτέρας αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἀνθρώπου ἀσκηθεῖσα «Ἀπολογητικὴ» τοῦ Χριστιανισμοῦ προσέφερε προφανῶς ἀρνητικὴν ὑπηρεσίαν τόσον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅσον καὶ εἰς τὴν γνησίαν χριστιανικὴν πίστιν αὐτοῦ. Ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἐπικαλῆται τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν Αὐτοῦ, ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν μίαν βοῶσαν ἀντίθεσιν εἰς τὸ αὐθεντικὸν Εὐαγγέλιον.

Μετὰ μακρὰν περίοδον ἀσαφείας καὶ ὀξύνσεως τείνει σήμερον νὰ διασαφηνισθῇ ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς συστηματικῆς θεολογίας (εἰς τὴν ὁποίαν ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ἡ Δογματικὴ) καὶ τῆς ἐξηγητικῆς - ἱστορικῆς θεολογίας, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναμένουν τὴν λύσιν των. Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἀναλαμβάνεται μὲ μέθοδον, ἡ ὁποία — τοὐλάχιστον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δεδηλωμένης προθέσεως τῶν ἐρευνητῶν — πρέπει νὰ εἶναι «καθαρὰ» ἔναντι δογματικῶν ἐπιδράσεων πάσης φύσεως. Ἐὰν ὑπάρχῃ ἀμφιβολία ὡς πρὸς ὡρισμένα ἱστορικῶς διαπιστώσιμα γεγονότα, τότε ἐπιβάλλεται ἡ περαιτέρω ἱστορικὴ ἔρευνα αὐτῶν. Μία συγκεκριμένη ἱστορικὴ ἔρευνα διορθώνεται μόνον διὰ μιᾶς ἄλλης, ἱστορικῶς καλυτέρας, ἐρεύνης. Ὅταν μία ἱστορικὴ ἐργασία παρουσιάζῃ σφάλματα ἢ ἐλλείψεις («errare humanum est»), τότε τὰ μειονεκτήματα ταῦτα παραμερίζονται μόνον μὲ τὴν καλυτέραν ἐφαρμογὴν τῆς ἰσχυούσης κριτικῆς μεθόδου. Βεβαίως εἶναι κατ' ἀρχὴν δυνατὸν νὰ γίνουν βελτιώσεις καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐφαρμοζομένην μέθοδον, ἐφ' ὅσον προοδεύει ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐπίτευγμα δὲν εἶναι τὸ τέρμα, ἀλλ' ὁ σταθμὸς καὶ ἡ νέα ἀφετηρία. Πρόοδος εἶναι ἡ συνεχὴς βελτίωσις τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀδιάκοπος ἀξιολογικὴ ἐξύψωσις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὸ ἱστορικοπνευματικῶς παρῳχημένον δὲν ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην πρό-

---

σμου θεωρῶ πρῶτον ὡς στερουμένην νοήματος, δεύτερον ὡς ἀπρεπῆ, τρίτον ὡς ἀντιχριστιανικήν. Ὡς στερουμένην νοήματος, διότι μοῦ φαίνεται αὕτη ὡς μία προσπάθεια νὰ ἐπαναφέρῃ ἕνα ἐνηλικιωθέντα ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐφηβικήν του ἡλικίαν, νὰ τὸν ἐξαρτήσῃ δηλ. ἀπὸ μίαν σειρὰν πραγμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οὗτος εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἐξαρτᾶται πλέον, νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ προβλήματα, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι πλέον δι' αὐτὸν προβλήματα. Ὡς ἀπρεπῆ, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς ἀδυναμίας ἑνὸς ἀνθρώπου διὰ ξένους, ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου μὴ καταφασκομένους σκοπούς. Ὡς ἀντιχριστιανικήν, διότι ὁ Χριστὸς ταυτίζεται (εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην) μὲ μίαν ὡρισμένην βαθμίδα τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. μὲ ἕνα ἀνθρώπινον νόμον» (Widerstand und Ergebung, München und Hamburg 1965, σ. 160).

οδον. Εἰς τὴν μετὰ - «διαφωτιστικὴν» ἐποχήν μας δὲν εἶναι εὐφυὲς νὰ ἀντλοῦνται ἐπιχειρήματα ἐκ μιᾶς παρῳχημένης νοοτροπίας διὰ νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ πάντοτε ἁγία ὑπόθεσις τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀσθενὲς ἐπιχείρημα, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν παρουσίασιν τῆς ἀληθείας, ἐπιτυγχάνει μόνον νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν λάμψιν της. «Ἀπολογητική», ἀσκουμένη ἐπὶ τῇ βάσει ἀπαραδέκτων μέσων, δὲν ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Συγκεκριμένως δυνάμεθα σήμερον, μετὰ τόσους αἰῶνας ἀκάρπων ἀγώνων μεταξὺ «πίστεως» καὶ «ἐπιστήμης», νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἀντίθεσις εἰς τὴν γνησίαν καὶ ἀπροκατάληπτον ἐπιστημονικὴν ἔρευναν δὲν ὑπηρετεῖ τὸ ἔργον τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία δὲν εἶναι κοινωνία τοῦ σκότους, ἀλλὰ τοῦ φωτός. Οὔτε κατὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν οὔτε κατὰ τῆς ἀπροκαταλήπτου καὶ μεθοδολογικῶς ἀψόγου ἱστορικῆς ἐρεύνης δύναται ἡ θεολογία νὰ καταφερθῇ χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν οὐσίαν της. Μία ἀντιεπιστημονικὴ στάσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι αὐθεντικῶς θεολογική. Ἡ θεολογία δὲν φοβεῖται τὰς ἐπιστήμας οὔτε ἀντιδρᾷ εἰς τὸ ἔργον των, ἀλλ' ἐμπλουτίζεται ἑκάστοτε καὶ διὰ τῶν νέων ἐπιστημονικῶν πορισμάτων. Βεβαίως τὰ νέα πορίσματα δημιουργοῦν νέα προβλήματα, ἀλλὰ ποῖος ἰσχυρίσθη ποτὲ σοβαρῶς ὅτι τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου (καὶ μάλιστα ὡς διανοουμένου!) εἶναι ἡ ἀπουσία προβλημάτων; Ἡ «μακαριότης», ἡ ὁποία — ἄλλωστε εἰς μάτην — ἐπιδιώκεται διὰ τῆς καταπιέσεως τῶν δημιουργουμένων ἑκάστοτε προβλημάτων, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι χριστιανικὴ ἀρετή. Ἡ οὐσία τῆς χριστιανικῆς ζωῆς εἶναι ὁ ἀκατάπαυστος ἀγὼν διὰ τὴν πρόοδον, καὶ πρόοδος εἶναι ἡ συνεχὴς αὐθυπέρβασις, ἡ ἀδιάκοπος πορεία πρὸς τὸ ὑπερβατικὸν Τέλος τῆς ἱστορίας.

Ἐὰν ἡ θεολογία εἶναι καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία τῆς σῳζομένης ἀνθρωπότητος, τῆς ἐκκλησίας, τότε ἡ πορεία τῆς αὐθεντικῆς ταύτης ἀνθρωπότητος εἰς τὴν ἱστορίαν συνεπάγεται συνεχῆ τελείωσιν τῆς αὐτοσυνειδησίας της, δηλ. διαρκῆ ἀνανέωσιν. Ἡ Ἀπολογητική, ὡς μία μερικὴ ἔκφανσις τῆς αὐτοσυνειδησίας ταύτης, συνυφαίνεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μόνον ὅταν ὁμιλῇ τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἑκάστοτε χειρίζεται ὁ ἄνθρωπος, δύναται αὕτη νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὸν ἐκ τῆς σῳζούσης ἀληθείας.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος διανοῆται μὲ νέας κατηγορίας, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἀντικατέστησε τὰς παλαιοτέρας κατηγορίας του, τότε ἡ νέα αὕτη γλῶσσα πρέπει νὰ γίνῃ καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἀπολογητικῆς, ἐφ' ὅσον αὕτη ἀποβλέπει εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προσ-

πάθεια διὰ τὴν ἐπιβολὴν δομῶν σκέψεως ἀπὸ μακροῦ ἐγκαταλελειμμένων οὔτε εἰς τὰς δομὰς ταύτας δύναται νὰ προσφέρῃ ζωὴν οὔτε εἰς τὸ σωτηριολογικὸν ἔργον τῆς Ἀπολογητικῆς δύναται νὰ συμβάλῃ. Εἶναι ἑπομένως φανερὸν ὅτι τὸ ἔργον τῆς Ἀπολογητικῆς δὲν εἶναι ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον ἢ ἡ ἀποφυγὴ ἀντιμετωπίσεως τῶν διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν τιθεμένων εἰς τὴν Δογματικὴν ζητημάτων, ἀλλ' ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἔντιμος προσπάθεια νὰ προχωρήσῃ ὁ ἄνθρωπος ἐκ μιᾶς ἀγόνου ἀντιθέσεως εἰς μίαν γόνιμον σύνθεσιν.

Ἡ Ἀπολογητικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναπτύσσεται πάντως ἐντὸς τοῦ μαγνητικοῦ πεδίου, τὸ ὁποῖον διέπει ἡ ἀμοιβαία ἐνέργεια τῶν δύο πόλων τῆς σκέψεως γενικῶς, καὶ εἰδικώτερον τῆς χριστιανικῆς σκέψεως: τοῦ συντηρητισμοῦ καὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἀπολογητικὴ προσπάθεια, ἡ ὁποία νὰ μὴ διατρέχεται ἀπὸ τὴν πολικὴν ταύτην ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ συντηρητισμοῦ καὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ.

Ἐκ τῆς ὅλης θεολογικῆς γραμματείας κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἀπολογητικὰς συγγραφὰς δύναταί τις εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλων δημιουργουμένην ἔντασιν. Συναφὴς εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ὁ ἐπίκαιρος χαρακτὴρ πάσης ἀπολογητικῆς διαπραγματεύσεως θεολογικῶν ζητημάτων. Ἡ ἐπικαιρότης φαίνεται νὰ εἶναι ἓν ἐκ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀπολογητοῦ. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἀπολογητικὸν ἔργον εἶναι ἑκάστοτε συμβολὴ εἰς τὸν διάλογον τῆς θεολογίας μὲ τὰς «λοιπὰς» περιοχὰς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συνεχῶς ἐξελίσσεται, εἶναι προφανὲς ὅτι καὶ αἱ συμβολαὶ εἰς τὸν ἐν λόγῳ διάλογον κατ' ἀνάγκην θὰ ἐξελίσσωνται. Τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καθορίζουν τὸν χῶρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ θεολογικὴ σκέψις θὰ προσπαθήσῃ νὰ δώσῃ τὴν λύσιν της. Νὰ ἐπιμένῃ τις νὰ δίδῃ ἀπαντήσεις ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἐρωτήσεις, ἤ, ἀντιθέτως, νὰ θέλῃ τις νὰ ἀγνοῇ τὰς τιθεμένας ἐρωτήσεις — τοῦτο εἶναι μία στάσις, ἡ ὁποία ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ ἔργον μιᾶς ὀρθῶς νοουμένης Ἀπολογητικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἐπικαιρότης ἐξ ἄλλου, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι ἡ δύναμις τῆς Ἀπολογητικῆς, ἐνδέχεται — πρὸ παντὸς ὅταν ἀπουσιάζῃ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων ἡ προσήκουσα συναίσθησις τῆς εὐθύνης διὰ τὸ μέλλον — νὰ γίνῃ καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς Ἀπολογητικῆς. Ὁ προσδεδεμένος εἰς τὸ ἅρμα τῆς σήμερον (καὶ μὴ φροντίζων διὰ τὸ μέλλον) ὑφίσταται ἀναποφεύκτως τὰς περιπετείας τοῦ ἅρματός του.

(Τὸ τέλος εἰς τὸ προσεχὲς)

Θεόφιλου Βέικου
Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟ

Οἱ ἰδέες γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ ἐνδιαφερθοῦμε μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ εἶναι γενικὰ ἐκεῖνες ποὺ παριστάνουν τὸν κόσμο καὶ τὸν ἄνθρωπο μὲ σχέσεις ἐσωτερικῆς συνάφειας ἢ τὸν ἄνθρωπο ὡς ὀργανισμὸ ποὺ μιμεῖται ἢ συμπυκνώνει τὶς δομὲς καὶ τὶς λειτουργίες τοῦ μεγάλου κοσμικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ὁ Fichte (1762 - 1814) μὲ τὸν ἄκρον ὑποκειμενισμό του ὁδηγήθηκε στὴ θέση ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ πᾶν καὶ ἡ ἴδια ἡ φύση δὲν εἶναι παρὰ ἀπόρροια καὶ παράγωγο τοῦ ἀνθρώπινου ἐγώ. Τὸ ἐγὼ αὐτὸ γίνεται ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὅλου τοῦ κόσμου μὲ τὴν ἔννοια τῆς ζωϊκῆς ἀνάπτυξης: τὸ εἶναι ἀποτελεῖ τὴ συνέπεια μιᾶς ὀργανικῆς ἐνεργητικότητας, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἐγὼ θέτει ἀπέναντί του τὸ ἀντίθετό του, τὸ μὴ ἐγώ, καὶ ἀναπτύσσεται ἡ φύση σὰν ἕνας ὀργανισμὸς ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ ἔμβρυο. Στὴν πραγματικότητα ἔχουμε ἐδῶ μιὰ «μεταφυσικὴ ἐμβρυολογία τῆς φύσης»[1].

Ἄλλοι ὅμως Γερμανοὶ στοχασταὶ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀντέδρασαν σ' αὐτὸν τὸν ὑποκειμενισμὸ καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀντίδραση προέκυψαν μερικὲς ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις ὡς πρὸς τὶς σχέσεις ἀνθρώπου καὶ κόσμου. Ὁ Herder (1744 - 1803), ἂν καὶ δὲν ἐντάσσεται μέσα στὸ κίνημα τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ[2], σημειώνει ὡστόσο μιὰ παράλληλη παρουσία μ' ἐκείνη τοῦ Schelling, ποὺ καθὼς θὰ δοῦμε πολέμησε μὲ ζέση τὸν ὑποκειμενισμὸ τοῦ Fichte καὶ ἔφτασε σ' ἕναν ἀντίθετο, ἀντικειμενικὸ ἰδεαλισμό. Ὁ Herder μὲ τὸ κύριο ἔργο του «Ἰδέες γιὰ τὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας» (Idee zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1784 - 1791) πρότεινε νὰ βλέπουμε τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία μέσα στὴν ἀστρονομική, γεωλογικὴ καὶ

---

[1] E. Ràld, Geschichte der biologischen Theorien in der Neuzeit, II, Hildesheim/New York 1970, 108.

[2] Ὁ Herder ἀντιπροσωπεύει, ὅπως ὁ J. Q. Hamann (1730 - 1788) καὶ ὁ F. H. Jacobi (1743 - 1819), ἕνα ὅριο στὸν γερμανικὸ διαφωτισμό, χωρὶς τὸν ὁποῖο δύσκολα θὰ περνοῦσε τὸ γερμανικὸ πνεῦμα στὸν Kant καὶ στὸν ἰδεαλισμό.

βιολογική διάταξή της. Ἡ κορωνίδα τῶν βιολογικῶν ὄντων, ὁ ἄνθρωπος, ἐμφανίστηκε μέσα στὸν κόσμο μετὰ ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες, διανύοντας ἀρχικὰ χαμηλότερες βαθμίδες ζωῆς. Ἂν παρατηρήσουμε τὴν πορεία τῆς ὅλης ἀνάπτυξης τῶν ὀργανισμῶν, τὰ ποικίλα εἴδη ἐπιδεικνύουν ὅλο καὶ πολυπλοκότερη ὀργάνωση καθὼς πλησιάζουν πρὸς τὸν ἄνθρωπο: εἶναι σὰν νὰ τείνουν ὅλα τὰ εἴδη ὀργανισμῶν πρὸς τὸ ἀνθρώπινο εἶδος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ ἁπλῶς τὴν κορυφὴ τῆς κλίμακας τῶν ὀργανικῶν ὄντων, ἀλλ' εἶναι καὶ ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στοὺς δύο κόσμους, στὸν φυσικὸ καὶ στὸν πνευματικὸ κόσμο: μέσα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἡ φύση περνᾶ ἀπὸ τὸν ἕνα κόσμο στὸν ἄλλο (V, κεφ. VI)[3].

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Schelling (1775 - 1854), γνωστὸς ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ρομαντικῆς σχολῆς στὴ φιλοσοφία καὶ εἰσηγητὴς τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ, παρουσιάζει, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Fichte καὶ σ' ἀντιπαράθεση πρὸς αὐτόν, ὁρισμένες θεωρίες ποὺ ἀνάγονται στὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ κόσμου. Μὲ τὴ ζέση ποὺ διέκρινε τὴν ἐπανάστασή του ἐνάντια στὴν ἄποψη τοῦ Fichte γιὰ τὴ φύση ὡς παράγωγο ἢ ἀξίωμα τοῦ ὑποκειμένου, πρόβαλε μιὰ ἀρχὴ ποὺ δημιουργεῖ ἀπὸ τὴ φύση ἕναν μεγάλο ὀργανισμό, μιὰ κοινὴ ἀρχὴ ποὺ συνδέει τὶς ὀργανικὲς καὶ τὶς ἀνόργανες λειτουργίες καὶ ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν κοσμικὴ ψυχὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων[4]. Ὅπως κάθε μέρος ὕλης εἶναι ἀντίγραφο ὁλόκληρου τοῦ σύμπαντος[5], ὅπως σὲ κάθε προϊὸν τῆς φύσης συμπυκνώνεται ἡ ἄπειρη παραγωγικότητά της καὶ σὲ κάθε πράγμα ὑπάρχει τὸ σπέρμα ἑνὸς σύμπαντος, ὅπως τὰ ἀτομικὰ πράγματα εἶναι ὄργανα τοῦ παντὸς[6] καὶ τὸ καθένα ποὺ ζῇ εἶναι ἀκριβῶς ἕνας κόσμος ἐν σμικρογραφίᾳ[7], ἀνάλογα ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τὸ ἄμεσο εἴδωλο τοῦ σύμπαντος[8]. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ πρότυπο ὅλων τῶν ζωντανῶν πραγμάτων, ἡ ἁρμονία τοῦ σύμπαντος ἐνσωματωμένη μέσα του, εἶναι τὸ κέντρο τοῦ κόσμου καὶ ὡς ἐκ τούτου βρίσκεται σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γνωρίζῃ. Ὅλοι οἱ δρόμοι τοῦ σύμπαντος περνοῦν μέσα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὅλες οἱ κινήσεις τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρῆς φύσης συγκεντρώνονται μέσα του, ὅλες οἱ μορφὲς τῆς πραγματικότητας, ὅλες οἱ ποιότητες τῆς γῆς καὶ τῶν

---

[3] G. P. Conger, Theories of Macrocosms and Microcosms in the History of Philosophy, New York 1967, 79.

[4] Von der Weltseele, Werke I, München 1927, 415, 418, 449, 637.

[5] System des transzendentalen Idealismus, Werke, München 1927, II 427.

[6] System, Werke II, 431. [7] Weltseele, I 442. [8] System, II 490-91.

οὐρανῶν ἐκπροσωποῦνται ἀπ' αὐτόν. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ σύστημα τοῦ σύμπαντος, ἡ πληρότητα τῆς ἄπειρης οὐσίας σὲ μικρὴ κλίμακα, δηλαδὴ ἡ ὁλοκληρωμένη ὕπαρξη - ὁ ἄνθρωπος προσεγγίζει τὸ θεό [9].

Αὐτὴ ἡ ἐξύμνηση τοῦ ἀνθρώπου γίνεται σὲ συνάφεια μὲ τὸν «ζωντανὸ θεὸ» καὶ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὰ πρωτεῖα ποὺ ἔχει σ' αὐτὴ τὴ φιλοσοφία τὸ πνεῦμα ὡς ἐνέργεια. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν κόσμο καὶ στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα δὲν εἶναι διαφορὰ φύσης ἀλλὰ διαφορὰ βαθμοῦ: ἡ φύση εἶναι ἀσυνείδητο γίγνεσθαι, ἐνέργεια τῆς ἀσυνείδητης νοητικότητας, ποὺ ἔχει τὴ συνέχειά της στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἀκριβῶς γίνεται συνειδητὴ ζωή. Ἔτσι ἡ φιλοσοφία τῆς φύσης μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἐδῶ ὡς μιὰ προϊστορία ποὺ συνεχίζεται μὲ τὴν «ἱστορία τῆς συνείδησης».

Ὁ Hegel (1770 - 1831) ὁδηγεῖ τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ στὸ κορύφωμά του. Μὲ μιὰν ἐκπληκτικὰ καθολικὴ γνώση πάνω στὴ φύση καὶ στὴν ἱστορία, μὲ καθαρὰ μεταφυσικὴ πορεία σὲ βάθος καὶ μὲ ἰδεαλιστικὲς ἀκροβασίες ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξη ὅτι ὅλη ἡ πραγματικότητα εἶναι μία πνευματικὴ πραγματικότητα καὶ τὰ πάντα ἀποτελοῦν ἀπόρροια τοῦ πνεύματος. Ὁ Hegel διαμορφώνει τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ θεοῦ υἱοθετώντας τὴν συντριπτικὴ κατὰ τὴ γνώμη του ἀλήθεια μεγάλων φιλοσοφιῶν τοῦ παρελθόντος, τῆς ἑλληνικῆς μεταφυσικῆς τοῦ ὄντος [10], τῆς χριστιανικῆς μεσαιωνικῆς θεώρησης τοῦ θεοῦ καὶ τῆς νέας μεταφυσικῆς τοῦ κόσμου. Ἔτσι νιώθει νὰ ἐκπροσωπῆ τὸ πλήρωμα κάθε προσπάθειας, ἀπὸ τὴν ἡρακλείτεια θεωρία τοῦ λόγου ὥς τὴ φόρμουλα τοῦ Spinoza θεὸς = οὐσία = φύση (deus sive substantia sive natura), νὰ θεωρηθῆ ὁ κόσμος sub specie aeternitatis [11]. Τὸ ἰδιαίτερα σημαντικὸ εἶναι ὅτι ὁ Hegel ὁδηγεῖται σὲ μιὰ δυναμικὴ θεώρηση τοῦ ὄντος εἰσάγοντας τὴν ἔννοια τῆς ἀνάπτυξης τοῦ πνεύματος. Γιὰ νὰ βρῆ τὸ πνεῦμα τὸν ἑαυτό του, ἀπαιτεῖται μιὰ συνεχόμενη ἀνάπτυξή του. Οἱ σκέψεις ἔτσι γίνονται γιὰ τὸν Hegel ρευστὲς καὶ οἱ ἔννοιες τίθενται σὲ κίνηση. Ὅλη ἡ πραγματικότητα ἀποτελεῖ ἕναν ζωντανὸ ὀργανισμὸ ποὺ βρίσκεται σὲ κατάσταση ἀνάπτυξης, εἶναι ἕνα ζωντανὸ σύστημα, μιὰ ὀργανικὴ συμπαντικὴ ζωή. Θεός, σύμπαν, ἄνθρωπος - τὰ πάντα εἶναι ζωή. Ἡ

---

[9] System, II 491-92.

[10] Ὁ Hegel εἶναι ὁ πιὸ μεγάλος Ἕλληνας στὸ πνεῦμα ἀπ' ὅλους τοὺς μεγάλους Γερμανοὺς φιλοσόφους, ἂν ἐξαιρέσουμε τὸν Nietzsche.

[11] J. Hirschberger, Geschichte der Philosophie, 2η ἔκδ., II, Freiburg 1955, 370.

ἴδια ἡ σκέψη, ἡ ἀλήθεια, τὸ πνεῦμα εἶναι ζωὴ ποὺ ἀναπτύσσεται σὰν ἕνας ὀργανισμός. Ἐδῶ ἔγκειται ἀκριβῶς ἡ ἑνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων: ἡ ἑνότητα αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ μόνον ζωτικότητα, γίγνεσθαι καὶ ἀνάπτυξη [12].

Ἂν ὁ Hegel δὲν παρουσιάζη θεωρίες σὰν αὐτὲς τοῦ Schelling, ποὺ προβάλλονται βασισμένες σὲ σχέσεις ἐσωτερικῆς συνάφειας ἢ ἀναλογίας κόσμου καὶ ἀνθρώπου, εἶναι ἴσως γιατὶ αὐτὸς δὲν ἐνδιαφερόταν πολὺ γιὰ τὴν κοσμολογία. Ὁ Hegel ἀναφέρεται μονάχα στὸ ἄτομο ὡς ἕναν κόσμο [13], ἀποκαλεῖ τὴν Ἰδέα ἕνα ὀργανικὸ σύστημα καὶ συγκρίνει τὴν ἴδια τὴ φιλοσοφία μ' ἕναν ὀργανισμό. Βέβαια, ἡ φιλοσοφία τῆς φύσης τοῦ Hegel παρουσιάζει οὐσιαστικὲς ὁμοιότητες πρὸς αὐτὴ τοῦ Schelling, ἀλλὰ διερωτᾶται κανεὶς γιατὶ ὁ Hegel δὲν ἔφτασε νὰ διατυπώση ἀνάλογες ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ κόσμου [14]. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παρατηρημένο γεγονὸς ὅτι ὁ Hegel δὲν ἔδινε βαρύτητα στὸ κοσμολογικὸ πρόβλημα, φαίνεται πὼς δὲν ἦταν διατεθειμένος νὰ προχωρήση σὲ θεωρητικὲς κατασκευές, ὡς πρὸς τὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ κόσμου, ἀνάλογες μ' ἐκεῖνες τοῦ Schelling, ὁ ὁποῖος ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀντιπροσωπεύει ἕναν στοχασμὸ ποὺ ἀφηνόταν ὅλο καὶ πιὸ ἀνεύθυνα στὴ θεωρία.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ μέσα στὸ ἴδιο κλίμα τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ στοχάζεται ὁ Schleiermacher (1768 - 1834). Κάθε ἀτομικὸ πράγμα τὸ θεωρεῖ ὡς ἔργο ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος [15], μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο. Ὑπάρχει ἕνα πνεῦμα, τὸ κοσμικὸ πνεῦμα, ποὺ ἀποκαλύπτεται παντοῦ, μέσα στὰ ἐλάχιστα πράγματα ὅσο καὶ στὰ μέγιστα (IV, 262). Ἐκεῖ ὅμως ποὺ τὸ κοσμικὸ πνεῦμα ἀποκαλύπτεται κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἡ αὐτοσυναίσθηση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἄμεση συνέπεια τῆς λειτουργίας τοῦ σύμπαντος (IV, 243 κ.ἑ.). Μὲ ἕνα βάθεμα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῆ μέσα στὸν ἑαυτό του κάθετι ποὺ ἐπενεργεῖ πάνω του ἀπ' ἔξω (IV 240, 244). Ὁ φιλόσοφος διατυπώνει ἐδῶ τὴ μεγαλειώδη εἰκόνα ὅτι ὁ ἐσωτερικός μας κόσμος ἀποτελεῖ τὴν αὐτοπροσωπογραφία τοῦ σύμπαντος (IV 263). Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα εἶναι ἐργαστήριο τοῦ σύμπαντος (IV 294) κι ἐμεῖς δὲν εἴμαστε παρὰ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ σύμπαν-

---

[12] Πβ. H. Heimsoeth, Die sechs grossen Themen der abendländischen Metaphysik, 5η ἔκδ., Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz 1965, 169.

[13] Phänomenologie, S. Werke, Stuttgart 1927, II, 319.

[14] Πβ. Conger, Theories, 85-6.

[15] Reden über die Religion, Werke, Leipzig 1911, IV 296.

τος (IV 296). Ἔτσι δὲν εἶναι παράξενη ἡ ἰδέα ὅτι κάθε ἀτομικὴ ἀνθρώπινη ὕπαρξη ἀποτελεῖ πορτραῖτο καὶ ἐπιτομὴ τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ἀντανακλᾶ τὸν κόσμο. Προβάλλεται λοιπὸν τὸ αἴτημα νὰ ἀγαπᾶ ὁ καθένας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, γιατὶ ὅλοι ἀποτελοῦν πορτραῖτα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ μέσα στὸν καθένα αὐτοπροσωπογραφεῖται τὸ σύμπαν. Ἐκεῖνος μάλιστα ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀγαπηθῆ πιὸ πολύ, μέσα στὸν ὁποῖο καθρεπτίζεται ὁ κόσμος πιὸ καθαρὰ καὶ πιὸ γνήσια (IV 253 - 264)[16].

Τὸ φαινόμενο αὐτό, ποὺ διαγράψαμε, ἡ πλοκὴ δηλαδὴ κόσμου καὶ ἀνθρώπου μὲ σχέσεις ἀναλογίας καὶ μὲ μεταφορὲς ποὺ ἐξηγοῦν τὴν ἀμοιβαία συνάφεια ἀνθρώπου καὶ κόσμου, εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ στοὺς φιλοσόφους τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ ποὺ ἀναφέραμε. Ἡ βαθύτερη τάση ποὺ τίθεται σ' ἐνέργεια μὲ τέτοια μοτίβα σκέψης εἶναι ἡ τάση γιὰ ἑνότητα ἀνθρώπου καὶ κόσμου: ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἕνας ἁπλὸς ἐπισκέπτης τοῦ κόσμου οὔτε ἁπλῶς ἕνα μέλος τοῦ κοσμικοῦ ὀργανισμοῦ, ἕνα ἀποσπασμένο μόριο τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ ὂν ποὺ συμπυκνώνει, ἀντανακλᾶ καὶ ἐκπροσωπεῖ τὸ σύμπαν. Ἔτσι ἡ προσοχὴ συγκεντρώνεται πάνω στὸν ἄνθρωπο ὡς ἕνα διακεκριμένο καὶ ἰδιαίτερα εὐνοημένο μέλος τοῦ κόσμου. Ἂν ὑπάρχη πράγματι μιὰ οὐσιαστικὴ ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὸν ἐξωτερικὸ ρυθμὸ τοῦ κόσμου καὶ στὸν ἐσωτερικὸ ρυθμὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ συνάφεια, ποὺ ἱστορικὰ πιστοποιεῖται ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἕλληνες φιλοσόφους ὥς τὴ σύγχρονη φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη[17], θὰ μποροῦσε νὰ δικαιολογήση ἐν μέρει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ γνώση τοῦ κατοπτρισμοῦ τοῦ σύμπαντος μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ γνώση τοῦ κατοπτρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ σύμπαν.

---

[16] Ἀνάλογη πρὸς τὴ θεωρία αὐτὴ τοῦ Schleiermacher εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ συγχρόνου του K. C. F. Krause (1781 - 1832), ποὺ εἶναι γνωστὸς ὡς εἰσηγητὴς τοῦ πανενθεϊσμοῦ. Στὸ ἔργο του «Τὸ ἀρχέτυπο τῆς ἀνθρωπότητας» (Das Urbild der Menschheit, Dresden 1811) ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι ἕνα ὀργανικὸ ὅλον μὲ μέλη καλὰ διατεταγμένα καὶ συνδεδεμένα πρὸς κάθε κατεύθυνση, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι ἐπίσης ἕνα ὀργανικὸ ὅλον ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ γῆ ὅπως τὸ πνεῦμα μὲ τὸ σῶμα: ἂν ἡ γῆ ἀποτελῆ ἕνα ὀργανικὸ σῶμα — καὶ πραγματικὰ παρουσιάζει λειτουργίες ἀνάλογες μὲ τὶς ὀργανικὲς λειτουργίες —, τὸ πνεῦμα τοῦ σώματος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀνθρωπότητα.

[17] Χαρακτηριστικὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ παρουσιάζεται στὴ σκέψη τοῦ Ἀναξιμένη καὶ τοῦ Ἡρακλείτου, σὲ ἀρχαῖα ἰατρικὰ συγγράμματα, στὸν Δημόκριτο, στὸν Πλάτωνα, στοὺς Στωικούς, στὸν Αὐγουστίνο, στὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη, στὸν Κουζάνο, στὸν Παράκελσο, στοὺς Böhme, Hume, Rousseau, Fechner, Renouvier, Bergson κ. ἄ.

Βασιλείου Τ. Γιούλτση

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΔΥΟ ΥΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΔΩΡΟΥ ΤΑΡΣΟΥ

Α'

Ὁ Διόδωρος Ταρσοῦ ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιοχειανῶν θεολόγων τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ τὴν ἑρμηνευτικὴν τῶν Γραφῶν καὶ θεωρεῖται, διὰ λόγους οἱ ὁποῖοι ἐκτίθενται κατωτέρω, εἷς τῶν κυρίων ἐκπροσώπων τῆς ἀντιοχειανῆς σχολῆς. Ἡ ἀνάμιξίς του εἰς τὰς χριστολογικὰς ἔριδας τῆς ἐποχῆς του δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀτυχὴς ἕνεκα τῶν ἀκροτήτων εἰς τὰς ὁποίας ἤχθη προσπαθῶν νὰ ὑπεραμυνθῇ τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος ἔναντι τῶν ἀρειανῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ἔναντι τῶν ἀπολιναριστῶν. Ὡς γνωστὸν εἰς τὸ ἔργον του «κατὰ συνουσιαστῶν» (ἐν PG 33, 1560 - 1561) κατέληξεν εἰς τὴν διάκρισιν δύο υἱῶν ἐν Χριστῷ, ἤτοι τοῦ θείου Λόγου καὶ τοῦ ἐκ Δαυῒδ Ἰησοῦ. Παρὰ ταῦτα εἶναι βέβαιον ὅτι ἀπέθανεν ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ καταδίκη του ἀποτελεῖ πρόβλημα διὰ τοὺς ἐρευνητάς, διότι ἄλλοτε τοποθετεῖται εἰς τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (553)[1] καὶ ἄλλοτε εἰς τοπικὴν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει (499)[2]. Ἀλλ' ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δὲν

---

[1] Τὴν πληροφορίαν περὶ καταδίκης τοῦ Διοδώρου ὑπὸ τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς συνόδου (553) παρέχει εἰς ἡμᾶς μόνος ὁ Φώτιος, ὅστις ἰσχυρίζεται ὅτι ἀνέγνωσε ταύτην εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς προαναφερθείσης συνόδου. Βλ. Βιβλιοθήκη cod. 18, PG 103, 57A, ἔκδ. Henri, σ. 12 - 13.

[2] «Anastasius imperator Flaviano Antiocheno et Philoxene Hieropolitano praesulibus, Constantinopolin synodun congregat, et contra Diodorum Tarsensen, Theodorum Momsuestenum cum scriptis,... caeterosque alios qui in Christo duas praedicabant naturas duasque formas, et qui non confitentur unum de Trinitate crucifixum, una cum Leone episcopo Romano et ejus tomo, atque Chalcedonensi synodo inferre anathema persuasit». Victor de Tunnuna, Chronicon, PL 68, 949AB. Πρβλ. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σ. 298. P. Godet, Diodore de Tarse, ἐν Dictionnaire de Théologie Catholique, Paris 1939, IV², 1366. F. A. Sullivan, Diodore of Tarsus, ἐν New Catholic Encyclopedia, Washington 1967, IV, 875.

ὁμιλεῖ περὶ καταδίκης του [3], ἡ δὲ κατὰ τὸ 499 ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθεῖσα θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν μονοφυσιτική [4]. Ἑπομένως διὰ τὴν ὡς ἄνω διδασκαλίαν του ὁ Διόδωρος οὐδέποτε κατεδικάσθη καὶ ἀνεθεματίσθη εἰ μὴ μόνον ὑπὸ τῶν μονοφυσιτῶν. Ζῶν ὑπῆρξε φίλος τοῦ Εὐσεβίου Ἐμέσης καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος καὶ τῷ ἀπηύθυνεν ἐπιστολήν [5], ὡς καὶ διδάσκαλος τοῦ Θεοδώρου Μομψουεστίας, τοῦ Πολυχρονίου, τοῦ Θεοδωρήτου καὶ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν ἐγκώμιον, ὅταν διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐπισκόπου Ταρσοῦ ἐπεσκέφθη τὴν Ἀντιόχειαν [6]. Ὁμοίως, ἡ φήμη του ὡς στύλου τῆς Ὀρθοδοξίας ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ χαρακτηρισθῇ «ὡς μέτρον καὶ κριτήριον τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ τοῦ Λαοδικείας Πελαγίου» κατὰ τὸ διάταγμα τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου [7].

Β΄

Ἡ κατανόησις τῆς διδασκαλίας τοῦ Διοδώρου εἶναι δυνατή, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ τάσις τῆς ἀντιοχειανῆς θεολογίας νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρωπίνην φύσιν, χρησιμοποιούσης τὴν γνωστὴν ὀρθολογιστικὴν μέθοδον τῆς διακρίσεως ἐν αὐτῷ δύο ἀσυγχύτων φύσεων. Αἱ ἀσύγχυτοι φύσεις κατὰ τὴν ἀνωτέρω θεολογίαν, ὅλως διάφοροι μεταξύ των, διακρίνονται ἡ μὲν ἀνθρωπίνη ὡς παθητή, ἡ δὲ θεία ὡς ἀπαθής [8]. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Διοδώρου ἡ θέσις αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκραία λόγῳ τῆς διαθέσεώς του νὰ ἐξεύρῃ μίαν λύσιν περισσότερον συμβιβαστικὴν μεταξὺ τῶν ἀκροτήτων τῶν ἀρειανῶν καὶ τῶν ἀπολιναριστῶν.

Καθὼς ὅλοι οἱ ἀντιοχειανοί, ἴσως δὲ περισσότερον ἕνεκα ἰδεολογικῆς ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἀπολιναριστάς, ὁ Διόδωρος ὑποστηρίζει

---

[3] «Ces actes ne contiennent pas la moindre trace d'une pareille condamnation». G. Bardy, Diorode, évêque de Tarse en Cilicie, ἐν Dictionnaire de Spiritualité, Paris 1957, III, 989. Πρβλ. καὶ Victor de Tunnuna, Chronicon, 959-960.

[4] Βλ. G. Bardy, Diodore, σ. 989. B. Altaner, Précis de Patrologie, Paris 1961, σ. 459.

[5] PG 32, 572-573.

[6] PG 52, (Γ2) 761-766.

[7] Βλ. Στ. Παπαδοπούλου, Διόδωρος, ἐν «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», Ἀθῆναι 1964, 4, 1242-1243. G. Bardy, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 987.

[8] Βλ. F. Loofs, Nestoriana, Die Fragmente des Nestorius gesammelt, untersucht und herausgegeben, Leipzig 1885, σ. 252.

κατ' ἀρχὴν τὴν πραγματικότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο πράττει ἐμφανῶς ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν θείαν φύσιν τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος κατῆλθε καὶ ἐνώκησεν ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Οὕτω διακρίνει σαφῶς ἐν τῷ Χριστῷ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Δαυΐδ, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὁ ἐν αὐτῷ ἐνοικήσας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. «Τέλειος, λέγει, πρὸ αἰώνων ὁ Υἱός, τέλειον τὸν ἐκ Δαυΐδ ἀνείληφεν Υἱὸς Θεοῦ υἱὸν Δαυΐδ. Ἐρεῖς μοι δύο οὖν υἱοὺς κηρύττεις; Δύο υἱοὺς τοῦ Δαυΐδ οὐ λέγω, μὴ γὰρ εἶπον τὸν Θεὸν Λόγον υἱὸν Δαυΐδ· ἀλλ' οὐδὲ δύο Υἱοὺς τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν λέγω, μὴ γὰρ δύο φημὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, τὸν πρὸ αἰώνων Θεὸν Λόγον λέγων κατῳκηκέναι ἐν τῷ ἐκ σπέρματος Δαυΐδ»[9]. Ὁ Λόγος κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι υἱὸς τῆς Μαρίας, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ υἱῷ αὐτῆς ἐνοικήσας θεῖος Λόγος. Οὗτος ὁμοίως δὲν δύναται κανονικῶς νὰ νοῆται ὡς υἱὸς Δαυΐδ, διότι ἐνοικήσας ἐν τῷ ἐκ σπέρματος Δαυΐδ υἱῷ τῆς Μαρίας ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἄνευ γεννήσεως καὶ ἑπομένως ἄνευ ἐνανθρωπήσεως.

Ἡ ἕνωσις τῶν δύο υἱῶν ἐν τῷ Χριστῷ παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ ὀνομάζεται καταχρηστικῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς Λόγος, υἱὸς Δαυΐδ, ἕνεκα τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐν τῷ ἐκ Δαυΐδ υἱῷ ὡς εἰς ναόν. Παραλλήλως εἶναι δυνατόν, καὶ πάλιν βεβαίως καταχρηστικῶς, κατὰ τὸν Διόδωρον νὰ ὀνομάζεται υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐκ σπέρματος Δαυΐδ υἱός, ἀλλὰ μόνον κατὰ χάριν καὶ ὄχι φυσικῶς, διότι ἄλλως ἀνατρέπεται ἡ τάξις, ἡ ὁποία καθορίζει τὴν φυσικὴν πατρότητα. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ ἀσώματος πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς Λόγος νὰ θεωρῆται ὡς προερχόμενος ταυτοχρόνως ἐκ Θεοῦ καὶ ἐκ Δαυΐδ[10]. Ὁ Λόγος γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐνοικήσας ἐν τῷ υἱῷ Δαυΐδ ὑπῆρξε φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς ὁ φύσει γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ μόνον κατὰ χάριν[11]. Ἄρα κατὰ τὸν Διόδωρον ὑπάρχει διὰ τὸν Θεὸν Πατέρα εἷς φύσει Υἱός, ὁ Λόγος, καὶ εἷς χάριτι, ὁ ἐκ Μαρίας Ἰησοῦς.

Αἱ ἀνθρωπολογικαὶ συνέπειαι τῆς κατὰ χάριν υἱοθεσίας τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχουν ἰδιαιτέραν ἀξίαν διὰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα λόγῳ τῆς προσφορᾶς αὐτοῦ ὡς ναοῦ δι' ἐνοίκησιν τοῦ θείου Λόγου. Ἡ ἐνοίκησις ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τῆς δόξης καὶ ἀθανασίας τοῦ «ἐξ ἡμῶν σώματος», ἕνεκα τῆς κατὰ χάριν υἱότητος[12]. Ἀπόρροια τῆς χά-

---

[9] **Κατὰ συνουσιαστῶν, PG 33, 1560A.**
[10] **Αὐτόθι, 1560B.** [11] **Αὐτόθι, 1560C.** [12] **Ἔνθ' ἀνωτ.**

ριτος ταύτης εἶναι ἡ εὐθύνη ἔναντι τῆς ὀφειλομένης εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος καὶ μόνον διὰ τὴν τιμὴν νὰ προσλάβῃ τὸ ἀνθρώπινον, πρέπει νὰ τιμᾶται ὑπερβαλλόντως καὶ νὰ μὴ ὑβρίζεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Θεὸς Λόγος εἶναι Κύριος τοῦ Δαυὶδ καὶ ὄχι υἱὸς αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα δέχεται καταχρηστικῶς τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαυὶδ νὰ ἀποκαλῆται σῶμα αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα τοῦτο ὄχι μόνον δὲν ἐφθόνησεν, ἀλλ' ὑπερηγάπησεν καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐσκήνωσεν ἐν αὐτῷ [13]. Ἡ προσληφθεῖσα λοιπὸν ὡς ἔνδυμα ἢ ὡς ναὸς σὰρξ δὲν ἀπετέλεσεν ἀναγκαιότητα διὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τρόπον ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας τῆς χάριτος διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου μετὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς σωτηρίας αὐτοῦ διὰ τοῦ νόμου. «Εἰ μὴ ἔπταισαν οἱ ἄνθρωποι, μὴ χρεία ἦν τοῦ νόμου, δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται»[14]. Κατὰ τὸν Διόδωρον ἑπομένως ἡ ἁμαρτία προκαλέσασα τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου, εἵλκυσε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος ἕνεκα ἀδυναμίας τῶν ἐν τῷ νόμῳ εὑρισκομένων νὰ μειώσουν τὴν ἐπ' αὐτῶν ἰσχὺν τῆς ἁμαρτίας, καθ' ὅτι «εἰ μὴ ἐπέτειναν τὴν ἁμαρτίαν οἱ ἐν νόμῳ, μὴ χρεία ἦν τῆς χάριτος»[15]. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νόμος δὲν ἠφάνισε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Λόγος ἔλαβε τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαυὶδ καὶ ὑπέστη χάριν ἡμῶν τὴν σταύρωσιν καὶ τὸν θάνατον ἵνα διὰ τῆς ἀναστάσεως «τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου ἀνακαλέσηται»[16]. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἀνάκλησις ἀναφέρεται εἰς τὰς συνεπείας τῆς ἁμαρτίας ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἄρσιν τῆς «ἀποφάσεως τοῦ θανάτου» τοῦ ἀπορρεύσαντος ἐκ τῆς ἀδαμικῆς ἁμαρτίας [17]. Ἡ περαιτέρω δηλαδὴ ἐνέργεια

---

[13] Ἔνθ' ἀνωτ.

[14] Κατὰ συνουσιαστῶν 1561B. Πρβλ. «ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου»· Ρωμ. 5,13, Γαλ. 3,21, Α' Τιμ. 1,9.

[15] Κατὰ συνουσιαστῶν, 1561B.

[16] Ἔνθ' ἀνωτ. Ὁ ὅρος «ἀπόφασις θανάτου» εἰς τὴν πατερικὴν γραμματείαν ἀποτελεῖ ἔκφρασιν προερχομένην ἐξ ἑρμηνείας τοῦ χωρίου Γεν. 2,17· «ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε». Ἡ «ἀπόφασις» αὕτη εἰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν παράδοσιν νοεῖται ὡς πρόγνωσις τοῦ συμβησομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ συμβησόμενον ἐπιτρέπεται ὑπ' αὐτοῦ ἐξ εὐσπλαχνίας καὶ ὄχι ἐξ ἀναγκαιότητος ἐπιβολῆς τῆς θείας δικαιοσύνης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δυτικὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία δέχεται τὴν «ἀπόφασιν» ὡς τιμωρίαν διὰ τὴν παρακοήν. Πρβλ. καὶ Ἰω. Ρωμανίδου, Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, Ἀθῆναι 1957, σ. 142 ἑξ.

[17] Ὁ θάνατος νοεῖται ὡς συνέπεια τῆς διακοπῆς τῆς κοινωνίας τῶν ἀν-

τῆς ἁμαρτίας κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν οἰκονομίαν τῆς διὰ τοῦ σταυροῦ ἀπολυτρώσεως, ἕνεκα ἀδυναμίας τῆς ἀνασταλτικῆς ἰσχύος τοῦ νόμου. Οὕτω διὰ τὸν Διόδωρον εἶναι ἀπολύτως λογικὴ ἡ ἑρμηνεία τοῦ μυστηρίου τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ἀποτελεῖ πλήρωσιν τῆς ἀναγκαιότητος δι' οἰκονομίας, καθ' ὅτι «εἰ μὴ ἀπάτη προκεχωρήκει, καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ θανάτου καθ' ἡμῶν, τίς χρεία ἦν τῆς οἰκονομίας ταύτης τοῦ σταυροῦ;»[18]. Ἐπομένως τοποθετεῖ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς καθόδου τοῦ Λόγου ἐν τῷ υἱῷ Δαυῒδ διὰ τῆς «ἐνσωματώσεως» ἐν αὐτῷ [19], εἰς τὴν συνεχῆ ἐπέκτασιν τῶν συνεπειῶν τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἐνσωμάτωσις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐνοίκησις τοῦ Λόγου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὁ ὁποῖος ἀποβαίνει οὕτω «ναὸς» καὶ «ἔνδυμα» τοῦ Λόγου [20]. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐνσωμάτωσις κατ' οὐδένα τρόπον πρέπει νὰ ὀνομασθῇ γέννησις, διότι εἶναι παράλογον νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀθάνατος καὶ ἄφθαρτος Θεὸς Λόγος, υἱὸς τῆς θνητῆς καὶ φθαρτῆς Μαρίας. «Θνητὸς γὰρ θνητὸν γεννᾷ κατὰ φύσιν, καὶ σῶμα τὸ ὁμοούσιον»[21]. Κατὰ ταῦτα ἡ μὴ παραδοχὴ τῆς γεννήσεως τοῦ Λόγου ἐκ τῆς Παρθένου ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Παρθένος οὐδέποτε ἐγέννησε τὸν Θεὸν Λόγον καὶ ἄρα δὲν δύναται νὰ ἀποκαλῆται Θεοτόκος. Τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς θὰ ἠδύνατο καταχρηστικῶς μόνον νὰ ἐπιτραπῇ «διὰ τὴν ἐν τῷ υἱῷ αὐτῆς ἐνοίκησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου»[22]. Ὁ Θεὸς Λόγος ἅπαξ μόνον ἐγεννήθη. «Δύο γεννήσεις οὐχ ὑπέμεινε, τὴν μὲν πρὸ αἰώνων τὴν δὲ ἐν ὑστέροις καιροῖς»[23]. Ἐκ τούτων ὅμως προκύπτει ἕτερον πρόβλημα ἔχον σχέσιν

θρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ ἕνεκα ἁμαρτίας. «Ὅσον γὰρ ἀφίστατο (ὁ ἄνθρωπος) τῆς ζωῆς, τοσοῦτον προσήγγιζε τῷ θανάτῳ. Ζωὴ γὰρ ὁ Θεός· στέρησις δὲ ζωῆς θάνατος... Οὕτως οὐχὶ Θεὸς ἔκτισε θάνατον, ἀλλ' ἡμεῖς ἑαυτοῖς ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἀπεσπασάμεθα», Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς 7, PG 31, 345A.

[18] Κατὰ συνουσιαστῶν, 1561B.

[19] Ὁ ὅρος «ἐνσωμάτωσις» εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὠριγένους εἰς τὴν χριστιανικὴν γραμματείαν (βλ. Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην 6,5, PG 14, 208B), ἐκφράζει τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως κάθοδον ἐξ οὐρανοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου.

[20] Κατὰ συνουσιαστῶν, 1560C. Πρβλ. G. Koch, Die Heilsverwirklichung bei Theodor von Mopsuestia, ἐν «Münchener Theologische Studien», II. Systematische Abteilung, τόμ. 31, München 1965, σ. 239: «Auch er bedient sich für die Konzeption der Einung des Schemas der Einwohnung (des Logos im Menschen wie in seinem Tempel)».

[21] Κατὰ συνουσιαστῶν, 1560C - 1561A.

[22] Βλ. Στ. Παπαδοπούλου, μνημ. ἔργ., σ. 1243.

[23] Κατὰ συνουσιαστῶν, 1561A.

μετὰ τοῦ χρόνου τῆς ἐνσωματώσεως. Εἰς τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα δὲν φαίνεται ἐὰν ἡ ἐνσωμάτωσις ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεως, τῆς γεννήσεως ἢ τέλος τῆς βαπτίσεως, ἀλλ' ἀσαφῶς ἐν τῷ «τελείῳ» υἱῷ Δαυΐδ. Οἱαδήποτε ὅμως ἑρμηνεία τοῦ ὅρου θὰ ὁδήγει εἰς αὐθαίρετον καθορισμὸν τοῦ χρονικοῦ πλαισίου τῆς ἐνσωματώσεως μὲ συνεπείας ἐπὶ τοῦ ὅλου μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

Γ'

Τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις τοῦ Διοδώρου ἀνέπτυξεν ἐν συνεχείᾳ ὁ μαθητής του Θεόδωρος Μομψουεστίας, ὁ ὁποῖος συστηματοποιήσας τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου του εἰς τὴν περὶ «δύο προσώπων» κατεύθυνσιν ἐδημιούργησε τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς νεστοριανικῆς πλάνης. Ἡ διαφορὰ ἐν προκειμένῳ τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἔγκειται εἰς τὴν διάκρισιν ὑπὸ τοῦ πρώτου «δύο προσώπων» ἐν Χριστῷ, τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, ὡς ἀναλογίας προερχομένης ἐκ τῶν περὶ «δύο φύσεων» ἀπόψεων τοῦ Διοδώρου [24]. Πρὸς τούτοις δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεόδωρος υἱοθετεῖ τὸν ἀνωτέρω χριστολογικὸν δυαλισμὸν μᾶλλον ἐξ ἀνάγκης μιᾶς μονομεροῦς ἀντιαρειανικῆς πολεμικῆς [25], ἐνῷ εἶναι σαφὴς ἡ διμερὴς κίνησις τοῦ Διοδώρου ἀφ' ἑνὸς ἐναντίον τῶν ἀρειανῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐναντίον τῶν ἀπολιναριστῶν. Παραλλήλως ὡς παρατηρεῖ ὁ Grillmeier [26], ὑπάρχει σαφὴς διάκρισις εἰς τὸ χριστολογικὸν σχῆμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἕκαστος. Εἰς μὲν τὸν Διόδωρον διὰ τῆς ἐνοικήσεως τοῦ θείου Λόγου ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαυΐδ διαφαίνεται τὸ σχῆμα «Λόγος - Σάρξ», ἐνῷ εἰς τὸν Θεόδωρον ἡ ἀνύψωσις τῆς ἐν Χριστῷ ἀνθρωπίνης φύσεως - προσώπου εἰς τελείαν, νοεῖται ἐντὸς τοῦ

---

[24] «Ὅταν μὲν γὰρ τὰς φύσεις διακρίνωμεν, τελείαν τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου φαμέν, καὶ τέλειον τὸ πρόσωπον· οὐδὲ γὰρ ἀπρόσωπόν ἐστιν ὑπόστασιν εἰπεῖν· τελείαν δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τὸ πρόσωπον ὁμοίως» (PG 66, 981B). Ὡς γνωστὸν κατὰ τὴν ἀντιοχειανὴν θεολογικὴν ὁρολογίαν ὁ ὅρος «φύσις» ἐθεωρεῖτο συγγενὴς πρὸς τὸν ὅρον «πρόσωπον». Βλ. Ἀθ. Γερομιχαλοῦ, Χριστολογία, ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 118.

[25] Βλ. R. A. Norris, Manhood and Christ, A study in the christology of Theodore of Mopsuestia, Oxford 1963, σ. 207: F. A. Sullivan, The christology of Theodore of Mopsuestia, «Analecta Gregoriana» LXXXII, Rome 1956, σ. 198, 228.

[26] «Bei Diodor ist es das Schema 'Logos - Sarx, so seltsam dies auch klingen mag, bei Theodor dagegen das Schema 'Logos - Mensch'», Die theologische und sprachliche Vorbereitung der Christologischen Formel von Chalkedon, ἐν«Das Konzil von Chalkedon», I, Würzburg 1951, σ. 138.

σχήματος «Λόγος - Ἄνθρωπος». Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἐνσάρκωσις δὲν εἶναι εἰ μὴ «ἐνοίκησις» καὶ «ἐνσωμάτωσις» διὰ καθοδικῆς κινήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὸν ἄνθρωπον υἱὸν Δαυῒδ χάριν τῆς οἰκονομίας τῆς σωτηρίας, ἐνῷ εἰς τὴν δευτέραν ἡ τελειουμένη φύσις εἰς πρόσωπον συνθέτει «δυαλισμὸν ὑποκειμένων» ἐν Χριστῷ [27], ὁ ὁποῖος κάλλιστα δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς ἐνανθρώπησις. Τὸν ἀνωτέρω δυαλισμὸν ἀντιμετωπίζουν πολλοὶ τῶν ἐρευνητῶν καὶ ὡς δύο ὑποκειμενικὰς ἀπόψεις τοῦ μόνου Προσώπου τοῦ Χριστοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα τρόπον πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς αἵρεσις [28].

Δ'

Αἱ προαναφερθεῖσαι ἀποκλίσεις τῶν δύο ἀντιοχειανῶν θεολόγων παρέμειναν ἐπ' ἀρκετὸν ἀγνοούμεναι, μέχρις ὅτου διὰ τῶν χριστολογικῶν συζητήσεων ἀπὸ τοῦ 428 καὶ ἑξῆς ἀνεζητήθησαν καὶ ἀνευρέθησαν αἱ ῥίζαι τῆς κακοδοξίας τοῦ Νεστορίου ἐν τοῖς ἔργοις Θεοδώρου τοῦ Μομψουεστίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ Διόδωρος ἐμφανίζεται ὡς πρόγονος τοῦ νεστοριανισμοῦ καὶ ὡς ὁ βασικὸς ὑπεύθυνος τῆς πλάνης, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάκρισιν δύο προσώπων ἐν Χριστῷ [29]. Τὸ πρῶτον κείμενον, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν κακοδοξιῶν τοῦ Διοδώρου, εἶναι μία ἐπιστολὴ τοῦ ἔτους 434 ἐν τῇ ὁποίᾳ Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας γράφων πρὸς τὸν Σούκενσον ἐπίσκοπον Διοκαισαρέων λέγει τὰ ἑξῆς: «Διόδωρος... ἀποθέμενος, ὥσπερ οὖν ἐνόμισε, τὸν τῆς Μακεδονικῆς αἱρέσεως σπῖλον, εἰς ἑτέραν ἐκπέπτωκεν ἀρρωστίαν. Πεφρόνηκε γὰρ καὶ γέγραφεν, ὅτι ἕτερος μὲν Υἱὸς κατ' ἰδίαν ἐστὶν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυῒδ γεννηθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ θεομήτορος· ἕτερος δὲ πάλιν ἰδικῶς Υἱὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος»[30]. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἠκολούθησαν καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας [31], διὰ νὰ συστηματοποιηθοῦν ἐν συνεχείᾳ εἰς ἰδιαίτερον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον· «κατὰ Θεοδώρου Μομψουεστίας καὶ Διο-

---

[27] Βλ. H. M. Diepen, L'assumptus homo à Chalcédoine, «Revue Thomiste», 1953, σ. 582.

[28] «Ὅταν μέντοι ἐπὶ τὴν συνάφειαν ἀπίδωμεν, ἓν πρόσωπον τότε φαμέν». Θεοδώρου, Ἐκ τοῦ κατὰ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Λόγου Η' PG 66, 981BC.

[29] Βλ. G. Bardy, μνημ. ἔργ., σ. 988.

[30] Ἐπιστ. 45, PG 77, 229AB.

[31] Ἐπιστ. 67, 69, 71, PG 77, 336B, 340C, 344A. Πρβλ. M. Richard, Les traités de Cyrille d'Alexandrie contre Diodore et Théodore et les fragments dogmatiques de Diodore de Tarse, ἐν «Mélanges Félix Grat», τ. I, Paris 1946, σ. 99-116.

δώρου τοῦ Ταρσοῦ». Ἀναίρεσις τοῦ ἔργου τούτου ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀντιοχείας εἰς ἕτερον ἀντιοχειανὸν θεολόγον τὸν Θεοδώρητον Κύρου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπέτυχε δι' ἑνὸς ἔργου του νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς θέσεις τοῦ Κυρίλλου. Τὸ ἔργον τοῦτο ὅμως δυστυχῶς ἀπωλέσθη, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐπακριβῶς τὴν πλήρη διδασκαλίαν τοῦ Διοδώρου [32]. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῶμεν μετὰ βεβαιότητος ἐπὶ τῶν ἐλαχίστων ἀποσπασμάτων ἐκ τοῦ ἔργου του «κατὰ συνουσιαστῶν», τὰ ὁποῖα διέσωσεν Λεόντιος ὁ Βυζάντιος, λόγῳ τῆς δεδηλωμένης ἀντιθέσεως τούτου πρὸς τοὺς σχετιζομένους μετὰ τῆς νεστοριανικῆς πλάνης [33]. Τοῦτο δὲ ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὀρθοδόξων ἀπόψεων εἰς τὰς ὁποίας ἀπέληξεν ἡ ἔρευνα τοῦ L. Mariès ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Λόγου ἐκ τοῦ εἰς τὸν Διόδωρον ὑπ' αὐτοῦ ἀποδιδομένου ὑπομνήματος εἰς τὸν 109ον ψαλμόν [34]. Ὡς γνωστόν, ἡ θεώρησις τοῦ ψαλμοῦ τούτου ὡς μεσσιανικοῦ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου προσφέρει, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπόμνημα, ἀπολύτως ὀρθόδοξον χριστολογίαν ἐρχομένην ὅμως εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ἐκ τοῦ κειμένου «κατὰ συνουσιαστῶν». Ἑπομένως δὲν εἶναι εὔκολον νὰ θεωρηθῇ ὅτι λύεται πλήρως τὸ πρόβλημα τῆς περὶ δύο υἱῶν διδασκαλίας τοῦ Διοδώρου, πρὶν ἡ ἔρευνα ἀποφανθῇ ὁριστικῶς περὶ τῆς αὐθεντικότητος καὶ τῆς πατρότητος τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸν ἀνωτέρω ψαλμόν. Ἐνδεχομένη βάσιμος ἀπόδοσις τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸν Διόδωρον εἶναι πιθανὸν νὰ ὁδηγήσῃ εἰς ἀπόρριψιν τῆς πατρότητός του ἐπὶ τοῦ «κατὰ συνουσιαστῶν», εἰς οἷαν μορφὴν διεσώθη ὑπὸ Λεοντίου τοῦ Βυζαντίου, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ριζικὴν ἀναθεώρησιν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς στάσεώς της ἔναντι αὐτοῦ.

---

[32] G. Bardy, μνημ. ἔργ., σ. 989.

[33] Πρβλ. Π. Χρήστου, Λεόντιος ὁ Βυζάντιος, ἐν «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», Ἀθῆναι 1966, 8, 228.

[34] Εἰς τὸ ἄρθρον του· Aurions-nous le commentaire sur les praumes de Diodore de Tarse? ἐν «Revue de Philologie» 35, 1911, σ. 56-70, ὁ L. Mariès ὑπεστήριξε διὰ πρώτην φορὰν ὅτι τὸ φερόμενον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὑπόθεσις καὶ ἑρμηνεία τοῦ Ψαλτηρίου» ὡς ἔργον τοῦ Νικαίας Ἀναστασίου τοῦ Γ' (700) πλῆρες ὑπόμνημα εἰς τοὺς ψαλμούς, ἀποτελεῖ ἔργον τοῦ Διοδώρου Ταρσοῦ. Τὰς ἀντιλήψεις ταύτας περιέλαβε καὶ εἰς ἑπόμενα ἄρθρα καὶ αὐτοτελεῖς ἐργασίας του διὰ νὰ στηρίξῃ οὕτω μίαν σοβαρὰν ἄποψιν περὶ ὀρθοδόξου χριστολογίας τοῦ Διοδώρου. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, Extraits du commentaire de Diodore de Tarse sur les psaumes, ἐν «Recherches de Science religieuse», 10, 1919, σ. 79-101· Le commentaire de Diodore de Tarse sur les psaumes. Examen sommaire et classement provisoire des éléments de la tradition manuscrite, Paris 1924· Etudes prelimivaires à l'éditon de Diodore de Tarse sur les psaumes, Paris 1933.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἀθανασίου Γιομπλάκη
Θεολόγου Καθηγητοῦ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚ. ΔΑΡΒΑΡΙΣ (1757 - 1823)
Ο ΕΚ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ*

Ὁ Δ. Δάρβαρις ὡς παιδαγωγὸς

Εἰς τὸ βιβλίον του «Πρωτοπειρία ἁπλοελληνική. Φιλοπονηθεῖσα χάριν τῶν μικρῶν παιδίων ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ αὐταδέλφων Δαρβάρεων Ἰωάννου καὶ Μάρκου, Βιέννη 1818» καταφαίνεται ἡ μεγάλη καὶ σπανία διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην παιδαγωγικὴ ἀξία καὶ ἱκανότης τοῦ ἀνδρός. Εἰς τὸ προοίμιον γράφει τὰ ἑξῆς σπουδαῖα· «Σχεδὸν ὅλα τὰ μέχρι τοῦ νῦν ἐκδοθέντα Ἀλφαβητάρια, μικρά τε καὶ μεγάλα, ἦσαν πάντῃ ξηρὰ καὶ ἄκαρπα, μὴ ἔχοντα οὔτε ὠφέλειαν, οὔτε τέρψιν τινὰ διὰ τὰ παιδία· διότι οὐδὲν ἄλλο περιεῖχον, παρὰ μίαν ψιλὴν ἰδέαν τῶν 24 γραμμάτων καὶ ὀλίγας εὐχάς, τὰς ὁποίας συνηθίζουν τὰ παιδία ὡς ψυττακοὶ καὶ ἀποστηθίζωσι διὰ νὰ προσεύχωνται πρωῒ καὶ ἑσπέρας, χωρὶς νὰ νοῶσι τί λέγουσιν ἢ τί ζητοῦσι παρὰ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν συνέτεινε τὰ παιδία οὐ μόνον τὴν μάθησιν ὡς ἀτερπῆ νὰ μισῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν προσευχήν, ὡς ἀλυσιτελῆ νὰ καταφρονῶσι. Τοῦτο λοιπὸν μὲ παρεκίνησε νὰ μεταμορφώσω τὸ Ἀλφαβητάριον εἰς ἓν στοιχεῖον πραγμάτων, τὰ ὁποῖα βλέπουσι καθ' ἡμέραν, καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἀκούουσι συνεχῶς νὰ ὁμιλῶσιν, ἢ ἁπλῶς νὰ ἀντιλαμβάνωνται διὰ τῶν αἰσθήσεών των». Εἰς τὸ βιβλίον του «Ἐκλογάριον Γραικικόν. Εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τῶν Γραικῶν, ὡς ἀναγκαίαν εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς, Βιέννη 1804», παρέχει τὰς ἀκολούθους ὁδηγίας πρὸς τοὺς διδάσκοντας·

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 323, τεύχους Ἰουλίου - Αὐγούστου 1971.

«Ἐπειδὴ εἰς τὴν μάθησιν τῆς γλώσσης, καθὼς καὶ πάσης ἐπιστήμης, ἡ διδασκαλία πρέπει βαθμηδὸν νὰ προβαίνῃ, ν' ἀρχίζῃ δηλαδὴ ἀπὸ τὰ εὐκολώτερα, καὶ νὰ προχωρῇ εἰς τὰ δυσκολώτερα, κατέστρωσα τὰ ὀκτὼ τμήματα, ἐξ ὧν σύγκειται τὸ βιβλίον, μὲ τοιαύτην τάξιν, ὁποῦ τὸ πρῶτον πάντοτε εἶναι εὐκολώτερον ἀπὸ τὸ δεύτερον· ὅθεν ἀφ' οὗ ἐξηγήσῃ ὁ διδάσκαλος ἐπιμελῶς τὰ τρία πρῶτα τμήματα εἰς τὸν μαθητήν, τὰ λοιπὰ θέλει τὰ καταλάβει μόνος ὁ μαθητὴς χωρὶς καμίαν δυσκολίαν. Ἐσπούδασα πάντως εἰς τὴν συλλογὴν τούτου τοῦ βιβλίου μὲ τὸ πλῆθος καὶ μὲ τὴν ποικιλίαν τῶν πραγμάτων οὐ μόνον τὴν περιέργειαν τῶν παίδων νὰ κινήσω, ἀλλὰ καὶ τὸ νοῦν των νὰ ὀξύνω καί... νὰ τοὺς προετοιμάσω εἰς τὰ μεγαλύτερα καὶ ὑψηλότερα μαθήματα».

Ὁ Δημήτριος Δάρβαρις ἀποτελεῖ πρότυπον ἀνθρώπου τοῦ πνεύματος, διδασκάλου ἀφιερωμένου εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν καὶ ἐθνικὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ πρόοδον τῆς νεολαίας τοῦ ὑποδούλου Γένους. Περιουσίαν δὲν ἀπέκτησεν, ἀλλὰ ἦτο ὁ ἀφιερωμένος τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἔθνους. Ἔγραφε τὰ ἠθικά του ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐξέδιδον οἱ ἀδελφοί του δαπάναις των, διότι τὸν ἐτίμων, ἐσέβοντο καὶ ἐκαυχῶντο δι' αὐτόν. Φαίνεται, ὅτι τὰ βιβλία μᾶλλον ἐμοίραζε παρὰ ἐπώλει. Ὅπως ὁ μοναχὸς ἀφιεροῦται εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν ἄσκησιν, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Δημήτριος ἀφιερώθη εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν σπουδάζουσαν ἑλληνικὴν νεολαίαν ἦτο τόσον δυνατή, ὥστε ὥρισεν εἰς τὴν διαθήκην του, ὅπως τὰ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα καὶ ἐκτυπωθέντα βιβλία διανεμηθοῦν δωρεὰν εἰς τὰ λειτουργοῦντα ἐν Αὐστρίᾳ Σχολεῖα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ὀρθοδόξου δόγματος· τὰ ὑπόλοιπα δὲ νὰ διατεθοῦν διὰ τοῦ ἐμπορίου ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως. Ὁ Πέτρος Δάρβαρις, ὁ ὁποῖος ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως τοῦ χειρογράφου ἔργου τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου: «Ἐγκυκλοπαιδεία ἁπλοελληνική. Πόνημα ὀψίγονον τοῦ σοφολογιωτάτου μακαρίτου κ. Δημητρίου Ν. Δαρβάρεως, ἐκδοθὲν εἰς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων νέων τοῦ Γένους, φιλοπόνῳ ἐπιστασίᾳ τοῦ ἐλλογίμου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Πέτρου Νικολάου Δαρβάρεως, τοῦ καὶ Πεντάδου,Βιέννη 1829», γράφει τὰ κατωτέρω διὰ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ ἀδελφοῦ του· «Ὁ μακαρίτης ἀδελφός μου ἐδαπάνησε σχεδὸν τὸ πλεῖστον τοῦ βίου αὐτοῦ μέρος, φροντίζων διηνεκῶς περὶ τῆς προκοπῆς ὑμῶν, διότι ἐξέδωκεν εἰς χρῆσιν ὑμετέραν διάφορα δι-

δακτικὰ βιβλία καὶ διέταξε νὰ μοιρασθῶσι δωρεὰν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς τοῦ Καίσαρος ἐπικρατείας τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα συμβάλλουσι πολὺ πρὸς φωτισμὸν τοῦ νοός, διόρθωσιν τῆς καρδίας καὶ στολισμὸν τῶν ἠθῶν ὑμῶν».

Εἰς τὴν Αὐστρουγγαρίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θανάτου τοῦ Δημητρίου, ἐλειτούργουν δώδεκα ἑλληνορθόδοξα σχολεῖα καὶ εἶχον ἑξακοσίους ὀγδοήκοντα ἑπτὰ (687) μαθητὰς ἐν συνόλῳ. Πρὸς ὅλους αὐτούς, τοὺς διδάσκοντας καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν σχολείων, διενεμήθησαν δεκαεπτὰ χιλιάδες διακόσια πεντήκοντα (17.250) ἀντίτυπα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Δημητρίου Δαρβάρεως. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Δημητρίου ὅπως ὠφελήσει τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν καὶ μετὰ θάνατον κατοπτρίζεται εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ Πέτρου εἰς τὸ ὡς ἄνω βιβλίον· «...ὁ σοφολογιώτατος ἀδελφός μου Κύριος Δημήτριος διέταξε νὰ τυπωθῶσι καὶ μοιρασθῶσι δωρεὰν τὰ διδακτικά του βιβλία εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα...».

Μετὰ τὸν θάνατόν του (5 Μαρτίου 1823) οἱ ἐπιζήσαντες ἀδελφοί του ἐξηκολούθησαν τὴν ἔκδοσιν καὶ διάθεσιν τῶν ἔργων τοῦ φιλοπόνου Δημητρίου. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγιοι ἐπανετύπωσαν ἔργα τοῦ σοφοῦ καὶ ἀκαμάτου συγγραφέως, πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, ὡς ἔπραξεν ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ὅστις ἀνετύπωσεν ἔργα του.

Οἱ ἀδελφοὶ Δαρβάρεις ἐνεθυμοῦντο πάντοτε τὴν γενέτειράν των, διὰ τοῦτο ὁ Δημήτριος ἀπέστειλεν τὸ 1820 ἐκ Βιέννης 360 τόμους βιβλίων ἐκ τῶν ὁποίων 200 κατηχήσεις. Ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ Κώδικος τῶν δωρητῶν καὶ εὐεργετῶν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Κλεισούρας, ἔτη 1850 - 1857, σελὶς 46, ὁ Ἰωάννης Μάρκου Δάρβαρις, ἀνεψιὸς πιθανὸν τοῦ Δημητρίου, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὰ ἐκ Βιέννης 300 σώματα βιβλίων, ὁ δὲ Πέτρος Δάρβαρις 5 τόμους ἐξ Ἀθηνῶν, διότι ὁ Πέτρος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἦλθε καὶ διέμεινεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Πέτρος πρὸ τῆς καθόδου του εἰς Ἀθήνας ἀπέστειλεν εἰς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννην Καποδίστριαν, τὸ 1829, τέσσαρα κιβώτια πλήρη βιβλίων ἐκ τῶν ἐκδόσων τοῦ ἀδελφοῦ του, διὰ νὰ διανεμηθοῦν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος. Ἓν ἔτος βραδύτερον ὁ αὐτὸς Πέτρος ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἐν Τεργέστῃ Ἰακώβου Ρώτα κιβώτιον περιέχον περίπου διακόσια πεντήκοντα τέσσαρα (254) βιβλία τοῦ Δημητρίου, τῶν ὁποίων ἐπισυνάπτει καὶ κατάλογον.

Συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Δημητρίου Δαρβάρεως *

Α' Συγγράμματα εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν

1. Γραμματικὴ Γερμανικὴ ἀκριβεστάτη, ἐκ διαφόρων παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων συγγραφέων ἐπιμελῶς συλλεχθεῖσα, καὶ εἰς τὴν κοινοτέραν τῶν νῦν Ἑλλήνων διάλεκτον διὰ κοινὴν ὠφέλειαν εὐμεθόδως ἐκτεθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως, δαπάνῃ πατρικῇ, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Ἰωσήπου τοῦ Βαουμεϊστέρου, ἔτει ͵αψπε'.

2. Καισαροβασιλικὴ Πατέντα περὶ τῶν Καμβίων. Βιβλίον χρησιμώτατον καὶ ἀναγκαιότατον εἰς ὅλους τοὺς πραγματευτάς, ὁποῦ κάμνουσι τὰς συναλλαγὰς πρὸς ἀλλήλους, Βιέννη 1787.

3. Χειραγωγία εἰς τὴν καλοκαγαθίαν, Βιέννη 1787, β' Βιέννη 1802.

4. Ἀσφαλὴς ὁδηγία εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, Βιέννη 1795.

5. Ἀληθὴς ὁδὸς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἤτοι λόγοι παραινετικοὶ τρεῖς Πλουτάρχου Χαιρωνέως τοῦ ρήτορος, Ἰσοκράτους τοῦ ρήτορος κλπ. Μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἁπλουστέραν διάλεκτον διὰ κοινὴν ὠφέλειαν ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βευδότη 1796.

6. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν περιέχουσα διαφόρους ἑλληνικοὺς διαλόγους πάνυ ὠφελίμους εἰς τρεῖς ἑκατονταετηρίδας διηρημένους. Συναρμοσθεῖσα παρὰ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως τοῦ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας. Τὸ μὲν πρῶτον ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου Νικολάου Δαρβάρεως 1798, νῦν δὲ δεύτερον συνδρομῇ τῆς φιλογενοῦς αὐταδελφότητος τῶν Ζωσιμάδων καὶ ἐπιστασίᾳ κ. Σπ. Βλαντῇ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Νικολάου Γληκύ, 1802.

7. Χρυσοῦν ἐγκόλπιον ἤτοι Κέβητος τοῦ Θηβαίου πίναξ καὶ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον, Βιέννη 1799.

8. Πρόχειρος Ἀριθμητική, Βιέννη 1803.

9. Ἐγχειρίδιον Χριστιανικόν. Περιέχον σύντομον ἐξήγησιν τῶν ἐν τῷ Ναῷ, α' Βιέννη 1803, β' Ἀθῆναι 1837.

10. Ἐπιτομὴ τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης κατ' ἐρωταπόκρισιν χάριν τῶν μικρῶν παιδίων καὶ κορασίων, Βιέννη 1803.

---

* Τοὺς πλήρεις τίτλους τῶν ἔργων του δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν ἅπαντας.

11. Ἐκλογάριον Γραικικὸν εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τῶν Γραικῶν, ὡς ἀναγκαίαν εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας τῇ 26ῃ Ἀπριλίου 1804, Δημήτριος Νικολάου ὁ Δάρβαρις. β' ἔκδοσις 1831 καὶ γ' Ἀθῆναι 1847.

12. Παιδαγωγὸς ἤτοι ἠθικοὶ κανόνες τοῦ ζῆν εἰς χρῆσιν νεανίσκων καὶ κορασίων, Βιέννη 1804.

13. Γραμματικὴ ἁπλοελληνική, Βιέννη 1806.

14. Προπαρασκευὴ εἰς τὴν Θεογνωσίαν διὰ τῆς θεωρίας τῶν ὄντων, Βιέννη 1807 - 1808.

15. Ἐπιστολάριον κοινωφελὲς εἰς χρῆσιν τῶν περὶ τὴν σπουδήν, Βιέννη 1808.

16. Διάλογοι Γραικογερμανικοί, Βιέννη 1809.

17. Οἰκιακὴ διδασκαλία τῆς φύσεως, Βιέννη 1810.

18. Σοφίας ἀπάνθισμα, Βιέννη 1811.

19. Ἐπιτομὴ φυσικῆς εἰς τρεῖς τόμους, Βιέννη 1812.

20. Ὁδηγὸς τοῦ βίου. Ἐκδοθεὶς ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως, δαπάνῃ τῶν κυρίων αὐταδέλφων Δαρβάρεων, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰω. Βαρθολομαίου τοῦ Σβηκίου, πρώην Γ. Βενδότου, 1812 1 Ἰανουαρίου.

21. Ἑλληνικὸν Ἀλφαβητάριον, Βιέννη 1816.

22. Σύντομος Γενικὴ ἱστορία εἰς δύο τόμους διῃρημένη, συλλεχθεῖσα ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων Συγγραφέων πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων νέων ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ αὐταδέλφων Δαρβάρεων Ἰωάννου καὶ Μάρκου, τόμος Α' περιέχων τὴν ἱστορίαν τῶν παλαιῶν ἐνδόξων ἐθνῶν, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, παρὰ τῷ τυπογράφῳ κυρίῳ Ἀντ. Αὐκούλῳ, 1817.

23. Μικρὸν προσευχητάριον εἰς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων νέων ᾧ προσετέθησαν αἱ ἱεραὶ Ἀκολουθίαι τῆς Ἐκκλησίας μετ' ἄλλων τινῶν, Βιέννη 1818.

24. Θεοφράστου ἠθικοὶ χαρακτῆρες πλήρεις ὠφελείας, χάριτος καὶ ἀστειότητος, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 12 Αὐγούστου 1795, β' μετὰ συντόμων κριτικῶν ἐπιστασιῶν Βιέννη 1815 καὶ γ' Βιέννη 1818.

25. Πρωτοπειρία ἁπλοελληνική. Φιλοπονηθεῖσα χάριν τῶν μικρῶν παιδίων ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάναις αὐταδέλφων Δαρβάρεων Ἰωάννου καὶ Μάρκου, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀντωνίου Αὐκούλου 1818, β' Βιέννη 1828.

26. Τέτταρα μικρὰ ποιημάτια, Βιέννη 1819.

27. Χρηστομάθεια ἁπλοελληνικὴ πρὸς χρῆσιν τῆς νεολαίας καὶ τοῦ Γένους συλλεχθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου Νικ. Δαρβάρεως καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ Ἰωάννου καὶ Μάρκου Δαρβάρεων ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μακεδονίαν κωμοπόλεως Κλεισούρας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Πεντάδων γνωριζομένων, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820.

27α. Ἡμερολόγιον τοῦ 1821, Βιέννη 1821.

28. Ἐγκυκλοπαιδεία ἁπλοελληνική. Πόνημα ὀψίγονον τοῦ σοφολογιωτάτου μακαρίτου κ. Δημητρίου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως, ἐκδοθὲν εἰς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων νέων τοῦ Γένους, φιλοπόνῳ ἐπιστασίᾳ τοῦ ἐλλογίμου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Πέτρου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως τοῦ καὶ Πεντάδου, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐν τῷ τυπογραφείῳ Ἰω. Βαρθ. Σβηκίου 1829, 20 Μαΐου.

Β' Συγγράμματα εἰς ξένας γλώσσας

29. Πολιτισμὸς (Σλαβωνιστί), Βιέννη 1786.

30. Καθρέπτης τῶν Χριστιανῶν (Σλαβωνιστί), Βούδα 1801.

Γ' Μεταφράσεις ξένων συγγραμμάτων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν

31. Σύντομος ἱερὰ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας (ἐκ τοῦ Ρωσσικοῦ), Βιέννη 1800.

32. Μικρὰ κατήχησις ἤτοι σύντομος χριστιανικὴ διδασκαλία (ἐκ τοῦ Ρωσσικοῦ), Βιέννη 1801. Ἀνετυπώθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1842.

33. Μεγάλη κατήχησις ἤτοι Ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ διδασκαλία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (ἐκ τοῦ Ρωσσικοῦ), Βιέννη 1805. Δευτέρα ἔκδοσις ὑπὸ τὸν τίτλον: Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως, Μεγάλη Κατήχησις, ἤτοι Ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ διδασκαλία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐκ δευτέρου ἐκδοθεῖσα εἰς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων νέων ὑπὸ Πέτρου Νικολάου Δαρβάρεως τοῦ καὶ Πεντάδου, δαπάνῃ τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνομουσείου, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀντωνίου Αὐκούλου, 1835.

Δ' Μεταφράσεις ἑλληνικῶν ἔργων εἰς ξένας γλώσσας

34. Ἠλία Μηνιάτη: «Ἡ πέτρα τοῦ Σκανδάλου». Μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, Βιέννη 1787.

35. Ἀντωνίου Βυζαντίου: «Χρηστοήθεια». Μετεφράσθη εἰς τὴν Σλαβωνικήν, Βιέννη 1786.

36. «Χρυσοῦν ἐγκόλπιον ἤτοι Κέβητος τοῦ Θηβαίου πίναξ καὶ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον». Μετεφράσθη εἰς τὴν σλαβωνικήν, Βούδα 1801.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ν. Βέη, Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως, Ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελεστενλῆν Φερραῖον μετ' αὐτογράφων σημειωμάτων τοῦ πρωτομάρτυρος, «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» ΙΘ' (1944) 356-372.
2. Μ. Γεδεών, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ γένους ἡμῶν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἔτη, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τόμος Η', Κωνσταντινούπολις 1888.
3. Α. Γκίνη - Β. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1939.
4. Νικ. Δελιαλῆ, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1948.
5. Ἀνδρον. Δημητρακοπούλου, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα, Λειψία 1871.
6. *Emile Legrand,* Bibliographie Hellénique des ouvrages publies au dix-huitième Siécle, Paris 1928.
7. Ἰωακεὶμ Μαρτινιανοῦ, Ἡ Μοσχόπολις, Θεσσαλονίκη 1957.
8. Ἀνδρέα Παπαδοπούλου-Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, μέρος Β', σ. 146, Ἀθῆναι 1857.
9. Μιχαὴλ Παπαμιχαήλ, Δημήτριος Ν. Δάρβαρις· φιλόσοφος, συγγραφεύς, διδάσκαλος τοῦ γένους 1757-1823, Θεσσαλονίκη 1956.
10. Μιχαὴλ Παπαμιχαήλ, Ἡ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀκτινοβολία τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὰς Παραδουναβίους χώρας κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα, ἐφημερὶς «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς», 4 Φεβρουαρίου, Θεσσαλονίκη 1962.
11. Βασ. Σφυρόερα, «Δάρβαρις Δημήτριος», ἄρθρον εἰς «Θρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν», τόμ. Δ', σπ. 964, Ἀθῆναι 1964.
12. Κων. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868.
13. *Vladan Djordjevic,* Gzcka isrpska prosveta, (Ἑλληνικὴ καὶ Σερβικὴ Παιδεία), Beograd 1896.

ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΑΤΟΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821

Ἀρχιμ. Στεφάνου Δ. Σαχπελίδου
Ἱεροκήρυκος

ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἷς ἐκ τῶν περιφανεστέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. Φυσιογνωμία ἀληθῶς πατερικὴ διεδραμάτισε σπουδαιότατον ρόλον ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀνεξαρτητοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος θέσις καὶ ἐπίδρασις τοῦ Οἰκονόμου ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ δρᾶσις τοῦ Οἰκονόμου συνδέεται ἀναποσπάστως πρὸς τὸ ὅλον ζήτημα καὶ πρὸς τὴν δρᾶσιν τοῦ κυρίου ἀντιπάλου αὐτοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ἀναποφεύκτως γίνεται ἐν αὐτῇ λόγος καὶ περὶ Φαρμακίδου καὶ ἐκτενέστερον περὶ ἀνεξαρτοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς πληρεστέραν δὲ κατανόησιν πάντων τούτων ἐθεώρησα ἀναγκαῖον, ὅπως προτάξω σύντομον ἀνασκόπησιν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Οἰκονόμου. Οὕτως ἡ μελέτη διηρέθη εἰς δύο κύρια μέρη· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐν δύο κεφαλαίοις γίνεται λόγος περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδιστρίου καὶ περὶ τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῆς ὡς αὐτοκεφάλου· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐν δύο ἐπίσης κεφαλαίοις ἐξετάζεται ἡ θέσις τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἔναντι τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ τελικὴ ρύθμισις τοῦ ζητήματος. Τῆς ὅλης ἐργασίας προτάσσεται Εἰσαγωγὴ περὶ τοῦ βίου, τῆς δράσεως καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Οἰκονόμου.

Ἐκ τῆς παρούσης ἐργασίας, ἥτις συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσων εὑρέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, διττὴ προῆλθεν ὠφέλεια: τὸ μὲν ὁ ἐθισμὸς ἡμῶν εἰς τὸ συστηματικῶς σκέπτεσθαι καὶ ἐργάζεσθαι· τὸ δέ, ὃ καὶ μεῖζον, ἡ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ γνωριμία μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τοῦ ἐξαιρέτου τούτου ἀνδρός, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου διέγνωμεν τὸν ἀληθῆ τῆς κατὰ Θεὸν ἐπιστήμης σκαπανέα, τὸν ἀκλόνητον καὶ ἀτρόμητον καὶ σταθερὸν μαχητὴν καὶ ἀμύντορα τῶν τῆς Ἐκκλησίας δικαιωμάτων.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

'Α.	=	'Αλεξάνδρεια
'Αθ.	=	'Αθῆναι.
'Ακ.	=	'Ακτῖνες (Περιοδικόν).
Γ.Π.	=	Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (Περιοδικόν).
Ε.	=	'Εκκλησία (Περιοδικόν).
Ε.Κ.	=	Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ (Περιοδικόν).
Εκ.Α.	=	'Εκκλησιαστικὴ 'Αλήθεια (Περιοδικόν).
Ε.Φ.	=	'Εκκλησιαστικὸς Φάρος (Περιοδικόν).
Θ.	=	Θεολογία (Περιοδικόν).
Θεσσ.	=	Θεσσαλονίκη.
Ι.Σ.	=	'Ιερὸς Σύνδεσμος (Περιοδικόν).
Κ.Δ.	=	Καινὴ Διδαχὴ (Περιοδικόν).
ΚΠολις	=	Κωνσταντινούπολις.
Λ.	=	Λειψία.
Μ.	=	Μελέτη (Περιοδικόν).
Μ.Ε.Ε.	=	Μεγάλη 'Ελληνικὴ 'Εγκυκλοπαιδεία (Πυρσοῦ).
Ν.	=	Ναύπλιον.
Ν.Ε.Λ.	=	Νεώτερον 'Εγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν ('Ηλίου).
Ν.Υ.	=	Νέα 'Υόρκη.
Π.	=	Πετρούπολις.
Πν.	=	Πάνταινος (Περιοδικόν).
Σ.	=	Σωτὴρ (Περιοδικόν).
Σμ.	=	Σμύρνη.
Στ.	=	Σταμπούλ.
Τ.	=	Τεργέστη.
Χ.Κ.	=	Χριστιανικὸς Κόσμος (Περιοδικόν).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. *Βίος Κωνσταντίνου Οἰκονόμου* [1]

Τὸ μέγα καύχημα τῆς νεωτέρας 'Ελλάδος καὶ τῆς 'Ορθοδοξίας στερρὸν ἔρεισμα, ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, κατήγετο ἐκ διακεκριμένης οἰκογενείας τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ

[1] Α. Ρηγοπούλου, Λόγος ἐπιτάφιος εἰς Κωνσταντῖνον Οἰκονόμον, 'Αθ., 1857. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 'Αθ., 1857, σελ. 773 ἑξῆς. Κ. Σιβίνη, 'Υπόμνημα αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου πρεσβυτέρου καὶ οἰκονόμου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, 'Αθ., 1857. Μ. Σχινᾶ, Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν τελετὴν τῆς κηδείας τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, 'Αθ. 1857. 'Α. Γούδα, Βίοι παράλληλοι, 'Αθ., 1869, σελ. 169 κ. ἑξῆς. Δ. Μπαλάνου, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, 'Αθ., 1932. Ν. Βέη, Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Ε., 34(1957), σελ. 499 ἑξῆς. 'Α. Γερομιχαλοῦ, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Θεσσ., 1958.

Τσαριτσάνης[2]. Ἐγεννήθη τῇ 27ῃ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1780. Ὁ πατήρ του ὀνόματι Κυριακὸς ἦτο πρεσβύτερος τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλασσόνος, τετιμημένος ἐπίσης μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὀφφίκιον τοῦ Οἰκονόμου· ἡ δὲ μήτηρ του, ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος Ἀνθή, κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας Σκουφᾶ. Παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ εὐπαιδεύτου πατρός του ἐδιδάχθη τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν δὲ γαλλικὴν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Ζήση Καβούρα ἐν τῇ τότε ἀκμαζούσῃ σχολῇ τῶν παρὰ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν Ἀμπελακίων, ἔνθα συνεπλήρωσε τὰς ἐγκυκλίους καὶ τὰς περὶ τὰ ἱερὰ γράμματα σπουδάς του. Ἐγνώριζεν ἐπίσης καλῶς τὴν ἀγγλικήν, γερμανικήν, ρωσσικὴν καὶ πιθανῶς καί τινας γλώσσας τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. Εἰς ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν ἐνυμφεύθη τὴν συμπολῖτιν του Ἑλένην, μεθ' ἧς ἀπέκτησε δύο τέκνα, τὸν Σοφοκλέα καὶ τὴν Ἀνθίαν.

Εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἐτῶν ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ μετ' οὐ πολὺ πρεσβύτερος. Τὸ 1805, ἀποθανόντος τοῦ πατρός του, ἐγένετο αὐτὸς οἰκονόμος τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλασσόνος, ἐξ οὗ καὶ ἐκαλεῖτο ἔκτοτε Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἢ καὶ Οἰκονομίδης. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην ἔδρασεν ἐπωφελέστατα κηρύττων τακτικώτατα ἐν Τσαριτσάνῃ καὶ ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ ἐπισκοπῇ Ἐλασσόνος. Τὸ κήρυγμά του, εὔγλωττον καὶ οἰκοδομητικόν, προσείλκυε τοὺς πιστούς, παρὰ πάντων δὲ ὁ ρήτωρ ἠγαπᾶτο καὶ ἐπευφημεῖτο.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὅμως τοῦ Παπα-Θύμιου Βλαχάβα καὶ τῶν συναγωνιστῶν του (1806) ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος κατηγορηθεὶς ὡς συμμέτοχος τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης συνελήφθη καὶ ἤχθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ εἰς Ἰωάννινα, ὁπόθεν μόνον ἀντὶ πολλῶν λύτρων ἀπηλευθερώθη. Καὶ νέα σύλληψις τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἀπαγωγὴ αὐτοῦ εἰς Ἰωάννινα, ὡς παραδίδεται, καὶ δεινότερα ἔτι τῶν προτέρων παθημάτων ἀπεσοβήθησαν τῇ ἐπεμβάσει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ παραμονή του ἐνέπνεε πλέον ποικίλους διὰ τὴν ζωήν του κινδύνους· διὸ καὶ προτροπῇ καὶ ὑποδείξει τοῦ τότε Οἰ-

[2] Ἡ κωμόπολις λέγεται Τσαριτσάνη ἢ Τσαρίτσαινα. Ἡ ὀνομασία εἶναι σλαβική, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα τοπωνύμια τῆς αὐτῆς περιοχῆς. Παλαιαὶ παραδόσεις μάλιστα ἀναφέρουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἐν λόγῳ κωμοπόλει ἥδρευον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων. Σήμερον ἡ Τσαριτσάνη ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα τῆς Ἐπαρχίας Ἐλασσόνος τοῦ Νομοῦ Λαρίσης. Ἀριθμεῖ περὶ τὰς 5 χιλ. κατοίκων καὶ κοσμεῖται δι' εὐπρεπῶν οἰκοδομῶν, Σχολείων καὶ ἄλλων δημοσίων κτιρίων, σώζεται δὲ καὶ ὁ πατρικὸς οἶκος τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου.

κουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε′ κατέφυγε τὸ 1806 εἰς τὴν παρὰ τὰς Σέρρας Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ ἐκεῖθεν πατριαρχικῇ πάλιν ἐπεμβάσει ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην τὸ 1808. Ἐνταῦθα διέμεινεν ἐπὶ ἓν ἔτος ἀσχολούμενος μὲ μελέτας καὶ ἀναπληρῶν ἐν πολλοῖς ὡς ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος τὸν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Γεράσιμον.

Ἡ φήμη περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ Οἰκονόμου ἐξῆλθε πέραν τῶν ὁρίων τῆς Θεσσαλίας. Ὁ λαμπρὸς οὗτος ἀστὴρ τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας ἔμελλε νὰ διαχύσῃ τὰς φωτεινὰς αὐτοῦ ἀκτῖνας εἰς εὐρύτερον κύκλον. Ἡ Σμύρνη, ἡ περίδοξος πόλις καὶ πρωτεύουσα τῆς Ἰωνίας, προσκαλεῖ τὸν ἄνδρα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Στεφάνου, ἰατροῦ, καὶ τοῦ σοφοῦ Κούμα πρὸς ἵδρυσιν νέας Σχολῆς, διότι ἡ «Εὐαγγελικὴ λεγομένη Σχολὴ ἐφυλλορρόει διά τε τὴν ἀσθένειαν τοῦ σχολαρχοῦντος καὶ τὴν δυστροπίαν τοῦ κηδεμόνος»[3].

Ἐν Σμύρνῃ παρέμεινεν ἐπὶ ὁλόκληρον δεκαετίαν διδάσκων καὶ κηρύττων τὸν θεῖον λόγον ἐπιτυχῶς. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Κούμα τὸ 1814 ἀνέλαβε καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου [4]. Ἐν αὐτῷ ἐδίδασκε ποικίλου περιεχομένου μαθήματα, Θρησκευτικά, Γενικὴν Ἱστορίαν, Ἀρχαιολογίαν, Ρητορικήν, Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν, ἀκόμη δὲ καὶ Γεωγραφίαν καὶ Λατινικά. Τὸ 1819 ὅμως οἱ ἀντίπαλοί του καὶ φίλοι τῆς παλαιᾶς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς χρησιμοποιοῦντες ποικίλους τρόπους ἐπέτυχον τὴν διάλυσιν τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου.

Ἐκ Σμύρνης ὁ Οἰκονόμος μετὰ σύντομον ἐν Μυτιλήνῃ παραμονὴν ἔρχεται εἰς ΚΠολιν τῇ προσκλήσει τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε′, ὅστις ἔκπαλαι ἰδιαζόντως ἐτίμα αὐτόν. Ἐκεῖ ἐτιμήθη ἐξαιρετικῶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ὅστις ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 25ης Μαΐου τοῦ 1820 ὠνόμασεν αὐτὸν «Πατριαρχικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἱεροκήρυκα καὶ διδάσκαλον πασῶν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν» καὶ ἰδιαιτέρως «ἱεροκήρυκα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας»[5], ἀπένειμε δὲ εἰς αὐτὸν τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον νὰ φέρῃ ἐπὶ τοῦ καλυμμαυχίου του ἀδαμαντοκόλλητον σταυρόν. Ἐκ ΚΠόλεως ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῶν θλιβερῶν

---

[3] Π. Συνοδινοῦ, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Γ.Π., 6 (1922), σελ. 460.

[4] Λεπτομερείας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς συστάσεως τοῦ Φιλογογικοῦ Γυμνασίου ἴδε ἐν Κ. Οἰκονόμου, Σῳζόμενα Φιλολογικὰ συγγράμματα, τόμ. Ι, Ἀθ., 1871, σελ. 438 ἑξῆς.

[5] Αὐτόθι, σελ. λβ′.

γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατώρθωσε τῇ συνδρομῇ τοῦ μεγαλεμπόρου Κουμπάρη νὰ καταφύγῃ εἰς Ὀδησσὸν τῆς Ρωσσίας, ὅπου τὴν 19ην Ἰουνίου 1811 ἐξεφώνησε τὸν περίφημον Ἐπιτάφιον λόγον ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε'. Μετ' ὀλίγον ἐγκατεστάθη εἰς Πετρούπολιν, ἔνθα διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῶν κηρυγμάτων αὐτοῦ ἐγένετο ταχέως τόσον γνωστός, ὥστε ἡ Ἐκκλ. Ἀκαδημία Πετρουπόλεως ἐξέλεξεν αὐτὸν σύνεδρον καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν ἐπίδομα 5.000 ρουβλίων. Ἐπίσης ἡ αὐτοκρατορικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν ἐξέλεξεν αὐτὸν ἑταῖρον καὶ ἡ Βερολιναία ἀντεπιστέλλον μέλος. Ἐν Πετρουπόλει ἐσχετίσθη μὲ σημαινούσας προσωπικότητας, ἐν **αἷς ἦτο καὶ** ὁ Καποδίστριας. Ἐνταῦθα παρέμεινε μέχρι τοῦ 1832, ὅτε καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὴν ἤδη ἀπελευθερωθεῖσαν πατρίδα. Κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Ρωσσίας ἐγένετο ἀντικείμενον μεγάλων τιμῶν, ἔλαβε τὸ παράσημον τῆς Ἁγίας Ἄννης, ὡς καὶ ἀποζημίωσιν διὰ τὴν καεῖσαν βιβλιοθήκη του. Κατερχόμενος εἰς Ἑλλάδα διῆλθεν ἐκ Βερολίνου γενόμενος δεκτὸς μετὰ μεγάλων τιμῶν ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμου Γ', ὅστις καὶ τῷ ἀπένειμε τὸ παράσημον τοῦ ἐρυθροῦ ἀετοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ρώμῃ ἐγένετο ἐγκαρδίως δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου ΙΕ'. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρώαν γῆν ἐγκατεστάθη ἀρχικῶς εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ νεοπαγοῦς Ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ Ναύπλιον, καὶ ἀπὸ τοῦ 1837 μονίμως εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἔδρασε ποικιλοτρόπως ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην συγγράφων καὶ κηρύττων συγχρόνως, συχνότατα δὲ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Ἀπέθανε μετὰ ὀλιγοήμερον ἀσθένειαν εἰς ἡλικίαν 77 ἐτῶν τῇ 9ῃ Μαρτίου 1857.

Ἡ κηδεία του ἐτελέσθη μεγαλοπρεπέστατα ἐν μέσῳ μεγίστης συρροῆς ἐπισήμων καὶ λαοῦ, ἀποδοθεισῶν εἰς τὸν νεκρὸν τῇ διαταγῇ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος τιμῶν ἀντιστρατήγου. Θαυμάσιον ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ Μ. Σχινᾶς, ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης, καὶ ἐπιτάφιον ὁ Α. Ρηγόπουλος, δικηγόρος, ἔπειτα δὲ πολιτικὸς ἀκμῆς. Ὁ δὲ παλαιὸς μαθητὴς αὐτοῦ Κ. Σιβίνης ἔγραψε βιογραφίαν αὐτοῦ μετ' ἐγκωμίου. Ἐτάφη εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων Πετράκη ἐν Ἀθήναις. Ἔτι ζῶν ὁ Οἰκονόμος δαψιλῶς προσέφερε τὴν ἀρωγήν του εἰς ἐνδεῆ ἄτομα καὶ ἱδρύματα. Διὰ τῆς διαθήκης του κατέλιπεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης 25.000 δραχ. καὶ διάφορα κληροδοτήματα εἰς τὸ Ἀμαλίειον Ὀρφανοτροφεῖον, τὴν Πανεπιστημιακὴν Βιβλιοθήκην, τὸ Σχολεῖον τῆς ἰδιαιτέρας του Πατρίδος, καθὼς καὶ διὰ τὴν σύστασιν Νοσοκομείου ἐν αὐτῇ.

2. Ἐκκλησιαστικὴ καὶ λοιπὴ δρᾶσις τοῦ Οἰκονόμου

Εἷς ἐκ τῶν περιφανεστέρων, λογιωτέρων καὶ πολυγραφωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἱστορίας ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ μαθητής του Κ. Σιβίνης, «ἔδειξεν ἐκ παίδων ἀκόμη διὰ τὸ λαμπρὸν καὶ φωταυγὲς τοῦ πνεύματος, ὅτι ἦτο προωρισμένος ἄνωθεν, ὡς ἄλλος Σαμουήλ, δι' ἀποστολὴν μεγάλην καὶ ὑψηλήν»[6]. Ἐνωρὶς ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν συγγραφέων. Δείγματα τῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ ἀρχαιολατρείας του ταύτης εἶναι τὰ πάμπολλα ἐπιγράμματα, ἅτινα ἐχάρασσεν ἐπὶ κρηνῶν, ναῶν καὶ οἰκιῶν ἀκόμη[7]. Ἔγραφε δὲ ταῦτα εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε καλῶς. Πληροφορίας περὶ τῆς γλώσσης, ἣν κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς δράσεώς του μετεχειρίζετο, δὲν ἔχομεν, διότι ἅπαντα σχεδὸν τὰ συγγράμματα ἐκεῖνα ἀπωλέσθησαν. Μᾶλλον ἐχειρίζετο τὴν ἀττικίζουσαν, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἀγάπης τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐκ τοῦ γενικοῦ συγγραφικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς προτροπῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν νεότητα τῆς Σμύρνης, ὅπως ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐν τῇ γνησίᾳ αὐτῆς μορφῇ καὶ οὐχὶ «βαρβαρόμικτον»[8]. Πάντως ἡ δρᾶσις τοῦ Οἰκονόμου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι περισσότερον κηρυγματικὴ παρὰ συγγραφική.

Πρὸ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Θεσσαλονίκην ἐδίδασκεν εἰς τὸ Σχολεῖον τῆς πατρίδος του, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ εἶχεν ἱδρυθῇ ὑπὸ τοῦ πατρός του Κυριακοῦ, ἔνθα μάλιστα διεδέχθη τὸν σοφὸν Κούμαν. Πολύμορφος καὶ πολύπλευρος ἦτο ἡ δρᾶσις τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, καταφαίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ ἐγκωμίου, τὸ ὁποῖον πλέκει ὁ Κ. Σιβίνης διὰ τοὺς Θεσσαλονικεῖς[9]. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλεν εἰς μόνην τὴν πατρώαν γῆν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην νὰ λάμψῃ ὁ πύρινος οὗτος στύλος, ὁ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων προωρισμένος πρὸς φωτι-

---

[6] Κ. Σιβίνη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 8.

[7] Περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων τοῦ Οἰκονόμου ἐδίδασκεν ἀπὸ τῆς ἕδρας ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀείμνηστος Ἐμμ. Πεζόπουλος.

[8] Κ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 3 - 4.

[9] «Εὐτυχεῖς Θεσσαλονικεῖς, οἵτινες ἀπηλαύσατε, ἂν καὶ δι' ὀλίγον καιρόν, τοιούτου ἀγαθοῦ πατρὸς καὶ ἀξίου ποιμένος... Ὄντως καὶ εἰς ὑμᾶς, Θεσσαλονικεῖς φιλόμουσοι καὶ φιλόκαλοι, διασώζεται εἰσέτι τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο αἶσθημα, τὸ χαρακτηρίζον τοὺς ὑμετέρους προγόνους καὶ τὸ ὁποῖον ἐπαινῶν ὁ μέγας τῶν Ἐθνῶν Ἀπόστολος Παῦλος, ὠνόμασεν αὐτοὺς «τύπους πάντων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ πιστῶν». Κ. Σιβίνη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 6 - 9.

σμὸν καὶ ὁδηγίαν τοῦ νέου τῆς εὐσεβείας Ἰσραήλ. Ἐν Σμύρνῃ ἐλειτούργει ἀπὸ τοῦ 1760 σχολὴ ὀνομαζομένη Παλαιὰ Εὐαγγελικὴ Σχολή, ἥτις, διαλυθεῖσα ἐπανελειτούργησε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1810 μετονομασθεῖσα εἰς Φιλολογικὸν Γυμνάσιον. Εἰς αὐτὸ προσεκλήθη ὡς ἀρχιδιδάσκαλος μὲν ὁ πολὺς Κούμας, ὡς διδάσκαλος δὲ τῆς Φιλολογίας καὶ κῆρυξ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου ὁ Οἰκονόμος [10]. Ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀρχιμανδρίτης Π. Συνοδινός, «ἡ νέα αὕτη σχολὴ ὁσημέραι προώδευε καὶ ἀγλαῶς ἐκαρποφόρει, ὁ δὲ Οἰκονόμος ἀπήλαυε μεγίστης ἐκτιμήσεως»[11].

Ὁ Οἰκονόμος ὡς διδάσκαλος εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ συμπεριφέρηται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὑφῆς, προσεπάθει δὲ πάντοτε νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· ὡς καὶ ὁ ἴδιος σημειοῖ, «ἂν πᾶς Ἕλλην ὑποχρεοῦται νὰ κατέχῃ τὴν γλῶσσάν του, πολὺ περισσότερον ὀφείλουν νὰ τὴν γνωρίζουν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ θεολόγοι, διότι οὗτοι τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ ποιμένες καὶ κεφαλαί»[12]. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομισθῇ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐπεθύμει τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Ναὶ μὲν προέτρεπεν εἰς τὴν ἐκμάθησιν ἐκείνης, ἀντελαμβάνετο ὅμως τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπαναφορᾶς αὐτῆς [13].

Σκοπὸς τῆς εἰς Σμύρνην μεταβάσεώς του δὲν ἦτο μόνον νὰ διδάξῃ εἰς τὸ Φιλολογικὸν Γυμνάσιον, ἀλλὰ καὶ νὰ κηρύξῃ τὸν θεῖον λόγον. Ἐκ τοῦ προχείρου ἐξεφώνει λόγους ἀνωτέρους ἄλλων ἱεροκηρύκων, οἵτινες συνήθιζον νὰ ὁμιλοῦν κατόπιν βαθείας καὶ ἐπισταμένης μελέτης. Ὁ Οἰκονόμος συνεφώνησέ ποτε μετὰ τοῦ πρωτοσυγκέλλου Σμύρνης, ὅπως ὁμιλήσῃ ἐπὶ τελείως ἀγνώστου θέματος, ὅπερ διὰ πρώτην φορὰν θὰ ἀντιμετώπιζεν, ὅτε θὰ ἀνήρχετο εἰς τὸν ἱερὸν ἄμβωνα. Πράγματι τὸ ὑπὸ τοῦ πρωτοσυγκέλλου ὁρισθὲν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἄμβωνι τεθὲν θέμα δὲν ἦτο ἄλλο ἢ ἓν ἁπλοῦν μηδέν. Πρὸ ἑνὸς τοιούτου, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον ἐκνευριστικοῦ θέματος εὑρεθεὶς ποιεῖ μίαν τῶν καλυτέρων αὐτοῦ ὁμιλιῶν μὲ θέμα: ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία τοῦ κόσμου [14]. Ἀλλὰ καὶ ἐν ΚΠόλει, ὅπου ἐν συνεχείᾳ μετέβη, «ἐκήρυττεν

---

10 Κ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 348 - 439.

11 Π. Συνοδινοῦ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 463.

12 Κ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 6.

13 Αὐτόθι, σελ. 19.

14 Τὴν ρητορικὴν δεινότητα τοῦ Οἰκονόμου ἀνεγνώριζον καὶ αὐτοὶ οἱ ἄσπονδοι ἐχθροὶ αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὅταν ἤκουσε τὸ προοίμιον τοῦ ἐπικηδείου τοῦ ἐκφωνηθέντος ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, ἀνεφώνησεν: «εἶσαι ρήτωρ, Οἰκονόμε».

ἀμιμήτως τὸν θεῖον λόγον καὶ ἀνέπτυξε τὴν ρητορικὴν αὐτοῦ δενότητα μὲ Χρυσοστόμειον εὐγλωττίαν»[15], ὡς σημειοῖ δὲ ὁ βιογράφος αὐτοῦ Κ. Σιβίνης, συνέρρεον ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Βασιλευούσης ἀπὸ πρωΐας πρὸς ἀκρόασιν τῶν ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου ἐκφωνουμένων λόγων[16].

Ἀλλ' ἡ δρᾶσις τοῦ Οἰκονόμου δὲν τελευτᾷ ἐνταῦθα. Ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς πόλεως ταύτης. Ἡ ἐμπερίστατος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατάστασις ὡδήγησε τὸν μέγαν διδάσκαλον τοῦ γένους εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἔνθα διατρίβων δὲν ἔπαυσεν ἐνθαρρύνων, ἐμψυχῶν καὶ παραμυθῶν τοὺς αὐτόσε καταφυγόντας Ἕλληνας.

Οἱ μεγαλύτεροι ὅμως καὶ σκληρότεροι ἀγῶνες τοῦ ὑπερόχου τούτου ἀνδρὸς ἔμελλον νὰ διεξαχθῶσιν ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν κρίσιμον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν στιγμὴν ἐνθυμίζει τὰς κατὰ διαφόρους δυσκόλους τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας στιγμὰς ἐμφανίσεις μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν μορφῶν, αἵτινες διὰ τῆς μορφώσεώς των καὶ τοῦ ἠθικοῦ των ἀναστήματος ἔσωζον τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς πολλαπλοῦς καὶ πολυμόρφους κινδύνους. Αἱ διατάξεις τῆς τότε ἑλληνικῆς κυβερνήσεως περὶ τῶν ἐπισκόπων, μάλιστα δὲ ἡ διάλυσις τῶν Μοναστηρίων, ἐπύκνωσαν τὰς τάξεις τῶν δυσηρεστημένων κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὡς ἑξῆς ἀξιολογεῖ τὴν ἐν προκειμένῳ δραστηριότητα τοῦ Οἰκονόμου: «Ἀκριβῶς, λέγει, κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐπιφαίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος καὶ ἀναλαμβάνει τὸν κατὰ τοῦ καθεστῶτος σφοδρὸν ἀγῶνα διὰ τοῦ ὄγκου τοῦ ἀναμφισβητήτου κύρους αὐτοῦ, τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς δραστηριότητος. Πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Οἰκονόμου δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι κληρικὸς δυνάμενος νὰ ἀναμετρηθῇ πρὸς τὸν Φαρμακίδην καὶ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, οὐδεὶς δὲ ἀληθῶς ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ τὸν ἀγῶνα, ὃν ὁ Οἰκονόμος διεξήγαγε. Δι' αὐτοῦ παρουσιάσθησαν μὲν αἱ γνῶμαι καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Φαρμακίδου ἀντιβαίνουσαι πρὸς τοὺς κανόνας καὶ τὰ παλαιὰ καθεστῶτα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, κατεδείχθησαν δὲ τὰ ὀλέθρια αὐτῶν ἐπακολουθήματα»[17].

Μεταξὺ τοῦ Κ. Οἰκονόμου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Θεοκλήτου Φαρμακί-

---

[15] Π. Συνοδινοῦ, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Γ.Π., 7 (1923), σελ. 6.

[16] Κ. Σιβίνη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 28.

[17] Χρυσοστ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ., 1920, σελ. 293.

δου καὶ Νεοφύτου Βάμβα ἀφ' ἑτέρου διεξήχθη σκληρὸς καὶ πεισματώδης ἀγών [18]. Ὄργανον τοῦ Οἰκονόμου ἦτο ἡ «Εὐαγγελικὴ σάλπιγξ», ὁ «Αἰών», ὁ «Θεατής», τοῦ δὲ Φαρμακίδου ἡ «Ἀθηνᾶ». Βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Οἰκονόμου καὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἦτο, ὅτι οὗτος μὲν ἦτο λίαν συντηρητικός, ἐκεῖνοι δὲ φιλελεύθεροι εἰς πᾶν ζήτημα ἀφορῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς τύπους αὐτῆς· διὸ «καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τὰς καινοτομίας, τὰς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν σθεναρῶς ἀπέκρουεν ὁ Οἰκονόμος» [19]. Χαρακτηριστικὴ τῆς ἄκρας συντηρητικότητός του εἶναι ἡ στάσις του ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Ὁ Οἰκονόμος ἐφοβεῖτο μήπως καὶ ἡ παραμικρὰ ἔστω ἀθωοτάτη καὶ ἐπιβεβλημένη καινοτομία ἐπιφέρῃ διάσπασιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Δι' αὐτὸ ἐζήτει νὰ καταδείξῃ, παρὰ τὰ δεδομένα τῆς κριτικῆς, τὴν γνησιότητα τῶν λεγομένων Ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ ἐχαρακτήριζε τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' «θείαν καὶ θεοδότου αὐθεντίας» ἀποκρούων συγχρόνως πᾶσαν χυδαίαν μετάφρασιν.

Ἡ μεγαλυτέρα ὅμως ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Οἰκονόμου καὶ τῶν ἀντιπάλων του ἐξεδηλώθη εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς ὃ ἀναφέρεται καὶ ἡ παροῦσα ἐργασία. Σθεναρῶς ὡσαύτως ἐξανίστατο ὁ Οἰκονόμος κατὰ τῶν ὑποχωρήσεων καὶ παραχωρήσεων ,εἰς ἃς προέβαινεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ζητήματα τοῦ γάμου ἑτεροδόξων μετὰ γνησίων Ὀρθοδόξων [20]. Ἐπίσης κατέκρινε τὴν τετραφωνίαν καὶ ζωηρότατα ἐξεφράζετο κατὰ τῶν ἀπρεπεστάτων ἐνεργειῶν ἀλλοδόξων ἱεραποστολῶν, καθὼς καὶ κατὰ τῆς ἀσταθοῦς καὶ ἀντεθνικῆς πολιτικῆς τοῦ Maurer καί τινων δῆθεν ἀναμορφωτῶν, οἵτινες ἤθελον τὴν κατάργησιν τοῦ μοναχικοῦ θεσμοῦ [21]. Τέλος συνέβαλε καὶ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ριζαρείου Σχολῆς.

Ταῦτα ἐν σκιαγραφίᾳ περὶ τῆς δράσεως τοῦ νεωτέρου τούτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός.

---

[18] Ὁ Φαρμακίδης ἦτο εὐρείας μορφώσεως ἀνὴρ ἔχων εἰς τὸ ἐνεργητικὸν αὐτοῦ πολλοὺς κόπους ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Σπουδάσας ὅμως ἐν τῇ Δύσει ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς εἰς τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας.

[19] Α. Γερομιχαλοῦ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 24.

[20] Κ. Οἰκονόμου, Σῳζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος 2, Ἀθ. 1864, σελ. 374.

[21] Ἰ. Ἑρμωνικοῦ, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, Ἀκ., 20(1957), σελ. 407.

3. Συγγράμματα[22]

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς ὡς παρακαταθήκην ἐκτὸς τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του, ἐν οἷς παρέχει κατευθυντηρίους γραμμὰς περὶ τοῦ ὀρθῶς ἐργάζεσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ «ἥτις ἐστὶ στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας»[23]. Παρὰ τὰς δυσκόλους συνθήκας ὑφ' ἃς ἔζησεν ἀπὸ ἀτομικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀπόψεως, εἶναι ἀξιοθαύμαστον, ὅτι ὁ Οἰκονόμος ἀνεδείχθη εἷς τῶν πολυγραφωτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων. Τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὁ υἱὸς του Σοφοκλῆς Οἰκονόμος: «Τὰ σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, Κωνσταντίνου Οἰκονόμου», 3 τόμοι, Ἀθῆναι 1862, 1864 καὶ 1 866, καὶ «Τὰ σωζόμενα φιλολογικὰ συγγράμματα», Ἀθῆναι 1871.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων τοῦ Οἰκονόμου μνημονεύομεν τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔχοντα ἀμεσωτέραν σχέσιν μὲ τὸ θέμα τῆς παρούσης ἐργασίας. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Σχέδιον ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας διὰ τοὺς Ἕλληνας, Σμύρνη 1827. 2) Περὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν τῆς Ἐκκλησίας βαθμῶν ἐπιστολιμαία διατριβή, ἐν ᾗ καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Ἀποστολικῶν Κανόνων, Ναύπλιον 1835. 3) Σημειώσεις εἰς τὸ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας γαλλικὸν ὑπόμνημα, Σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος 3, σ. 455 - 530. 4) Περὶ βαττολογίας παροδικὸν μελέτημα, Σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος 1, σ. 305 - 311. 5) Ἐπίκρισις εἰς τὴν περὶ τῆς Νεοελληνικῆς Ἐκκλησίας σύντομον ἀπάντησιν τοῦ σοφοῦ διδασκάλου Βάμβα, Ἀθῆναι 1839. 6) ,Απάντησις εἰς τὴν αὐτοσχέδιον διατριβὴν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν Πατριαρχῶν καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, Σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος 3, σ. 530 - 544' 7) Τριακονταετηρὶς ἐκκλησιαστικὴ ἢ συνταγμάτιον ἱστορικὸν τῶν ἐν τῷ Βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος ἐκκλησιαστικῶν συμβεβηκότων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1852, Σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος 2 καὶ 3.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων τοῦ Οἰκονόμου τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1) Περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας Γραφῆς, 2) Κατήχησις ἢ Ὀρθόδοξος διδασκαλία τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, καὶ 3) Τρεῖς πραγματεῖαι περὶ Βαπτίσματος.

---

22 Βλέπε πλήρη κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Οἰκονόμου εἰς Περιοδικὸν «Ἐκκλησία», 34(1957), σελ. 535 καὶ Δ. Μπαλάνου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 14 ἑξῆς.
23 Α΄ πρὸς Τιμόθεον, γ΄ 15.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων τοῦ Οἰκονόμου τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1) Περὶ τῶν Ο′ ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας Γραφῆς, 2) Κατήχησις ἢ Ὀρθόδοξος διδασκαλία τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, καὶ 3) Τρεῖς πραγματεῖαι περὶ Βαπτίσματος.

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Οἰκονόμου σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος εἰς Γρηγόριον τὸν Ε′, ὁ Προτρεπτικὸς πρὸς τοὺς νέους καὶ περὶ παίδων ἀγωγῆς καὶ ὁ Ἐπικήδειος εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην.

Ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων ὁ Οἰκονόμος ἔγραφε καὶ πολλὰ φιλολογικὰ συγγράμματα. Πλεῖστα ἔργα τοῦ Οἰκονόμου ἀπωλέσθησαν, κατέλιπε δὲ καὶ ἡμιτελῆ τινα ἔργα, ἅτινα ἐξέδωκεν ὁ υἱός του Σοφοκλῆς.

4. Χαρακτηρισμὸς

Ὁ Οἰκονόμος ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὅλως ἐξέχουσα προσωπικότης ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διακριθεὶς ὡς ἀπτόητος ἀγωνιστής, σοφὸς διδάσκαλος, πολυμαθὴς συγγραφεὺς καὶ θερμὸς φιλόπατρις. Αὐτομαθὴς καὶ αὐτοδίδακτος ὤν, ἀνεδείχθη ὑπέρτερος πολλῶν ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ λογίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἔτυχον πανεπιστημιακῆς μορφώσεως. Φυσιογνωμία ἐπιβλητικὴ καὶ ἐμπνέουσα, ἀγωνιστὴς ἀκατάβλητος, ἐξαίσια λαλῶν καὶ θεαρέστως πολιτευόμενος ἀνεδείχθη ἡ πλέον ἐξέχουσα προσωπικότης τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ κινήσεως. Μὲ βαθυτάτην ἀγάπην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἰδέαν τῆς Οἰκουμενικότητος τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως καὶ στερρῶς ἐχόμενος τῶν δικαιωμάτων Αὐτοῦ, ἠγωνίσθη δι' ὅλου τοῦ βίου του πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀληθινῶν συμφερόντων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Οἰκονόμος ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους. Ὁ καθαρὸς καὶ ἀπαστράπτων βίος αὐτοῦ ὡς κληρικοῦ ἵσταται παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀποτελοῦν πηγὴν διαυγῆ διὰ τὴν νεωτέραν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ παρουσιάζουν τὸ ἐκχείλισμα τῆς συντηρητικότητος καὶ εὐσεβείας, ἡ ὁποία διακρίνει καὶ ὀφείλει νὰ διακρίνῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἂν καί τινα τῶν ἔργων του ὑστεροῦν ἀπὸ ἀπόψεως κριτικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς θεωρήσεως τῶν πραγμάτων, ἐν τούτοις πανταχοῦ διακρίνεται ἡ ἐξαίρετος πολυμάθεια τοῦ ἀνδρός.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Οἰκονόμου ἐπολέμησαν αὐτόν, ὡς ἄλλωστε συμβαίνει μὲ ὅλους τοὺς μεγάλους ἄνδρας· αἱ ἑπόμεναι ὅμως γενεαὶ ἀναγνωρίζουν τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς κατέβαλε μετ' ἀπτοήτου μαχητικότητος καὶ ζήλου, διὰ τὴν εὔκλειαν καὶ δόξαν τῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

(Συνεχίζεται)

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΙΕΡΑΤΙΚΑΙ ΜΟΡΦΑΙ

Κωνσταντίνου Ἀναστ. Βαβούσκου
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ
(20.1.1885 — 5.7. 1971)*

Ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ πρωταγωνισταὶ τῶν ἡρωϊκῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὴν σύγχρονον ἐθνικήν μας ἱστορίαν, ἀπέρχονται τοῦ κόσμου τούτου. Εἷς μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ προκείμενος νεκρός. Ὑπῆρξεν ὁ ἀφανέστερος τούτων, ἀλλ' οὐχὶ ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου ὁ πλέον ἀσήμαντος. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ αἰῶνας ἐκηδεμόνευσε τὸ Ἔθνος καὶ ἐνεσάρκωσε τὴν Μεγάλην Ἰδέαν αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεώς του καὶ ἀπολυτρώσεως ν συνεχείᾳ τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν, θὰ πρέπει νὰ σεμνύνεται διὰ τὸν προκείμενον νεκρὸν λευΐτην, ὁ ὁποῖος ἐν ζωῇ ἔτι ὢν ἐνεσάρκωσεν ὅ,τι ὡραιότερον καὶ ὅ,τι ἡρωϊκώτερον εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἡ μακραίων παράδοσις αὐτοῦ.

Ὁ προκείμενος νεκρὸς Γεώργιος Ἰωαννίδης ἐγεννήθη εἰς τὸ Κρούσοβον τοῦ Μοναστηρίου τὴν 20ὴν Ἰανουαρίου 1885 καὶ ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς τοῦ Φεβρουαρίου 1910 εἰς ἡλικίαν εἴκοσι πέντε ἐτῶν. Ἡ χειροτονία του ἔλαβε χώραν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Μητροπόλεως Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν. Ἡ Μητρόπολις αὕτη ἦτο ἡ διάδοχος τῆς ἱστορικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, τὴν ὁποίαν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον μετέθεσεν εἰς τὸ Κρούσοβον, ὅτε οἱ Βούλγαροι κατέκαυσαν τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον εἰς Ἀχρίδα. Τὸ Κρούσοβον ἦτο συμπαγὲς ἑλληνικὸν κέντρον. Μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν του, μὲ τὰ ἀρχοντικά του, μὲ τὸν πλοῦτον τῶν κατοίκων του, οἱ ὁποῖοι συνεκρότουν ἰσχυροτάτας καὶ λίαν εὐημερούσας κοινότητας εἰς τὰ μεγάλα κέντρα τῆς ἐποχῆς, μὲ τὴν λαμπρὰν πνευματικὴν παράδοσιν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἐτροφοδότει τὸ ἐλεύθερον Βασίλειον μὲ πρυτάνεις καὶ καθηγητὰς Πανεπιστημίων, εἶχεν ἀποκτήσει τὸν ἐπίζηλον τίτλον τοῦ «βορείου Προπυργίου τοῦ Ἑλληνισμοῦ», ὁ ὁποῖος καθιερώθη εἰς πανεθνικὴν κλίμακα. Εἰς αὐτὸ τὸ Κρούσοβον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐνεπιστεύθη τὴν Μητρόπολιν Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν.

Δύο γεγονότα συνέτειναν εἰς τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐν ζωῇ προσωπικότητος τοῦ προκειμένου νεκροῦ, τόσον ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως. Τὸ πρῶτον, ἐκκλησιαστικῆς φύσεως γεγονός, συνίστατο εἰς τὸ ὅτι νεαρώτατος εἰσέτι μετέβη εἰς τὸ Ἅ-

* Ἐπικήδειος λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 6.7.61 ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ὑπὲρ τοῦ μεταστάντος, καθ' ἣν προέστη ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας.

γιον Ὄρος διὰ νὰ καρῇ μοναχός. Ἐκεῖ ὁ σοφὸς ἡγούμενος τῆς Μονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν μετέβη, ἠρώτησεν αὐτὸν ὡς πρὸς τὸν λόγον τῆς ἀποφάσεώς του ταύτης. Ὅταν ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι σκοπός του ἦτο νὰ ἁγιάσῃ, τοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς βαρυσήμαντα: Ἐὰν θέλῃς παιδί μου νὰ ἁγιάσῃς, νὰ ἱερωθῇς εἰς τὰς πόλεις. Ἐὰν κατορθώσῃς νὰ καταπολεμήσῃς τοὺς πειρασμούς, τότε ἄξιος ὁ μισθός σου. Ἐδῶ οὔτε μὲ τὰ ὄρη δύνασαι νὰ μαλώνῃς, οὔτε μὲ τὰ δένδρα νὰ διαπληκτίζεσαι. Ὑπείκων εἰς τὴν σοφὴν ταύτην συμβουλὴν ἀνεχώρησεν εὐθὺς ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Κρούσοβον ἀποφασισμένος νὰ ἁγιάσῃ εἰς τὴν πόλιν. Τὸ δεύτερον, ἐθνικῆς φύσεως γεγονός, ἦτο ἡ καταστροφὴ τῆς ἰδιαιτέρας του Πατρίδος, τοῦ προαναφερθέντος ἡρωϊκοῦ καὶ μαρτυρικοῦ Κρουσόβου. Τὸ θέρος τοῦ 1903 οἱ Βούλγαροι ἐκήρυξαν ψευδεπανάστασιν μὲ τὸ ἀπατηλὸν κήρυγμα «ἡ Μακεδονία εἰς τοὺς Μακεδόνας». Τὸ κήρυγμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν νεαρὸν τότε (δεκαοκταετῆ) καὶ ἤδη νεκρὸν πρεσβύτην. Διότι ἐγνώριζεν οὗτος ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι Ἑλληνικὴ ἀπὸ αἰώνων καὶ ὅτι οἱ Μακεδόνες, Ἕλληνες, οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς «μακεδονικὰ» κηρύγματα προερχόμενα ἐκ Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι κομιτατζῆδες ἐπέλεξαν τὸ Κρούσοβον ὡς κέντρον τῆς «μακεδονικῆς» «ἐπαναστάσεως», δι' αὐτὸ καὶ τὸ κατέλαβον ἐπί τινας ἡμέρας καὶ τὸ κατέστησαν πρωτεύουσαν τῆς ἐφημέρου δημοκρατίας των. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐπελθόντες Τοῦρκοι τὸ ἐβομβάρδισαν, τὸ κατέλαβον ἐν συνεχείᾳ καὶ τὸ κατέστρεψαν, ἐνῷ οἱ κομιτατζῆδες ἐτρέποντο εἰς φυγὴν ἀφήνοντες τοὺς κατοίκους του εἰς τὴν τύχην των. Πεντακόσιαι οἰκίαι, ἡ Μητρόπολις, τὸ ἀρρεναγωγεῖον καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας, ἐπὶ τρεῖς δὲ ἡμέρας οἱ ἱερεῖς συνέλεγον τοὺς νεκροὺς ἐκ τῶν ὁδῶν πρὸς ταφήν. Ὑπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῶν γεγονότων τούτων ὁ προκείμενος νεκρὸς ἀπεφάσισε νὰ ἱερωθῇ. Διὰ τῆς χειροτονίας του εἰσῆλθεν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου τῆς ὀρθοδόξου Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἐν ταυτῷ εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ εἰς ἐποχὴν κρίσιμον διὰ τὸ Ἔθνος. .Ο Μακεδονικὸς Ἀγὼν εἶχε καταπαύσει, ἀλλ' ἐπιφανειακῶς, τὰ δὲ αἱματηρά του ἴχνη ἦσαν νωπὰ κυρίως εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου, ὁ ὁποῖος ὑπέστη τεραστίας θυσίας ὡς πρόμαχος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους. Δι' αὐτὸ εἰσερχόμενος εἰς τὰς τάξεις τοῦ τότε κλήρου ὁ προκείμενος νεκρὸς ἐγνώριζεν ὅτι δὲν θὰ ἀπέφευγεν ἴσως καὶ αὐτὸς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ὡς τόσοι ἄλλοι ἀδελφοὶ κυρίως προκάτοχοί του. Παρ' ὅλα ταῦτα οὐδόλως ἐδίστασε. «Ὑπόμεινον ἄχρι θανάτου καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς».

Ὡς κληρικὸς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πλέον μορφωμένων τῆς ἐποχῆς του. Πράγματι ὑπῆρξεν ἀπόφοιτος τοῦ περιφήμου ἡμιγυμνασίου Κρουσόβου καὶ γλωσσομαθέστατος, ἤτοι εἶχε μεγάλην ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν καὶ ἐγνώριζεν τὴν τουρκικήν, βουλγαρικήν, σερβικήν, ρουμανικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν, καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὴν ἔμφυτον ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς καὶ ἀπὸ τὸν ἁγνὸν πατριωτισμόν του, κατέστη τὸ κόσμημα τῆς Ἐθναρχικῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῆς ἐποχῆς του. Ἀπερχόμενος ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καταλείπει ὄπισθέν του ἑξήκοντα καὶ δύο ἐτῶν ἱερατικὴν καὶ ἐθνικὴν δρᾶσιν.

Κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν βουλγαρικῶν στρατευμάτων κατοχῆς εἰς Κρούσοβον τὸ 1915 ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ μεγάλη του ψυχὴ κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντός του. Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐκβουλγαρίσουν τὴν Μητρόπολιν Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν, ὡς φυσικὰ καὶ

τὰς λοιπὰς τῆς Μακεδονίας, ἐκάλεσαν τοὺς κληρικούς της νὰ συλλειτουργήσουν βουλγαριστὶ μετὰ τῶν ἐξαρχικῶν βουλγάρων ἱερέων εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Κρουσόβου, ἡ ὁποία ἦτο πρώην Ἑλληνικὴ ἁρπαγεῖσα ὑπ' αὐτῶν διὰ σουλτανικοῦ φιρμανίου. Οὗτοι ἠρνήθησαν, ἀλλὰ τελικῶς πιεσθέντες καὶ ἀπειληθέντες παντοιοτρόπως ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστείλουν ἕνα μόνον καὶ δὴ τὸν νεώτερον, οἷος τότε ὁ προκείμενος νεκρός, διὰ νὰ τηρηθοῦν τὰ προσχήματα. Πρὸς τούτοις ἔδωσαν εἰς αὐτὸν ὁδηγίας νὰ καταπνίξῃ τὰ αἰσθήματά του καὶ νὰ εἴπῃ ὀλίγας λέξεις εἰς τὴν βουλγαρικήν. Ὁ νεαρὸς πρεσβύτερος μετέβη μέν, ἠρνήθη δὲ νὰ εἴπῃ τι εἰς τὴν βουλγαρικήν, λειτουργήσας ἑλληνιστί, γεγονὸς ὅπερ ἐξήγειρε τὴν μῆνιν τῶν βουλγαρικῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ἡ ὁποία δὲν ἔμεινεν ἄνευ περαιτέρω ἐκδηλώσεων. Πράγματι, μετ' ὀλίγον συνελαμβάνετο μετὰ τῆς συζύγου καὶ τοῦ νηπιακὴν ἡλικίαν διάγοντος τέκνου του καὶ ἀπεστέλλετο εἰς τὴν παρὰ τὸν Δούναβιν Βουλγαρίαν, ὡς ὅμηρος, μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ φανατικοῦ «γραικομάνου», καὶ μὲ ὁδηγίας νὰ μὴν ἐπιστρέψῃ ἐκεῖθεν ζῶν. Δύο δολοφονικαὶ ἀπόπειραι ἐγένοντο κατ' αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐξορίας του, χωρὶς εὐτυχῶς ἐπιτυχίαν. Ἡ μετ' ὀλίγον εἴσοδος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον καὶ ὁ φόβος τῶν ἐξ αὐτῆς ἀντιποίνων, ὡς καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ τέρμα τοῦ πολέμου τούτου, συνέτειναν εἰς τὸ νὰ διασωθῇ αὐτὸς τελικῶς. Κατόπιν τούτου ἐπέστρεψεν εἰς Κρούσοβον, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐχὶ διὰ πολὺν χρόνον. Διότι κατόπιν τῆς ἐπιδικάσεως τοῦ Κρουσόβου εἰς τὴν Σερβίαν, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παρεχώρησε τὴν Μητρόπολιν Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν εἰ τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας, μὲ συνέπειαν νὰ ἀναχωρήσουν οἱ κληρικοί της δι' .Ελλάδα. Τελευταῖος παρέμεινεν ἐκεῖ τότε ὁ προκείμενος νεκρός. Τοῦ ἐζητήθη νὰ παραδώσῃ διὰ πρωτοκόλλου τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν Ἱερὰν Μονὴν Ἀναλήψεως καὶ ἠρνήθη. Οἱ Σέρβοι κληρικοὶ εἶχον ἤδη ταύτας εἰς τὴν διάθεσίν των, ἤθελον ὅμως νὰ κατοχυρωθοῦν καὶ νομικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐζήτουν ἐπίσημον παράδοσιν. Ὁ προκείμενος νεκρὸς ἠρνήθη νὰ προβῇ εἰς τοιαύτην ἐνέργειαν, ὅταν ὅμως διεπίστωσε τὸ μάταιον τῆς ἀρνήσεως, ὑπὸ τὸ βάρος καὶ τῶν συμβουλῶν τῶν γεροντοτέρων του, προέβη εἰς αὐτήν, ἀφοῦ προηγουμένως ἔθεσεν ὑπεράνω τῆς ὑπογραφῆς του δήλωσιν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπερηφανείας. Πράγματι ἔγραψεν ὅτι παραδίδει μὲν τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν Μονήν, ἡ ἐνέργειά του ὅμως αὕτη δὲν σημαίνει παραίτησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῶν κυριαρχικῶν του ἐπ' αὐτῶν δικαιωμάτων.

Δι' ὅσους τὸν ἐγνώριζον ἐξ ὄψεως τοιαύτη γενναία ἐκ μέρους του συμπεριφορὰ θὰ ἐφαίνετο ὡς ἀπίστευτος. Διότι ἦτο μικροῦ ἀναστήματος, καχεκτικὸς καὶ ἀδύνατος λόγῳ ἀσκητισμοῦ. Τὸ μικρὸν ὅμως σῶμα τούτου ἔκρυπτε πράγματι ψυχὴν λέοντος.

Ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρόσφυξ, ἀνέστιος καὶ ἄνευ οἰκονομικῶν πόρων. Κατώρθωσε μετὰ πολλοὺς κόπους νὰ διορισθῇ εἰς Σίνδον. Ἡ Σίνδος δὲν ἦτο τότε, τὸ 1919, ἡ σημερινὴ καλλιμάρμαρος Σίνδος. Ἦτο τὸ Τεκελῆ, χωρίον λασπῶδες, ὑγρόν, πλινθόκτιστον καὶ μαστιζόμενον ὑπὸ ἑλονοσίας. Αὐτὸς ὁ ἐκ τῶν πλέον μεμορφωμένων κληρικῶν τῆς ἐποχῆς ἐδέχθη, ταπεινῶν ἑαυτόν, νὰ μεταβῇ ἐκ τοῦ ἀρχοντικοῦ Κρουσόβου εἰς τὸ λασπῶδες Τεκελῆ καί, καταβεβλημένος ἤδη ἐκ τῆς ὑπερδιετοῦς ἐξορίας του εἰς Βουλγαρίαν, νὰ ὑποστῇ τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ἑλονοσίας. Ὑπέμεινεν ὅμως καρτερικῶς πιστὸς εἰς τὸ καθῆκόν του.

Τελικῶς ὁ ἀείμνηστος μητροπολίτης

Γεννάδιος πληροφορηθεὶς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς μετεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τοῦ ἐνεπιστεύθη τὴν διαποίμανσιν τῆς ἐνορίας ταύτης τῶν Ταξιαρχῶν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπὶ πεντήκοντα δύο ἔτη οὐδόλως ἀπεχωρίσθη. Ἐβάπτισε τὰ τέκνα ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐνύμφευσεν, ἐν συνεχείᾳ ἐνύμφευσεν αὐτά, ἐβάπτισεν καὶ τὰ τέκνα τούτων, πολλῶν δὲ ἐξ αὐτῶν ἐνύμφευσε τὰ τέκνα. Ἠγάπησε τὴν ἐνορίαν του μὲ πάθος καὶ ἀφωσιώθη εἰς αὐτὴν μὲ στοργὴν ἀπαράμιλλον.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὡμίλησα περὶ τῆς ἀποφάσεώς του νὰ ἁγιάση εἰς τὴν πόλιν. Ἐπεδίωξε τοῦτο δι' ὅλης του τῆς ζωῆς καὶ δὲν νομίζω ὅτι ἀπέτυχε. Πράγματι ἐφήρμοζε τὸ Μέγα Τυπικὸν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τοῦ αὐστηροῦ Μοναχισμοῦ.

Ἐνήστευεν ἑκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευήν, ἐτήρει ὅλας τὰς νηστείας τοῦ ἔτους, κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ νηστεύῃ ἐν συνόλῳ ἐννέα μῆνας τὸ ἔτος. Ὑπῆρξεν ἡ ἀποθέωσις τῆς ἐγκρατείας. Οὔτε καφενεῖα, οὔτε ἄλλας διασκεδάσεις ἐγνώριζεν, ἀπὸ ὅσας οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κατὰ καιροὺς εἶχον ἀπαγορεύσει καὶ ἀπὸ ὅσας αὐτὸς ἐθεώρει ὡς ἀπώλειαν χρόνου καὶ ἀπαράδεκτον μετάθεσιν τῶν ἐνδιαφερόντων. Ἐγνώριζε μόνον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐνορίαν του μὲ τὰ προβλήματά της καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἐνοριτῶν του. Ἐδέχετο τοὺς πάντας μὲ πατριαρχικὴν ἐγκαρδιότητα καὶ ἀγάπην.

Ἡ θύρα τῆς οἰκίας του ἦτο πάντοτε ἀνοικτὴ δι' ὅλους. Ἠρέσκετο νὰ ἔχῃ εἰς τὴν τράπεζαν φίλους καὶ συγγενεῖς πολλοὺς καὶ νὰ εὐλογῇ πανευτυχὴς τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον. Ἐτήρει τὰς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ εὐλάβειαν. «Στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις». Εἶχε πατριαρχικὰς ἀντιλήψεις εἰς τὰ οἰκογενειακὰ καὶ ἐθνικὰ ζητήματα.

Αὐτὸς ἦτο ἐν ὀλίγοις ὁ προκείμενος νεκρός. Εὐχαριστῶ τὸν Θεόν, διότι ἠμπόδισε τὴν συγκίνησιν νὰ μὲ καταλάβῃ λόγῳ καὶ τοῦ στενοῦ μετ' αὐτοῦ συγγενικοῦ δεσμοῦ, ἡ ὁποία ἐνδεχομένως νὰ μὲ παρέσυρεν εἰς λόγους, οἱ ὁποῖοι διὰ μὲν τοὺς μὴ γνωρίζοντας αὐτὸν θὰ ἐθεωρῶντο ὑπερβολικοί, διὰ δὲ τοὺς γνωρίζοντας αὐτὸ θὰ ἐθεωρῶντο κατώτεροι τῆς πραγματικότητος.

Ἂς ἔχωμεν ὅλοι τὴν εὐχήν του καὶ ἂς μακαρίσωμεν τὸν πλήρη ἡμερῶν ἀπερχόμενον Λευΐτην, διότι ἠξιώθη νὰ ἐπιζήσῃ ἐπὶ τόσον, ὥστε νὰ ἴδῃ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν του νὰ καρποφοροῦν καρπὸν καλόν.

ΑΠΟΝΟΜΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΟΦΦΙΚΙΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ» κ. ΠΑΝΤ. ΡΟΚΚΟΝ

Σταθμὸν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀρχισυντάκτου τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» ἐπιτίμου Γυμνασιάρχου κ. Παντελῆ Στυλ. Ρόκκου, συγχρόνως δὲ καὶ μεγάλην τιμὴν διὰ τὸ Περιοδικόν, ἀπετέλεσεν ἡ ἀπονομὴ εἰς αὐτὸν ἐκ μέρους τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηναγόρου τοῦ Ὀφφικίου τοῦ «Ἄρχοντος Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας». Ἐντολῇ τοῦ Πατριάρχου ἐπέδωκε τοῦτο εἰς τὸν τιμηθέντα ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ γενομένῃ ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Παύλου (ἐντὸς τοῦ Μητροπολιτικοῦ μεγάρου) ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας τὴν ἑσπέραν τῆς 12ης Αὐγούστου 1971, προχειρίσας καὶ προσφωνήσας αὐτὸν δι' ἐμπνευσμένων ἐνθέρμων λόγων.

Βαθύτατα συγκεκινημένος ἀπήντησεν εἰς τὴν προσφώνησιν τοῦ Μητροπολίτου ὁ κ. Ρόκκος, εὐχαριστήσας ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν τιμήσαντα αὐτὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, τοῦ ὁποίου ἐξῆρε τὴν προσωπικότητα, τοὺς οἰκουμενικοὺς ὁραματισμοὺς καὶ ἀγῶνας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν προχειρίσαντα αὐτὸν καὶ ἐπιδώσαντα εἰς αὐτὸν τὸ πατριαρχικὸν πιττάκιον Παναγιώτατον Μητροπολίτην, ὡς καὶ τοὺς τιμήσαντας αὐτὸν διὰ τῆς παρουσίας των εἰς τὴν τελετὴν πολλοὺς συγγενεῖς, φίλους καὶ γνωστοὺς αὐτοῦ. Μετὰ τὴν τελετὴν ἠκολούθησε δεξίωσις ἐν τῷ μητροπολιτικῷ μεγάρῳ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδόθη ἡ εὐκαιρία εἰς τοὺς παρευρεθέντας νὰ ἐκφράσουν εἰς αὐτὸν τὰ συγχαρητήρια καὶ τὰς εὐχάς των.

Ἡ γενομένη εἰς τὸν κ. Ρόκκον τιμὴ ὑπῆρξεν ὁ δίκαιος ἔπαινος διὰ τὴν πολυετῆ, πολυσχιδῆ, σεμνὴν καὶ ἀθόρυβον διακονίαν του ἐν τῷ Ἀμπελῶνι τοῦ Κυρίου, ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς ὁποίας δύναται νὰ λάβῃ τις ἐκ τῆς κατωτέρω συντόμου ἐξιστορήσεως τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεώς του.

Ὁ κ. Π. Ρόκκος ἐγεννήθη ἐν Καλλιόπῃ τῆς Λήμνου ἐκ γονέων ἁπλοϊκῶν γεωργῶν ἀλλὰ λίαν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τοῦ Στυλιανοῦ καὶ τῆς Ἀγοραστῆς. Ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἔμεινεν ὀρφανὸς πατρὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου ὅλα τὰ βάρη τῆς 4μελοῦς οἰκογενείας ἐπωμίσθη ἡ φιλόπονος μήτηρ του, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει τὴν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου ἀνατροφήν του. Μετὰ τὴν ἐν τῇ γενετείρᾳ του ἐγκύκλιον μόρφωσιν, ἐλθὼν εἰς ΚΠολιν ἐφοίτησεν ἐν τῇ Ἱ. Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου τοῦ ἀπὸ Λήμνου, ἐξ ἧς καὶ ἀπεφοίτησε τῷ 1919. Ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην παρὰ τῷ Γέροντι αὐτοῦ διωρίσθη ἱεροκῆρυξ καὶ γραμματεὺς τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Στρατευθεὶς καὶ ἐκπληρώσας τὰς στρατιωτικάς του ὑποχρεώ-

σεις διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἐν Ἀλεξανδρουπόλει Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας, ὁπόθεν παραιτηθεὶς προσελήφθη ἐν τῇ Χ.Α.Ν. Θεσσαλονίκης ὡς Διευθυντὴς τοῦ Θρησκευτικοῦ Τμήματος.

Κατὰ τὸ ἔτος 1926 ἀνετέθησαν εἰς αὐτὸν καθήκοντα ἀρχισυντάκτου τοῦ ὀργάνου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς». Τὸ διακόνημά του τοῦτο κατέστη ἔκτοτε ἐπὶ 45 συναπτὰ ἔτη, ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ζωῆς του. Θὰ προσέκρουε κανεὶς εἰς τὴν μετριοφροσύνην του, ἐὰν ἐπεχείρει νὰ διηγηθῇ τοὺς μόχθους καὶ τὰς θυσίας του, ἀκόμη καὶ χρηματικάς, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ Περιοδικὸν τὴν προσφοράν του, πρὸ πάντων κατὰ τὰ ἔτη τῆς κατοχῆς.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν τῇ Χ.Α.Ν.Θ. ὑπηρεσίας του συμμετέσχεν ὡς γραμματεὺς Ἐπιτροπῆς μεταβάσης εἰς Η.Π.Α. ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Γενναδίου πρὸς διενέργειαν ἐράνου μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν καὶ ἀμερικανῶν πρὸς ἀνέγερσιν μεγάρων τῆς Χ.Α.Ν. Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα διωργάνωσε σειρὰν κηρυγμάτων καὶ διαλέξεων εἰς τὰ «Σπίτια τοῦ Στρατιώτου» καὶ εἰς τὰς φυλακάς, ἐκπαιδευτικὰς ἐκδρομὰς εἰς βυζαντινοὺς ἱ. ναοὺς τῆς πόλεως, συνετέλεσε τῇ συνεργασίᾳ ἐκπαιδευτικῶν καὶ δικαστικῶν λειτουργῶν εἰς τὴν σύστασιν Συλλόγου Γονέων καὶ Ἀσύλου διὰ τὴν μέριμναν καὶ προστασίαν τοῦ παιδιοῦ τοῦ δρόμου (ἀλητόπαιδος) καὶ διετέλεσεν ἱδρυτικὸν μέλος τοῦ Ἀντιβλασφημικοῦ Συλλόγου, τοῦ Συλλόγου Λημνίων καὶ μέλος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τοῦ Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου Θεσσαλονίκης.

Ἀποχωρήσας ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τῆς Χ.Α.Ν.Θ. προσελήφθη ὡς καθηγητὴς εἰς διάφορα Ἰδιωτικὰ Ἐκπαιδευτήρια καὶ τελευταῖον ὡς καθηγητὴς καὶ ἔπειτα ὡς Γυμνασιάρχης τῶν Ἑλληνογαλλικῶν Ἐκπαιδευτηρίων «Καλαμαρί», ἔνθα ἐδίδαξεν ἐπὶ ὁλόκληρον 20ετίαν. Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐκτιμῶσα τὰς ἐν τοῖς ὡς ἄνω Ἐκπαιδευτηρίοις ὑπηρεσίαν του ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Γαλλικοῦ παρασήμου τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς.

Καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας ἀπεχώρησε τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας, ἀφοῦ ὑπηρέτησεν ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς ἕδρας τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῶν ἱ. ἐκκλησιῶν.

Εἰς τὴν ἑπομένην σελ. παρατίθεται ἐν φωτοτυπίᾳ τὸ κείμενον τοῦ Πατριαρχικοῦ πιττακίου.

Γ.Α.Τ.

ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ ΠΙΤΤΑΚΙΟΝ

'Αριθμ.Πρωτ.652.

Τούς εὐσεβείᾳ καί ἀρετῇ κεκοσμημένους καί πολυειδῶς καί πολυτρόπως χρησίμους καί εὐεργετικούς ἑαυτούς τῇ 'Εκκλησίᾳ καταδεικνύντας, ζήλῳ τε ἐνθέῳ περί τά κοινά ἀμφιπονουμένους, τιμᾶν οἶδε, χαίρουσα, ἡ Μήτηρ 'Εκκλησία, ὀφφικίων τε ἀπονομαῖς τήν πρός αὐτούς εὐκαίρως ἐνδείκνυσθαι εὔνοιαν.

'Επειδή τοίνυν τοιούτοις ἀγαστοῖς εὐσεβείας καί ἀρετῆς, ζηλωτῆς τε φιλοτιμίας καί πρός τήν 'Εκκλησίαν ἀφοσιώσεως προτερήμασι κεκοσμημένος ἀποδέδεικται καί ὁ ἀγαπητός ἡμῖν κατά πνεῦμα υἱός 'Εντιμότατος κ. Παντελεήμων Ρόκκος, Δ. Θ., φιλευσεβῶς καί φιλογενῶς πολυτίμους προσφέρων ὑπηρεσίας τῇ 'Ι. Μητροπόλει Θεσσαλονίκης καί τῷ καθ'ἡμᾶς Οἰκουμενικῷ Θρόνῳ, ἡ Μετριότης ἡμῶν ἐπιβραβεῦσαι βουλομένη τήν τοιαύτην ἀφοσίωσιν καί προσήλωσιν, κατ' ἰδίαν Πατριαρχικήν φιλοτιμίαν καί προαίρεσιν, ἔγνω ἀπονεῖμαι αὐτῷ τό ὀφφίκιον τοῦ "Αρχοντος Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς 'Αγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης 'Εκκλησίας, τῆς εἰς τό ὀφφίκιον τοῦτο προχειρίσεως αὐτοῦ ἀνατεθείσης παρ'ἡμῶν τῷ 'Ιερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδᾳ.

'Εφ'ᾧ καί γράφοντες ἀποφαινόμεθα, ἵνα ὁ ἐξονομασθείς 'Εντιμότατος κ. Παντελεήμων Ρόκκος ὑπάρχῃ ἀπό τοῦ νῦν καί λέγηται 'Εντιμολογιώτατος "Αρχων Διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου τῆς 'Αγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης 'Εκκλησίας, πάσης τῆς προσηκούσης τῷ ὀφφικίῳ τούτῳ τιμῆς, πάντοτε καί παρά πάντων ἀπολαύων καί ἀξιούμενος.

"Οθεν εἰς ἔνδειξιν ἀπελύθη καί τό παρόν ἡμέτερον Πατριαρχικόν Εὐεργετήριον Γράμμα, δοθέν μετ'εὐχῶν καί εὐλογιῶν ἡμῶν τῷ 'Εντιμολογιωτάτῳ κ. Παντελεήμονι Ρόκκῳ.

'Εν ἔτει σωτηρίῳ ᾳϡοα', κατά μῆνα 'Ιούλιον (θ'), 'Επινεμήσεως θ'.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Α' ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(Αὔγουστος - Σεπτέμβριος 1971)

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι τοῦ Μητροπολίτου

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Κοιμήσεως Θεοτόκου Ὡραιοκάστρου πανηγυρίζοντι (15.8.71). Ἐπίσης ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 50 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ΧΑΝΘ καὶ ἐχοροστάτησεν εἰς τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν πανηγυριζόντων Ἱ. Ναῶν Ἁγίου Στεφάνου Ἐξοχῆς (1.8.71), Μεταμορφώσεως Κορδελιοῦ (5.8.71) καὶ Παναγίας Φανερωμένης Ν. Μηχανιώνας (22.8.71).

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι τοῦ Ἐπισκόπου

Ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς Κοιμήσεως Θεοτόκου Σίνδου πανηγυρίζοντι (15.8.71), Ἁγ. Θεοδώρας (21.8.71), Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (22.8.71), Παναγίας Φανερωμένης Καλλιθέας πανηγυρίζοντι (23.8.71), Ἁγίου Θεράποντος πανηγυρίζοντι ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (24.8.71), Ἁγίου Φανουρίου πανηγυρίζοντι (27.8.71), Ἁγίου Ἰωάννου Κατιρλῆ πανηγυρίζοντι (29.8.71), Παναγίας Χαλκέων πανηγυρίζοντι (31.8.71), Ὁσίας Ξένης (5.9.71), Παναγίας Φανερωμένης Ν. Μηχανιώνας (12.9.71), Ἁγίου Ἐλευθερίου Σταυρουπόλεως πανηγυρίζοντι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14.9.71), τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας (19.9.71) καὶ Ἁγ. Γεωργίου Χορτιάτη (26.9.71). Ἐπίσης ἐχοροστάτησεν εἰς τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν πανηγυριζόντων Ἱ. Ναῶν Νέας Παναγίας (14.8.71), Ἁγ. Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ συν)σμοῦ Ἐλπίδος (23.8.71), Παναγούδας (7.9.71) καὶ Τιμίου Σταυροῦ Συκεῶν (13.9.71).

Ἑορταὶ - Τελεταὶ

Τὴν Κυριακὴν 29ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. καὶ ὥραν 10,30 π.μ. ὁ Μητροπολίτης προέστη τῆς ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τελεσθείσης παρουσίᾳ τῶν Πολιτικῶν καὶ Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν Δοξολογίας ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἐφέδρου πολεμιστοῦ καὶ τῇ 22ᾳ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς συντριβῆς τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν εἰς Γράμμον καὶ Βίτσι. Τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας παρηκολούθησεν ἐν τῷ Καυταντζογλείῳ Ἐθνικῷ Σταδίῳ ἐπικαίρους ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις. Τὴν 13.8.71 ἐτέλεσεν Ἁγιασμὸν ἐν τῇ Ἀνωτέρᾳ Σχολῇ Πολέμου παρουσίᾳ τῆς Α.Ε. τοῦ Ἀντιβασιλέως Στρατηγοῦ κ. Ζωϊτάκη, ὅστις ἀπένειμε τὰ πτυχία εἰς τοὺς ἀποφοιτῶντας ἀξ)κοὺς τῆς 27ης σειρᾶς.

Ὁ Μητροπολίτης παρέστη ἐν τῷ Ἀερολιμένι Θεσ)νίκης τόσον κατὰ τὴν ἄφιξιν (13.8.71) ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀντιβασιλέως (16.8.71).

Ἐπὶ τῇ ἀφίξει εἰς Θεσσαλονίκην 40 Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἱερέων ἐκ τοῦ ἐ-

ξωτερικοῦ μετεχόντων ἐκδρομῆς εἰς Ἑλλάδα (Ἀθήνας, Θεσ)νίκην, Ἅγιον Ὄρος) ἐτελέσθη τὴν Κυριακὴν 22.8.71 πανηγυρικὴ Θ. Λειτουργία ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου προεξάρχοντος τοῦ Ἐπισκόπου κ. Στεφάνου καὶ συλλειτουργούντων 20 ἐκ τῶν ἐπισκεπτῶν κληρικῶν. Τοὺς ξένους κληρικοὺς ἐδεξιώθη μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει ὁ Μητροπολίτης, ὅστις καὶ συνωμίλησε μετ' αὐτῶν ἐπὶ διαφόρων θεμάτων.

Τὴν 23.8.71 ὁ Μητροπολίτης ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ἐργαστηρίου χειροτεχνίας τοῦ Κεντρικοῦ Σωφρονιστικοῦ Καταστήματος Ἑπταπυργίου παρουσίᾳ τῶν Δικαστικῶν Ἀρχῶν, τῆς Δ)νσεως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ καταστήματος καὶ ὅλων τῶν καταδίκων. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἐργαστήριον, τὸ ὁποῖον ὠργανώθη πρωτοβουλίᾳ τῆς διευθύνσεως τοῦ Καταστήματος καὶ τῇ συμπαραστάσει τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσ)νίκης, τοῦ Ὀργανισμοῦ Ἑλληνικῆς Χειροτεχνίας, τῆς Ἑταιρείας προστασίας ἀποφυλακιζομένων καὶ τῆς Δ)νσεως τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν Β. Ἑλλάδος, θὰ ἐργάζωνται οἱ κατάδικοι τοῦ καταστήματος ἐκμανθάνοντες οὕτω τέχνην τινὰ καὶ ἐξοικονομοῦντες τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

Τὴν 2.9.71, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 27 ἐτῶν ἀπὸ τῆς διὰ πυρὸς θανατώσεως 145 κατοίκων τοῦ Χορτιάτη, ἐτελέσθη ἐν Χορτιάτῃ μνημόσυνον παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν χοροστατοῦντος τοῦ Ἐπισκόπου κ. Στεφάνου.

Ὁ Μητροπολίτης ἐτέλεσεν ἁγιασμοὺς ἐπὶ τῇ θεμελιώσει τῶν νέων διδακτηρίων τοῦ «Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου» (31.7.71), ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τῶν Ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων (1.8.71), ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τοῦ Τμήματος Μεταγωγῶν ἐν Ἀμπελοκήποις (11.8.71), ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ νέου ἐργοταξίου τῆς Ἀνων. Ἑταιρίας Τσιμέντων «ΤΙΤΑΝ» ἐν Ν. Εὐκαρπίᾳ (27.8.71), ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τῶν καταστημάτων Πανίδη (17.9.71), καὶ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν μαθημάτων τοῦ Κολλεγίου «ANATOLIA» (20.9.71).

Θεραπεία ἀσθενοῦς ἐν Ν. Μηχανιώνᾳ

Θαυμαστὴ θεραπεία ἀσθενοῦς γυναικὸς ἐγένετο ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Παναγίας Φανερωμένης Ν. Μηχανιώνας κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πανηγύρεως τοῦ Ἱ. Ναοῦ (23.8.71). Ἡ κ. Ἑλένη Δεσποίνη, κάτοικος Θεσ)νίκης, ἐτῶν 37, παράλυτος κατὰ τὰ κάτω ἄκρα ἀπὸ 4ετίας περίπου καὶ μὴ ἔχουσα ἐλπίδα θεραπείας, παρακολουθοῦσα ἐν τῷ Ναῷ τὴν Θ. Λειτουργίαν, κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων ᾐσθάνθη τοὺς πόδας ὑγιεῖς, ἠγέρθη καὶ περιεπάτησε. Ἡ θεραπεία της ἦτο ἐπιβράβευσις τῆς θερμῆς πίστεως, μεθ' ἧς αὐτὴ καὶ οἱ συγγενεῖς της προσῆλθον ἐπικαλούμενοι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν πρεσβείας τῆς Θεομήτορος διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας της.

Διεθνὴς Ἔκθεσις Θεσσαλονίκης

Τὴν ἑσπέραν τῆς 28.8.71 ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς 36ης περιόδου τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσ)νίκης. Τὸν ἁγιασμὸν ἐτέλεσεν ὁ Μητροπολίτης παρουσίᾳ τῆς Α.Ε. τοῦ Πρωθυπουργοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου, τὸν ὁποῖον ὑπεδέχθη προηγουμένως μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχῶν ἐν τῷ Ἀερολιμένι Θεσσαλονίκης. Τὴν 8 μ.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας παρεκάθησεν εἰς γεῦμα παρατεθὲν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως τῆς Δ.Ε.Θ. πρὸς τιμὴν τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐν τῇ Λέσχῃ Ἀξιωματικῶν. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐγκαινίων τῆς Δ.Ε.Θ. κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσ)νίκης ὁ Στόλος, τοῦ ὁποίου ὁ Δ)τὴς Ὑποναύαρχος κ. Ἀραπάκης ἐπεσκέφθη τὴν 27.8.71 τὴν Ἱ. Μητρόπολιν γενόμενος δε-

κτὸς ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου κ. Στεφάνου, ὅστις ἀνταπέδωκεν αὐθημερὸν τὴν ἐπίσκεψιν. Τὴν 1.30 μ.μ. ὁ Μητροπολίτης παρεκάθησεν εἰς τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Διοικητοῦ καὶ τῶν ἀξ)κῶν τοῦ Στόλου παρατεθὲν ἐν τῇ Λέσχῃ Ἀξ)κῶν Θεσσαλονίκης πρόγευμα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τῆς Δ.Ε.Θ. ὁ Μητροπολίτης παρέστη εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ περιπτέρου τῆς Δ.Ε.Η. (30.8.71), τῆς Ἐκθέσεως Προστασίας Φυσικοῦ περιβάλλοντος (11.9.71) καὶ τοῦ περιπτέρου Ἑλληνικῆς Βιοτεχνίας καὶ χειροτεχνίας (11.9.71). Ἐπίσης παρέστη εἰς δεξιώσεις δοθείσας ἐν τοῖς περιπτέροις τῶν Η.Π.Α. (1.9.71), τῆς Βουλγαρίας (3.9.71), τῆς Ἰταλίας (4.9.71), τῆς Γερμανίας (8.9.71), τοῦ Ἰσραὴλ (9.9.71), τῆς Τσεχοσλοβακίας (14.9.71) καὶ τῆς Αὐστρίας (16.9.71).

Συνεδρίαι - Συσκέψεις

Ὁ Μητροπολίτης προήδρευσε συνεδριῶν τοῦ Π.Ι.Κ.Π.Α. (30.7.71, 24.8.71, 6.9.71 καὶ 25.9.71), τοῦ Περιφερειακοῦ ΟΔΔΕΠ (5.8.71), τοῦ Ἱδρύματος Κοινων. Προνοίας «Ἅγιος Παντελεήμων» (12.8.71 καὶ 27.9.71), τοῦ Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου (19.8.71 καὶ 15.9.71), τοῦ Χαρισείου Γηροκομείου (26.8.71 καὶ 28.9.71), τοῦ Ἐθνικοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου (31.8.71 καὶ 20.9.71), καὶ τῆς Μακεδονικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας (25.9.71). Ἐπίσης προήδρευσε συσκέψεων διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν Ἱ. Ναῶν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου (30.7.71) καὶ Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος (22.9.71), διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Μαθητικῶν Οἰκοτροφείων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως (26.8.71), διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κηρυκτικοῦ ἔργου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως (15.9.71), καὶ διὰ τὸ θέμα τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Ἀνωτέρας Ἱερατικῆς Σχολῆς ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ Ἁγίας Θεοδώρας (15.9.71). Τέλος προήδρευσε συνεδρίας τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος «Ἡ Ἀπολύτρωσις» (24.9.71).

Ὁ ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος προήδρευσε συνεδριῶν τοῦ Μητρ. Συμβουλίου (12.8.71 καὶ 10.9.71) καὶ τοῦ Πρεβεντορίου «Ἅγ. Δημήτριος» (26.8.71 καὶ 28.9.71).

Ἐπισκέψεις - Παραστάσεις - Ἀκροάσεις τοῦ Μητροπολίτου

Τὴν 3.8.71 ὁ Μητροπολίτης ἐπεσκέφθη τὰ Γραφεῖα τῆς Ἐφημερίδος «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» καὶ συνωμίλησε μετὰ τῶν ὑπευθύνων καὶ τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς. Τὴν 11.8.71 ἀνταπέδωκεν ἐπίσκεψιν τοῦ Γεν. Προξένου τῶν Η.Π.Α. κ. Brennan. Τὴν 22.8.71 ἐπεσκέφθη τὸ Οἰκοτροφεῖον Φοιτητριῶν τοῦ Συλλόγου «Ἀπόστολος Παῦλος», ηὐλόγησε τὴν τράπεζάν των καὶ παρεκάθησεν εἰς αὐτὴν καὶ ὡμίλησε πρὸς τὰς οἰκοτρόφους. Τὴν 23.8.71 ἐπεσκέφθη τοὺς ἐν τῷ Ἱπποκρατείῳ Νοσοκομείῳ νοσηλευομένους ἀσθενεῖς. Τὴν ἑσπέραν τῆς 12.9.71 ἐπεσκέφθη τὸ Ἵδρυμα Κοινων. Ὑπηρεσιῶν «Ἅγιος Παντελεήμων», ηὐλόγησε τὸ δεῖπνον τῶν τροφίμων καὶ ἐξήτασε τὰς συνθήκας διαβιώσεώς των. Παρομοίαν ἐπίσκεψιν ἔκαμε τὴν 13.9.71 καὶ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Παπάφειον Ὀρφανοτροφεῖον. Τὴν 14.9.71 ἐπεσκέφθη τὰ Γραφεῖα τῆς Περιφερειακῆς Διοικήσεως Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἐπεκοινώνησε μετὰ τῶν ὑπαλλήλων. Τὴν 20.9.71 ἐπεσκέφθη τὴν Ἀνωτέραν Ἐκκλησ. Σχολὴν Θεσ)νίκης καὶ ἐξήτασε τὰ ἀπασχολοῦντα αὐτὴν ζητήματα.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τῶν παιδικῶν κατασκηνώσεων ἐπεσκέφθη τὰς ἐν Πανοράματι κατασκηνώσεις τῆς Ἱ. Μητροπόλεως (30.7.71 καὶ 13.8.71), τὰς κατασκηνώσει τοῦ ΠΙΚΠΑ Ἁγίας Τριάδος (15.8.71 καὶ 2.9.71) καὶ Σο-

χοῦ (16.8.71), τὰς κατασκηνώσεις τῶν Α΄ καὶ Δ΄ Περιφερειῶν Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἐπανωμῇ (3.8.71), τὴν ἐν Σταυρῷ Χαλκιδικῆς κατασκήνωσιν ἑλληνοπαίδων ἐκ Δυτικῆς Γερμανίας (18. 8.71) καὶ τὴν κατασκήνωσιν τῆς «Μερίμνης τοῦ Παιδιοῦ» ἐν Ν. Μηχανιώνᾳ (5.9.71), ὡμίλησε πρὸς τοὺς κατασκηνωτὰς καὶ ηὐλόγησεν αὐτούς.

Ὁ Μητροπολίτης παρέστη:

Εἰς δεξίωσιν ἐν τῇ Ἀνωτέρᾳ Σχολῇ Πολέμου πρὸς τιμὴν τῶν ἀποφοίτων ἀξιωματικῶν τῆς 27ης σειρᾶς (6.8.71). Εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ πρατηρίου εἰδῶν οἰκοτεχνίας τοῦ Ἐθνικοῦ Ὀργανισμοῦ Προνοίας (7.8.71). Εἰς τὸ συνέδριον τῶν προεδρείων τῶν συνδέσμων Ἑλλήνων Δυτ. Γερμανίας καὶ εἰς δεξίωσιν πρὸς τιμὴν αὐτῶν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀναπληρωτοῦ Ὑπουργοῦ Προεδρίας Κυβερνήσεως κ. Ἰω. Ἀγαθαγγέλου (21. 8.71). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ἐν τῇ Φοιτητικῇ Ἑστίᾳ Θηλέων ὑπὸ τοῦ Δημάρχου Θεσσαλονίκης κ. Χρ. Φλωρίδη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 50ετηρίδος τῆς ΧΑΝΘ (10.9.71). Εἰς τὴν τελετὴν ἀπονομῆς βραβείων εἰς ἐκπροσώπους μορφωτικῶν συλλόγων ἀγροτικῆς νεολαίας Ἑλλάδος (16.9.71). Εἰς δεξίωσιν ἐν τῇ Στρατ. Λέσχῃ ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας τοῦ Νομάρχου Θεσ)νίκης κ. Θεοδ. Μπουκουβάλα (24. 9.71).

Ὁ Ἐπίσκοπος κ. Στέφανος παρέστη ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου εἰς πανηγυρικὴν κλήρωσιν λαχνῶν τοῦ Ὁμολογιακοῦ δανείου (21.9.71), εἰς τὴν ἐπίσημον ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ σεμιναρίου τοῦ Ἑλλην. Κέντρου Παραγωγικότητος (23.7.71) καὶ εἰς τὸ Σεμινάριον ἐπὶ θεμάτων διοικήσεως προσωπικοῦ (23.9.71).

Τὴν 5.9.71 ὁ Μητροπολίτης παρηκολούθησε τὸν ἀγῶνα δρόμου βάδην ταχυδρομικῶν διανομέων εἰς τὸν πρὸ τοῦ Λευκοῦ Πύργου χῶρον. Τὴν 19.9.71 παρηκολούθησε διάλεξιν τοῦ Β΄ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἐθν. Κυβερνήσεως κ. Νικ. Μακαρέζου μὲ θέμα: «Προοπτικαὶ ἀναπτύξεως τῆς Βορείου Ἑλλάδος καὶ ὁ ρόλος τῶν Ἑλλήνων τεχνικῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην». Τὴν 26.9.71 παρέστη εἰς συνέδριον Ἐπισκεπτριῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων, τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὁποίου ἐκήρυξεν ὁ Ὑπουργὸς Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν κ. Μπερνάρης. Τὴν ἑσπέραν ὁ Μητροπολίτης ἐδεξιώθη εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν τὰς μετεχούσας τοῦ συνεδρίου, ὡμίλησε πρὸς αὐτὰς καὶ ἐπέδωκεν ἀναμνηστικὰς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ὁ Μητροπολίτης ἐδέχθη:

Τὸν Γενικὸν Πρόξενον τῶν Η.Π.Α. κ. Brennan. Τὸ Ἐκκλησ. Συμβούλιον τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγ. Κων)ντίνου Ἱπποδρομίου. Τὸν Οἰκονομικὸν Σύμβουλον Ἐπικρατείας. Τὸν Πρόεδρον τοῦ 6ου Κ.Τ.Ε.Λ. κ. Δανιηλίδην. Τὸν ἄχρι τοῦδε Δ)ντὴν τοῦ ΟΤΕ Θεσ)νίκης κ. Βύρωνα Γκίκαν ἀναχωροῦντα εἰς Ἀθήνας καὶ τὸν νέον διευθυντὴν κ. Ἰω. Λαουτάρην. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Σωματείου Ἱεροψαλτῶν Θεσσαλονίκης, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐξήτασε τὰ ἀπασχολοῦντα τὸ Σωματεῖον ζητήματα. Τὸν Οἰκονομικὸν Ἔφορον Δημοσίων Κτημάτων κ. Χρ. Ἀλεξόπουλον. Τὸν κυβερνήτην τοῦ Α/Τ «ΑΕΤΟΣ», ἀντιπλοίαρχον κ. Κων. Ἔξαρχον. Τὸν Γεν. Πρόξενον τῆς Γαλλίας. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Κυριῶν. Τὸν ἀποχωροῦντα Δ)τὴν τοῦ Πυροσβεστικοῦ Σώματος κ. Ν. Κοντογιῶργον καὶ τὸν νέον κ. Βασ. Κάτσουλαν. Τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεζήτησε διάφορα ζητήματα ἀφορῶντα τὸν κλάδον (25.9.71). Ἀντιπροσωπείαν Σέρβων παλαιῶν πολεμιστῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλησε καὶ διένειμεν ἀναμνηστικὰ (25.9.71).

Διάφορα

Καθ' ὅλον τὸ διαρρεῦσαν δίμηνον ὁ Μητροπολίτης συνέχισε τακτικῶς τὴν καθ' ἑβδομάδα ἐπίδοσιν τῶν ἀδειῶν γάμου εἰς τὰ ζεύγη τῶν μελλονύμφων. Ἐπίσης ἐδέχθη τρεῖς ὁμάδας νέων καὶ νεανίδων μεταναστευόντων εἰς Αὐστραλίαν, πρὸς τοὺς ποίους ἀπηύθυνε πατρικὰς συμβουλὰς καὶ διένειμε χριστιανικὰ βιβλία.

Τὴν 21.9.71 ἐν τῇ αἰθούσῃ διαλέξεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἐγένετο συγκέντρωσις τῶν ὑπευθύνων διὰ τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα ἱερέων, πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλησεν ὁ διευθυντὴς τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Κων)ντῖνος Φράγκος τονίσας τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἡ κατηχητικὴ προσπάθεια τεθῇ ἐπὶ θεολογικῆς βάσεως καὶ ὅπως ἐπιδειχθῇ ὑπὸ τῶν ἐφημερίων θερμὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὁμαλὴν καὶ ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ ἐγένετο σύναξις πάντων τῶν κληρικῶν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς νέας περιόδου. Πρὸς τοὺς συγκεντρωθέντας ὡμίλησεν ὁ Μητροπολίτης περὶ τῆς τριπλῆς ἀποστολῆς τοῦ ἱερέως (διδακτικῆς, ποιμαντικῆς, ἁγιαστικῆς). Εἰς τὴν σύναξιν παρευρέθησαν παρεπιδημοῦντες ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ζακύνθου κ. Ἀπόστολος καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεουπόλεως κ. Παντελεήμων, ὡς καὶ ὁ Γεν. Ἐπιθεωρητὴς Θεολόγων κ. Ἀνδρέας Πετάνης, οἵτινες καὶ ὡμίλησαν δι' ὀλίγων.

Τὴν 28.9.71 ἐγένετο ἐν τῇ αἰθούσῃ συγκέντρωσις τῶν κυριῶν καὶ δ)ίδων τῶν Ἐνοριακῶν Φιλοπτώχων Ταμείων, πρὸς τὰς ὁποίας ὡμίλησεν ἡ κ. Μαρία Μπακατσέλου περὶ τῆς ἀνάγκης συντονισμοῦ καὶ προγραμματισμοῦ τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου, ὥστε κατὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα νὰ μὴν ὑπάρχῃ οἰκογένεια στερουμένη τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ ἐγένετο συγκέντρωσις τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῆς Θεσ)νίκης, εἰς τὴν ὁποίαν παρέστησαν καὶ πολλοὶ καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρὸς τοὺς συγκεντρωθέντας ὡμίλησεν ὁ Μητροπολίτης περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν θεολόγων εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Ἐν συνεχείᾳ ὁ κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Ἰωάννης Φουντούλης, ὑπεύθυνος τοῦ Φροντιστηρίου Ὁμιλητικῆς τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ὡμίλησε δι' ὀλίγων ἐπὶ τῶν ἐφετεινῶν προοπτικῶν τοῦ Φροντιστηρίου.

Πρωτοπρ. Κ.Α.Π.

Β' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ Διάλογος μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν

Ἀπὸ 22 - 30 Ἰουνίου 1971 συνῆλθεν ἐν Βόννῃ ἡ Μόνιμος Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ ἐξέδωκε τὰ κάτωθι δύο κείμενα:

Α'. Ἀνακοινωθὲν

Ἡ ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν Μόνιμος Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπή, συνῳδὰ τῇ ληφθείσῃ ἐν τῇ ἐν Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1970 διασκέψει αὐτῆς σχετικῇ ἀποφάσει, συνῆλθε, προσκλήσει τοῦ Προέδρου αὐτῆς Σεβ. Μητροπολίτου Γερμανίας κ. Ἰακώβου, ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γερμανίας ἐν Βόννῃ, ἀπὸ 22ας μέχρι τῆς 30ῆς Ἰουνίου ἐ.ἔ. Τὰς συνεδρίας αὐτῆς διεξήγαγεν ἐν τῇ αἰθούσῃ συνεδριῶν τοῦ Döl-

nger Haus, φιλοφρόνως καὶ εὐγενῶς παραχωρηθείσῃ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ἐπισκόπου τῶν ἐν Γερμανίᾳ Παλαιοκαθολικῶν κ. Ἰωσὴφ Brinkhues.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐν πρώτοις μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἔλαβε γνῶσιν τῆς γενομένης ἤδη ἀνασυγκροτήσεως καὶ συμπληρώσεως τῆς ἀντιστοίχου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Παλαιοκαθολικῶν. Ἐν συνεχείᾳ δέ, ἐκ τῶν γενομένων Εἰσηγήσεων ἐπὶ τῶν πέρυσι πρὸς περαιτέρω διασάφησιν ὡρισθέντων θεμάτων καὶ τῶν ἐπακολουθησασῶν ἐπ' αὐτῶν συζητήσεων, διεπίστωσεν, ἐπίσης μετὰ χαρᾶς, ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς προπαρασκευῆς τοῦ Διαλόγου ἔχει ἤδη ἀρκούντως προχωρήσει, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐν οὐ μακρῷ ἔναρξις αὐτοῦ. Διὸ καὶ σχετικῶς ἀπεφάσισεν, ὅπως ὑποβάλλουσα τοῦτο τῇ Α.Θ. Παναγιότητι τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κ. Ἀθηναγόρᾳ καὶ τοῖς Μακαριωτάτοις Προκαθημένοις τῶν ἄλλων κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐξαιτήσηται τὴν εὐλογίαν καὶ ἔγκρισιν αὐτῶν πρὸς συνάντησιν ἀμφοτέρων τῶν Ἐπιτροπῶν, Ὀρθοδόξου καὶ Παλαιοκαθολικῆς, πρὸς ἀπὸ κοινοῦ ἔρευναν μὲν καὶ ἀποσαφήνισιν τῶν ὑφισταμένων καὶ περαιτέρω διασαφηνίσεως χρῃζόντων ὡρισμένων σημείων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, καθορισμὸν δὲ τῆς ἐκτάσεως τοῦ Διαλόγου, ἤτοι τῶν θεμάτων περὶ ἃ οὗτος μέλλει ἵνα διατρίψῃ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἐφαρμοσθησομένης μεθόδου.

Εὐλογῆσαι ὁ Κύριος καὶ τὴν ἀρχομένην ταύτην περίοδον ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἔργου τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος προσπαθείᾳ εἰς δόξαν τοῦ ἁγίου Αὐτοῦ Ὀνόματος.

Ἐν Βόννῃ τῇ 30ῇ Ἰουνίου 1971

Β'. Ἔκθεσις

Ἡ ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν Μόνιμος Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπή, συνῳδὰ τῇ ληφθείσῃ ἐν τῇ ἐν Chambésy τῆς Γενεύης κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1970 Διασκέψει αὐτῆς σχετικῇ ἀποφάσει, συνῆλθεν ἐν Βόννῃ ἀπὸ τῆς 22ας μέχρι τῆς 30ῆς Ἰουνίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Γερμανίας κ. Ἰακώβου.

Κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς Ἐπιτροπῆς, διεξαχθείσας ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ἐπισκόπου τῶν ἐν Γερμανίᾳ Παλαιοκαθολικῶν κ. Ἰωσὴφ Brinkhues φιλοφρόνως καὶ εὐγενῶς παραχωρηθείσῃ Αἰθούσῃ Συνεδρίων τοῦ Döllingerhaus,

α) Ὑπὸ τοῦ Σεβ. Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς ἐγένετο ἐπισκόπησις τῶν παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις καὶ τοῖς οἰκουμενιστικοῖς εὐρύτερον κύκλοις ἀπηχήσεων τῶν ἀποφάσεων καὶ τοῦ Ἀνακοινωθέντος τῆς ἀπὸ τῆς ἔκτοτε διαγραφομένης ταχείας ἐξελίξεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Διαλόγου προκυπτούσης διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν εὐθύνης, ὅπως αὕτη, συνεχίζουσα τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ἀνατεθείσης αὐτῇ ἐντολῆς, ὁλοκληρώσῃ τὸ προπαρασκευαστικὸν αὐτῆς ἔργον, ἵνα ἐν οὐ μακρῷ ἄρξηται ὁ μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Ἐπιτροπῆς τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας Διάλογος.

β) Ἀνεγνώσθη γράμμα πρὸς τὸν Σεβ. Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σεβ. Ἐπισκόπου τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ Παλαιοκαθολικῶν κ. Οὔρς Küry ἀπὸ 20ῆς Ἀπριλίου 1971, ἀνακοινουμένου τὴν ὑπὸ τῆς καταρτισθείσης ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Παλαιοκαθολικῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑνώσεως Οὐτρέχτης ἐπὶ τοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς Προέδρου αὐτῆς καὶ τοῦ αἰδεσιμολογ. Δρος Βέρνερ Küppers ὡς Γραμματέως αὐτῆς, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ ἐκφράζοντος, ἐξ ὀνόματος καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς, τὴν εὐχὴν ὅπως λίαν συντόμως ἀποβῇ δυνατὴ ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνάντησις τῶν δύο Ἐπιτροπῶν.

γ) Ὑποβληθεῖσαι ἀνεγνώσθησαν αἱ ἀποφάσει τῆς Ἐπιτροπῆς γενόμεναι εἰσηγητικαὶ ἐκθέσεις ὑπὸ τῶν:

1. κ. Νικολάου Ματσούκα, Ὑφηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀναλύοντος τὴν ἐν ἔτει 1952ῳ δημοσιευθεῖσαν θεολογικὴν πραγματείαν τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου τέως Οὐτρέχτης κ. Ἀνδρέου Rinkel «Die heilige Eucharistie».

2. κ. Ἰσιδώρου Teodoran, Καθηγητοῦ τῆς ἐν Sibiu Θεολογικῆς Ἀκαδημίας ὑποβάλλοντος «Προσχέδιον Συμφωνίας ἢ κοινῆς Δηλώσεως» Ὀρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν ἐπὶ τῆς περὶ Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίας.

3. Σεβ. Μητροπολίτου Γερμανίας, κ. Ἰακώβου ἐπὶ τῆς περὶ ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

4. κ. Ἰωάννου Καλογήρου, Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἐπὶ τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ ἄλλων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν Intercommunio.

5. κ. Ἠλία Tsonevski, Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας Σόφιας, περὶ τῶν Μυστηρίων (πλὴν τῆς Θείας Εὐχαριστίας) ἐν τῇ Παλαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

6. Σεβ. Μητροπολίτου Καρθαγένης κ. Παρθενίου ἐπὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐννοεῖται ἡ ἀποσκοπουμένη ἕνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

7. Θεοφιλ. Ἐπισκόπου Δημητροβίου κ. Φιλαρέτου ἐπὶ τοῦ Filioque, ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ ὡς ἀναπληρωτοῦ αὐτοῦ προσελθόντος Θεοφιλ. Ἐπισκόπου Βιέννης καὶ Αὐστρίας τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας κ. Γερμανοῦ, καὶ

8. Τοῦ κ. Μέγα Φαράντου, Ὑφηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπὶ τοῦ Διαλόγου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἑτεροδόξων καὶ ἰδίᾳ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, καὶ τῶν ἐπιπτώσεων, ἃς οὗτος δύναται ἵνα ἐμφανίσῃ.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν εἰσηγήσεων τούτων καὶ τῶν ἐπακολουθησασῶν αὐταῖς συζητήσεων διεπιστώθη, ὅτι τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς ἔχει ἤδη ἀρκούντως προχωρήσει, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἔναρξις τοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν, Διορθοδόξου καὶ Παλαιοκαθολικῆς, εἰ καὶ ὑφίστανται ἔτι σημεῖά τινα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, περαιτέρω ἐρεύνης καὶ διασαφηνίσεως χρῄζοντα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπὶ τῶν σημείων τούτων ἔρευνα καὶ διασαφήνισις θὰ ἠδύνατο ἵνα γένηται κάλλιον ἐν κοινῇ τῶν δύο Ἐπιτροπῶν συναντήσει, ἐκρίθη ὡς πολλαχῶς λυσιτελὴς καὶ ἐπιβαλλομένη ἡ ἀφιέρωσις τῶν ἐργασιῶν τῆς πρώτης ἐν διαλόγῳ ἐπικοινωνίας τῶν Ἐπιτροπῶν εἰς τὴν ἔρευναν, ἀκριβῶς, ταύτην, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐκτάσεως τοῦ Διαλόγου, ἤτοι τῶν θεμάτων περὶ ὃ οὗτος μέλλει ἵνα διατρίψῃ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἐφαρμοσθησομένης μεθόδου.

Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τῆς πρώτης ταύτης συναντήσεως τῶν δύο Ἐπιτροπῶν, Ὀρθοδόξου καὶ Παλαιοκαθολικῆς, ἡ Ἐπιτροπὴ ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς συναντήσεως κατ' ἀρχὴν κατὰ τὸ θέρος τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ἢ ἐνδεχομένως εἰς προσεχῆ τινα χρόνον, ὁριζόμενον ἀπὸ συμφώνου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἰς τόπον δὲ οὑτωσεὶ ἐπίσης ὁριζόμενον.

Ἐν Βόννῃ τῇ 30ῇ Ἰουνίου 1971.

Ἡ ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν Μόνιμος Διορθόδοξος Θεολγοικὴ Ἐπιτροπή:

1. Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον: Μητροπολίτης Γερμανίας Ἰά-

κωβος, Καθηγητὴς 'Εμμανουὴλ Φωτιάδης.

2. Πατριαρχεῖον 'Αλεξανδρείας: Μητροπολίτης Καρθαγένης Παρθένιος.

3. Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων: 'Αρχιμ. Κορνήλιος Ροδουσάκης, Καθηγητὴς Β. Δεντάκης.

4. Πατριαρχεῖον Μόσχας: 'Επίσκοπος Βιέννης καὶ Αὐστρίας Γερμανός, Γρηγόριος Σκομπέη.

5. Πατριαρχεῖον Βουλγαρίας: Καθηγητὴς 'Ηλίας Τσονέφσκι.

6. 'Εκκλησία Κύπρου: 'Επίσκοπος Κωνσταντίας Χρυσόστομος, Καθηγητὴς 'Ανδρέας Μιτσίδης.

7. 'Εκκλησία Ἑλλάδος: Καθηγητὴς 'Ιωάννης Καρμίρης, Καθηγητὴς 'Ιωάννης Καλογήρου.

(Σημ.: Τὸ κείμενον τῆς 'Εκθέσεως ἐλήφθη ἐκ τοῦ Δελτίου «'Επίσκεψις», ἔτ. 2ον, ἀριθ. 34, 6 'Ιουλίου 1971, σ. 16-18).

Γ.Α.Τ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Demetrios J. Constantelos, Byzantine Philanthropy and Social Welfare (Βυζαντινὴ φιλανθρωπία καὶ κοινωνικὴ εὐημερία), New York & New Jersey 1968 (Rutgers University Press), σχῆμα 8ον μέγα, σ. XXVIII + 356.

Εἰς πολὺ ὀλίγους εἶναι γνωστὸν ὅτι μία τῶν εὐγενεστέρων ἀρετῶν τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ φιλανθρωπία, τὴν ὁποίαν θέτει ὡς θέμα ἐρεύνης ἡ μετὰ χεῖρας ἐργασία τοῦ διακεκριμένου Θεολόγου - Καθηγητοῦ τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Ἱστορίας εἰς τὴν παρὰ τὴν Βοστώνην τῶν Η.Π.Α. 'Ορθόδοξον Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ αἰδεσιμ. κ. Δημητρίου 'Ι. Κωνσταντέλου. Τὸ περιεχόμενον τῆς ὅλης ἐργασίας διαρθροῦται εἰς τρία μέρη, ὑποδιαιρούμενα εἰς τέσσαρας (1-4), πέντε (5-9) καὶ ἑπτὰ (10-16) παραγράφους ἀντιστοίχως. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος γίνεται λόγος περὶ φιλανθρωπίας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ ἐν συνεχείᾳ περὶ τῆς φιλανθρωπίας κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν χρόνους. Ὁ αἰδ. σ. ἐδῶ διακρίνει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς φιλανθρωπίας ἀπὸ τοῦ τῆς χριστιανικῆς, λίαν ὀρθῶς παρατηρῶν ὅτι ἡ φιλανθρωπία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος περιωρίζετο ὑπὸ τῆς ἰδέας περὶ εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν συνάνθρωπόν του, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας «ἡ ἀγάπη ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον εὕρισκε διέξοδον εἰς τὴν πρᾶξιν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς, τοὺς φίλους, τοὺς συμπολίτας ἢ τοὺς συμμάχους, ἤτοι ἦτο φιλανθρωπία τῆς ὁποίας τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν ἦτο ἡ καλωσύνη καὶ ἡ ἐλευθεριότης». 'Ενῷ δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία ἦτο ἀνθρωποκεντρική, ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἦτο θεοκεντρική, ἧς τὸ προέχον ἐλατήριον εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν μᾶλλον ἢ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον (παράγρ. 1). Περαιτέρω, εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον, ἀναζητεῖ τὸ εἰς τὸ βάθος τῆς βυζαντινῆς φιλανθρώπου ἰδέας ὑπάρχον ἐλατήριον, ὅπερ περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἑξῆς προτροπὴν τοῦ αὐτοκράτορος 'Αλεξίου Κομνηνοῦ: «Υἱέ μου, ὅταν βλέπῃς πτωχὸν ἢ ἐπαίτην μὴ στρέφῃς τὰ νῶτα πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ δεῖξε ἐμπράκτως τὴν ἀγάπην σου πρὸς τὸν πτωχόν, διότι οὕτω θέλει ὁ Θεός». Ἄλλαις λέξεσι, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ κινοῦν ἐλατήριον τοῦ χριστιανοῦ νὰ εἶναι φιλάνθρωπος (σελ. 27). Εἰς τὰς τρίτην καὶ τετάρτην παραγράφους ἐκθέτει τὰ περὶ τῆς φιλανθρωπίας

κρατοῦντα εἰς τὴν βυζαντινὴν σκέψιν, εἰς τὴν ὁποίαν δεσπόζει ἡ πίστις ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι φιλάνθρωπος καὶ ἐλεήμων, οὗτινος τὴν φιλανθρωπίαν ὀφείλει πᾶς τις νὰ μιμῆται, πρὸ παντὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, διὸ καὶ ἐθεωρεῖτο ἡ φιλανθρωπία καὶ ἠσκεῖτο ὡς αὐτοκρατορικὴ ἀρετή.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐκτίθενται λεπτομερῶς τὰ θέματα: ἡ βυζαντινὴ φιλανθρωπία, ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ Ἐκκλησία, φιλανθρωπία καὶ μοναχικὰ ἱδρύματα, φιλανθρωπία καὶ βυζαντινὸν Κράτος, ὡς καὶ ἡ φιλανθρωπία καὶ οἱ ἁπλοῖ πολῖται φιλάνθρωποι.

Εἰς δὲ τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος ὁ σ. ἐξετάζει συστηματικώτερον τὴν ὀργάνωσιν τῆς φιλανθρωπίας εἰς φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, οἷον εἰς νοσοκομεῖα, ξενῶνας ἢ ξενοδοχεῖα, γηροκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, πτωχεῖα ἢ πτωχοκομεῖα, ἀναμορφωτήρια, οἴκους τυφλῶν, νεκροταφεῖα ξένων κλπ.

Ἡ ὅλη ἔκθεσις κατακλείεται εἰς τὸ συμπέρασμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ αἰδεσ. σ. εὐστοχώτατα παρατηρεῖ ὅτι «ἡ φιλανθρωπία ἐν Βυζαντίῳ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς φιλανθρωπίας τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, εἰ καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἡ ἀντίληψις περὶ φιλανθρωπίας προσέλαβε θρησκευτικὴν σημασίαν. Ἡ συνέχεια αὕτη εἶναι ἔκδηλος εἴς τε τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἤσκουν, λέγει, τὴν φιλανθρωπίαν εἰς μεγάλην κλίμακα, ὥστε νὰ μὴ ἀληθεύῃ πλήρως τὸ ὑπό τινων λεγόμενον, ὅτι ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἦτο κόσμος χωρὶς ἀγάπη . Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς Βυζαντινῆς τοιαύτης εἶναι διαφορὰ σκοποῦ ἢ καθολικότητος, ἴσως δὲ καὶ διαφορὰ βάθους. Ἐνῷ δηλαδὴ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλανθρωπία ἦτο ἀτομιστικὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου περιωρισμένη, ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς ὑποκειμενικὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἀσκοῦντος αὐτήν, ἡ μεσαιωνικὴ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἦτο συλλογικὴ καὶ ἰδεωδῶς ὠργανωμένη, ἵνα ὑπηρετῇ τὸ ἰδεῶδες τῆς εὐημερίας ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας. Πέραν τούτου, ἡ φιλανθρωπία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἰδέα παρέμενε φιλοσοφικὸς πόθος καὶ ἀναζήτησις μᾶλλον ἢ ἀρετή, ἐνῷ ἡ χριστιανικὴ ἰδεολογία εἰς τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἐπεκτείνει εἰς πλάτος καὶ βάθος τὰ ὅρια τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φροντίδος διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐξυψώσει τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν δόξαν τῆς προσωπικότητος καὶ τὸν προορισμὸν παντὸς ἀνθρώπου. Οὕτως ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἐπιζητεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ οὐ μόνον τὸν ἐνεργοῦντα αὐτήν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πηγὴν αὐτῆς, τὸν Θεόν, καί, κατ' ἀκολουθίαν, περιλαμβάνει πάντας τοὺς ἀνθρώπους, διότι πᾶς ἄνθρωπος εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ ἀνώτατον. Εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, ἡ βυζαντινὴ φιλανθρωπία ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸν ἄνθρωπον ὡς «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» ποιηθέντα, ὁ ὁποῖος, εἰ καὶ ἐπαναστάτης υἱὸς Θεοῦ, καλεῖται νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον διὰ μέσου τῆς φιλανθρωπίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐξ ἄλλου ὁ αἰδεσιμ. σ., ὡς ἀμερόληπτος μελετητὴς τῆς ἱστορίας, παρὰ τὴν φωτεινὴν πλευράν, παρουσιάζει καὶ ὡρισμένας ἀνακολουθίας τοῦ βυζαντινοῦ βίου, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν σκοτεινὴν ὄψιν αὐτοῦ. Ὑπῆρχε βεβαίως πραγματικὸν πάθος πρὸς ἄσκησιν τῆς φιλανθρωπίας ἐλατήριον ἐχούσης τὴν ἀλτρουϊστικὴν ἀγάπην, παραλλήλως ὅμως ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ πολὺ μῖσος. Παραλλήλως πρὸς τὴν πλουσίαν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν πολλὴν ἀγάπην συναντῶμεν ἐπίσης καὶ πολλὴν πτωχείαν καὶ δυστυχίαν. Ἐκτὸς πολλῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ

εὑρίσκομεν παραλλήλως καὶ πλείστους ἀνθρώπους τῆς σαρκός. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν εὐσεβισμὸν καὶ τὴν θεοσέβειαν ἀπαντῶμεν ἐπίσης καὶ πολλὴν θρησκοληψίαν καὶ πλείστας ὅσας προλήψεις καὶ ἄλλας πολλὰς ἀντιθέσεις, ὡς ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πλούτου καὶ πενίας. Μολονότι ὅμως πολλοὶ πτωχοὶ δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἀνταγωνισθοῦν τοὺς οἰκονομικῶς εὐρωστοτέρους των, ἐν τούτοις οὔτε οἱ πλούσιοι ἀφήνοντο ἐλεύθεροι νὰ καταβροχθίσουν τοὺς πτωχούς, διότι ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ φιλοσοφία τῶν Βυζαντινῶν ὑπελάμβανε τὰς διαφορὰς εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν ὡς δυνάμεις συντελούσας οὐχὶ εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ ἀποξένωσιν τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ καθιστοῦν αὐτὰς ἐξηρτημένας ἀπ' ἀλλήλων καὶ εἰς τὸ νὰ ἑνώνουν αὐτὰς στενότερον διὰ τῶν δεσμῶν τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἡ ἔργοις ἄσκησις τῆς φιλανθρωπίας ἐθεωρεῖτο ὡς ὑποχρέωσις ὀφειλομένη εἴς τε τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν Θεὸν ὁμοίως.

Περαίνοντες ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ αἰδεσ. σ. συνέλεξε φιλοτίμως καὶ ἐχρησιμοποίησε δαψιλῶς πάσας τὰς ὑπαρχούσας βυζαντινὰς πηγὰς καὶ ἱκανὰ ἄλλα βοηθήματα εἰς τὸ θέμα του καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ συνθέσῃ ἔργον στηριζόμενον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς πρώτας πηγὰς αὐθεντικόν, πλῆρες καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του, δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ θετικῶς ὡς βοήθημα εἰς πάντα φιλομαθῆ, ἐπιθυμοῦντα νὰ μελετήσῃ καὶ γνωρίσῃ τὸ ὑπὸ πολλῶν, ἰδίᾳ ξένων, παρεξηγημένον Βυζάντιον καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ ὀρθῶς τὰς πολυτίμους πολιτιστικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας, τὰς ὁποίας τοῦτο ἐκληροδότησεν εἰς τὸν κόσμον.

Π. Χ. Δημητρόπουλος
τ. Καθηγητὴς Παν/μίου

Ἀρχιμανδρ. Θεσκλήτου Α. Στράγκα, Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817 - 1967, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1969, σ. λα' + 717, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1970, σ. κδ' + 719 - 1446.

Ὁ σ. εἰς τοὺς δύο ὀγκώδεις τόμους περιέλαβε πλούσιον ἀρχειακὸν ὑλικὸν ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Ἱ. Συνόδου. Ὁ Α' τόμος περιέχει εἰδήσεις ἐκ τῆς ἐποχῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, πληροφορίας περὶ τῆς διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετ' αὐτὴν καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ αὐτοκεφάλου. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν οἱ ἐκλεγέντες ὡς προκαθήμενοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1852 μέχρι τοῦ 1922. Παρατίθεται σύντομον βιογραφικὸν σημείωμα ἑκάστου ἐξ αὐτῶν καὶ ἐγκύκλιοι, ἐκδοθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν. Ὁμοίως παρατίθενται καὶ σημαντικὰ ἱστορικὰ ἔγγραφα, πατριαρχικὰ γράμματα, συνοδικοὶ τόμοι, νομοσχέδια, πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι, συζητήσεις τῆς Συνόδου περὶ διαφόρων ζητημάτων. Εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον ἀναφέρονται οἱ ἀπὸ τοῦ 1852 μέχρι τοῦ 1917 διατελέσαντες ποιμενάρχαι εἰς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1917 Γραμματεῖς καὶ Βασιλικοὶ Ἐπίτροποι. Περιέχονται ἐπίσης οἱ καταστατικοὶ χάρται τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σχέδια καὶ προταθεῖσαι ἀναθεωρήσεις αὐτῶν.

Εἰς τὸν Β' τόμον περιέχονται πρῶτον τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνωμαλιῶν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ διχασμοῦ καὶ ἡ ἐκλογὴ ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν τοῦ

Μελετίου Μεταξάκη, τοῦ ὁποίου παρατίθενται πολλὰ ἔγγραφα, συνοδικαὶ ἀποφάσεις, πράξεις, ὑπομνήματα, συζητήσεις εἰς τὴν Σύνοδον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του δεικνύουσαι τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν φωτεινὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Ἀκολουθοῦν ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀθηνῶν Θεοκλήτου, ἔγγραφα ἐκδοθέντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς ἐκθρονίσεως αὐτοῦ. Τὸ 1923 ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος. Ἀπὸ τῆς σ. 1133 μέχρι τέλους μετὰ τῆς καταλύσεως τῆς δικτατορίας τοῦ Θ. Παγκάλου τὸ 1926, περιέχονται ἔγγραφα καὶ ἐκκλησιαστικαὶ πράξεις γενόμεναι ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Χρυσοστόμου. Σημαντικὰ γεγονότα ἐκτίθενται καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ὡς τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου, ὁ καταστατικὸς νόμος τῆς ἐπαναστάσεως Πλαστήρα καὶ ἄλλαι ἀξιοσημείωτοι ἐνέργειαι τῆς ἱεραρχίας.

Θὰ ἦτο δύσκολον νὰ δοθῇ λεπτομερὴς εἰκὼν τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς τοὺς δύο τόμους τοῦ ἔργου τούτου. Ἀνωτέρω παρεθέσαμεν στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων σχηματίζει κανεὶς ἰδέαν τῶν περιεχομένων. Ἡ ἔκδοσις ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ εἶναι πολύτιμος, διότι ἐξ αὐτῆς δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν γεγονότων ἐκ πρώτης χειρὸς καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν πρωταγωνιστούντων προσώπων. Ἔχει δὲ ἀξίαν καὶ διότι δὲν ἠμπορεῖ οἱοσδήποτε νὰ ἐρευνήσῃ τὰ ἀρχεῖα. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι σημαντικόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιλογὴ τοῦ δημοσιευομένου ὑλικοῦ εἶναι ἀξιόλογος, διότι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς καίρια γεγονότα καὶ δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ παρακολουθήσῃ τόσον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας αὐτῆς ἐπὶ σημαντικῶν καὶ μικροτέρων ζητημάτων. Ὁ σ. παρεμβάλλει εἰς ὡρισμένα σημεῖα τὸ ἱστορικὸν τῶν γεγονότων διὰ νὰ τοποθετήσῃ τὰ κείμενα ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου των. Καὶ ταῦτα εἶναι χρήσιμα, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν συμφωνῇ κανεὶς μετὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ σ. ἢ ὄχι.

Ἡ ἔκδοσις ἀρχείων εἶναι δύσκολον ἔργον καθ' ἑαυτὸ καὶ αἱ δυσκολίαι αὐξάνονται ἐκ τῆς ἐπιλογῆς τῶν κειμένων πρὸς ἔκδοσιν, ἐφ' ὅσον τὰ ἀρχεῖα δὲν ἐκδίδονται ἐξ ὁλοκλήρου. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴν ἐπέτυχεν ὁ σ., διότι μᾶς δίδει σημαντικὰ καὶ διαφωτιστικὰ κείμενα.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀρχείων τῆς Ἱ. Συνόδου ὁ σ. προσέφερε μεγάλην ὑπηρεσίαν ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλους κλάδους τῆς θεολογίας. Εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἔκδοσις καὶ τῶν ἀρχείων τῶν νεωτέρων ἐτῶν.

Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου

Β. Β. Σφυρόερα, Ἱλαρίων Σιναΐτης ὁ Κρὴς (1765; - 1838) καὶ αἱ δύο ἐπιστολαί του περὶ μεταφράσεως τῶν Ἁγίων Γραφῶν. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1969 - 1970), Ἀθῆναι 1970, σ.

Διὰ τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῶν Ἁγ. Γραφῶν ὑπάρχουν μελέται παλαιότεραι καὶ πρόσφατοι. Ὁ κ. Β. Σφυρόερας, ἐντεταλμένος ὑφηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, εἰς τὴν μελέτην του ταύτην ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἱλαρίωνος ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν σπουδῶν του ἐν Πά-

τμφ. Ἐν συνεχείᾳ ὁμιλεῖ περὶ τῆς παραμονῆς του εἰς τὸ Βουκουρέστι, εἰς ΚΠολιν, ὅπου διετέλεσεν ἡγούμενος τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου καὶ ἀνέπτυξε φιλολογικὴν καὶ ἄλλην δραστηριότητα καὶ κυρίως εἰς τὸν τομέα τῆς παιδείας, ὅπου καὶ προεκλήθησαν συζητήσεις περὶ τὸ ἄτομόν του, καὶ τέλος περὶ τῆς ἀρχιερατείας του εἰς Τόρνοβον μέχρι τοῦ θανάτου του τὸ 1838. Σημαντικαὶ εἶναι αἱ δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Ἱλαρίωνος, ἐκδιδόμεναι μετὰ κριτικοῦ ὑπομνήματος, ἡ μία πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἄνθιμον καὶ ἡ ἄλλη ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν σταλεῖσαν πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου Ματθαίου. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἶναι χρήσιμοι, διότι εἰς αὐτὰς ἀναπτύσσονται αἱ ἀπόψεις τοῦ Ἱλαρίωνος περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς μεταφράσεως τῶν Ἁγ. Γραφῶν καὶ ἐκτίθενται φιλολογικαὶ καὶ ποικίλαι ἄλλαι παρατηρήσεις. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἶναι χρήσιμοι εἰς πάντα ἀσχολούμενον μὲ τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῶν Ἁγ. Γραφῶν. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Σφυρόερα ἐκάλυψε κενὸν ὡς πρὸς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἱλαρίωνος καὶ εἶναι λίαν ἐπωφελὴς δι' αὐτὸ καὶ διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν δύο ἐπιστολῶν.

Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου

Ἰακώβου Γ. Κλεομβρότου. Μητροπολίτου Μυτιλήνης, Mytilena Sacra, τόμος Α', Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ὑψηλοῦ, Ἱστορία - Τέχνη, Ἀθῆναι 1970, σ. 398.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Ἰάκωβος εἶναι γνωστὸς ὡς δόκιμος συγγραφεὺς καὶ ἐρευνητής, συγγράψας πολλὰς καὶ ἀξιολόγους μελέτας. Εἰς τὸν παρόντα τόμον ἐκ 398 σελίδων διαπραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῆς Ἱ. Μονῆς Ὑψηλοῦ τῆς Λέσβου. Εἰς τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐν συνεχείᾳ περιγράφονται τὸ παλαιὸν καὶ τὸ νέον καθολικόν, αἱ κτιριακαὶ ἐγκαταστάσεις τῆς Μονῆς καὶ τὸ νεκροταφεῖον αὐτῆς. Ἰδιαίτερος μακρὸς λόγος γίνεται διὰ τὰ κειμήλια τοῦ σκευοφυλακίου, διὰ τὰ ἅγια λείψανα, τὰς εἰκόνας, τοὺς χειρογράφους κώδικας καὶ τὰ ἔντυπα βιβλία ἀπὸ τοῦ 1535, τῶν ὁποίων παρατίθεται κατάλογος. Περιγράφονται τὰ Μετόχια, παρατίθεται μοναχολόγιον, κατάλογος τῶν ἡγουμένων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1645 καὶ περιγραφὴ τῶν ἐγγράφων. Εἰς τὰς περιπετείας τῆς Μονῆς ἀναφέρονται παλαιότεραι συμφοραὶ τὰς ὁποίας ὑπέστη κατὰ διαφόρους καιρούς· ὁμοίως ἐξιστοροῦνται τὰ γεγονότα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ἀναγράφεται ἡ ἀκίνητος ἀγροτικὴ περιουσία της. Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Γενικὰ συμπεράσματα» τονίζεται ἡ μεγάλη καὶ πολύπλευρος δραστηριότης τῆς Μονῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας καὶ γίνεται λόγος περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων της. Εἰς τὸν ἐπίλογον σημειοῦται ὅτι, ἀφοῦ ἀνεκαινίσθη ἡ Μονή, καλεῖται νὰ ἐπιδείξῃ νέαν δραστηριότητα εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ τόπου, ἀνταποκρινομένην εἰς τὴν παλαιάν της παράδοσιν. Τὸ βιβλίον περιέχει πολλὰς εἰκόνας, χρησίμους διὰ τὴν ἐποπτικὴν κατανόησιν διαφόρων θεμάτων.

Μὲ εὐχαρίστησιν ὁ ἀναγνώστης μελετᾷ τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ πολλὰ πληροφορεῖται ἐξ αὐτοῦ τόσον διὰ τὴν Μονὴν ὅσον καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Λέσβου, διότι εἶναι γραμμένον μὲ τρόπον ἐπαγωγὸν καὶ συστηματικόν. Πρέπει

ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι εἶναι πολὺ χρήσιμον ὄχι μόνον διὰ τὰς πολλὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας παρέχει, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκθέτει τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς καὶ ἀναδεικνύει τὴν προσφορὰν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος. Ἀπὸ βιβλία ὡς τὸ παρόν, ὅταν γραφοῦν καὶ δι' ἄλλας μονὰς τῆς χώρας μας, θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ σχηματίσωμεν πλήρη καὶ σαφῆ εἰκόνα τῆς προσφορᾶς τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς τὴν ἐθνικήν μας ζωήν. Εὐχαριστίαι λοιπὸν καὶ συγχαρητήρια ὀφείλονται εἰς τὸν Σεβασμιώτατον κ. Ἰάκωβον διὰ τὴν ὡραίαν μελέτην τὴν ὁποίαν μᾶς ἐχάρισε.

Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου

ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κωνστ. Ε. Παπαπέτρου, Κυβερνητικὴ καὶ Θεολογία, Ἀθῆναι 1966 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Θεολογία»), σ. 29.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἀπόλυτος ἀξίωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ἐλπίς, Θεσσαλονίκη 1967 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Γρ. ὁ Παλαμᾶς»), σ. 8.

Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ Προπατορικὸν ἁμάρτημα, Ἀθῆναι 1967 (ἀνάτ. ἐκ τῆς Θ.Η.Ε., τόμ. Ι'), σ. 14.

Τοῦ αὐτοῦ, Πρόσωπα καὶ θέματα (R. Bultmann, P. Tillich, D. Bonhoeffer, K. Rahner), Ἀθῆναι 1967 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Θεολογία»), σ. 20.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ συνάντησις ὡς δουλεία, Ἀθῆναι 1967 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περοδ. «Θεολογία»), σ. 7.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Θεολογία καὶ τὸ συναίσθημα, Ἀθῆναι 1968 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Θεολογία»), σ. 7.

Τοῦ αὐτοῦ, Θρησκευτικότης καὶ ὑποκρισία, Ἀθῆναι 1968 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Γρ. ὁ Παλαμᾶς»), σ. 9.

Τοῦ αὐτοῦ, Φύσις καὶ πολιτισμός, Ἀθῆναι 1968 (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμ. τόμου «Πόνημα Εὔγνωμον»... Βασ. Μ. Βέλλα), σ. 7.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ γνῶσις Αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ), Ἀθῆναι 1969, σ. 143.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ καθυστέρησις στὶς «πνευματικὲς ἐπιστῆμες», Ἀθῆναι 1969 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Ἀκτῖνες»), σ. 7.

Τοῦ αὐτοῦ, Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη; Δοκίμιον, Ἀθῆναι 1970, σ. 67.

Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὅλου, Ἀθῆναι 1970, σ. 19.

Το αὐτοῦ, Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας. Συστηματικὴ μελέτη ἐπὶ ἑνὸς πατερικοῦ ἑρμηνευτικοῦ κειμένου. (Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ), Ἀθῆναι 1970, σ. 228.

Τοῦ αὐτοῦ, Χάρις, χαρίσματα, ἀξιώματα, Ἀθῆναι 1971 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ τόμου «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος», σ. 145-160).

«Συνάξεως Ὀρθοδόξων Θεολόγων», Περὶ Ἁγίου Πνεύματος. (Θεολογικαὶ Μελέται, ἀριθ. 1), Ἀθῆναι 1971 (ἔκδ. «Ὁ Ἄρτος τῆς Ζωῆς»), σ. 162.

Ν. Μπερδιάγιεφ, Βασίλειο τοῦ πνεύματος καὶ βασίλειο τοῦ Θεοῦ (μτφρ. Βασ. Τ. Γιούλτση), Θεσσαλονίκη 1971 (ἐκδ. «Π. Πουρναρᾶ»), σ. 207.

Διάλογοι Εὐθύνης, τόμ. Ι, τεῦχ. Α', 1968 - 70, ἐκδόσεις «'Ορθοδόξου 'Ακαδημίας Κρήτης», Γωνιὰ Κισάμου - Χανίων 1971, σ. 141.

Μητροπ. Χρυσοστόμου Θέμελη, Τὸ χρονικὸν τοῦ ἑσπερινοῦ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου τοῦ 'Αρείου Πάγου (1921 - 1971), Καλαμάτα 1971 (ἔκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μεσσηνίας, ἀριθ. 19), σ. 48.

Μητροπ. Τιμοθέου Ματθαιάκη, Εὐχαὶ εἰς διαφόρους περιστάσεις, 'Αθῆναι 1971, σ. 84.

'Αρχιμ. Θεοδώρου Β. Τζεδάκη, Σύντομος ἱστορία τῆς (πρώην 'Επισκοπῆς καὶ νῦν) Μητροπόλεως Πέτρας, Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 1971 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «'Αμάλθεια», τεῦχ. 'Ιανουαρίου - Φεβρουαρ. 1971, ἐπηυξημένον), σ. 14.

Στυλ. Σ. Μπαϊρακτάρη, Τὸ Ψαλτήριον εἰς τὴν ἁπλοελληνικὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, 'Αθῆναι 1971 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «'Εφημέριος» μετὰ προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων), σ. 22.

Γεωργ. Χρ. Λιλῆ, Ἡ 'Οργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Μεγάλη Θλῖψις. (Χριστ. Βιβλιοθήκη, Λαϊκαὶ χριστιανικαὶ ἐκδόσεις Χριστ. Ὁμίλου Κορινθίας), Κόρινθος 1971, σ. 78.

C. Papoulidis, Alcance ecoménico de la renovacion monastica del siglo XVIII en la iglesia ortodoxa, «Unidad Cristiana. Oriente Cristiano» 21/2 (1971) 185 - 191, Madrid.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΦΥΛΛΑΔΙΑ — ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

'Αναπαλμοί, Μην. Περιοδ. Ὄργανον Χριστ. Ὁμίλου Νέων Παναγίας Χρυσοκαστριωτίσσης, ἔτ. Α', 'Ιούλ. - Αὔγ. - Σεπτ. 1971, τεῦχ. 9 - 11, 'Αθῆναι.

'Ανάπλασις, περίοδ. Γ'' ἀριθ. φύλ. 197, Αὔγ. - Σεπτ. 1971, 'Αθῆναι.

'Απολύτρωσις, περίοδ. Δ', ἔτ. ΚΣΤ', 'Ιούλ. - Αὔγ. 1971, ἀριθ. 307 - 308, Θεσσαλονίκη.

'Απόστολος Βαρνάβας, περίοδ. Γ', τόμ. ΛΒ', Μάρτ. - 'Απρίλ. 1971, τεῦχ. 3 - 4, Λευκωσία Κύπρου.

'Αστὴρ τῆς 'Ανατολῆς, Μην. Περιοδ. Εὐαγγελικῶν 'Αρχῶν, ἔτ. 114, Σεπτ. 1971, ἀριθ. 9, 'Αθῆναι.

Τὸ Οἰκογενειακὸν Βῆμα, ἔτ. ΙΑ', Μάϊος, 'Ιούν. 1971, ἀριθ. 117, 118, Παρίσιοι.

Διδαχή, ἔτ. ΚΕ', 'Ιούλ. - Αὔγ. 1971, τεῦχ. 268, Καλαμάτα.

'Εκκλησία, ἔτ. ΜΗ', 2 'Ιουλ. - 15 Σεπτ. 1971, ἀριθ. 16 - 22, 'Αθῆναι.

Ἑλληνικὰ Θέματα, ἔτ. ΙΣΤ', περίοδ. Β', 'Ιούν., 'Ιούλ. 1971, ἀριθ. 184, 185, 'Αθῆναι.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ 'Εξωτερικοῦ, ἔτ. 22, 'Ιούν., 'Ιουλ., Αὔγ. 1971, ἀριθ. 221, 222, 223, 'Αθῆναι.

'Ενορία, ἔτ. ΚΣΤ', 10 Αὔγ. - 1 'Οκτ. 1971, ἀριθ. 502, 503, 504, 'Αθῆναι,

Ἐνοριακοὶ Παλμοί, ἔτ. Ε', περίοδ. Β', Σεπτ. 1971, τεῦχ. 45, Θεσσαλονίκη.

Ἐπίσκεψις, 15ήμερον Δελτίον Εἰδήσεων, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου, ἔτ. 2ον, 20 Ἰουλ., 3 Αὐγ. 1971, ἀριθ. 35, 36, 37, Cambésy - Genêve, Suisse.

Ζωή, ἔτ. 61, 2 Σεπτ. - 23 Σεπτ. 1971, ἀριθ. 2731 - 4, Ἀθῆναι.

Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτ. Κ', Ἀπρίλ. - Μάϊος - Ἰούν. 1971, τεύχη 228, 229, 230, Ἰωάννινα.

Καθολική, ἔτ. 43, 13 Ἰουλ. - 21 Σεπτ. 1971, ἀριθ. 1733 - 8, Ἀθῆναι.

Καινὴ Κτίσις, ἔτ. 48, Αὔγ., Σεπτ. 1971, ἀριθ. 702, 703, Ἀθῆναι.

Ἐνοριακὴ Κλῖμαξ, ἔτ. Α', Ἰούλ., Αὔγ., Σεπτ. 1971, ἀριθ. 7, 8, 9, Ν. Τρίγλια Χαλκιδικῆς.

Μακεδονικὴ Ζωή, Αὔγ., Σεπτ. 1971, τεύχη 63, 64, Θεσσαλονίκη.

Ὁσία Εἰρήνη Χρυσοβαλάντου, ἔτ. ΙΒ', Ἰούλ. 1971, ἀριθ. 128, Ἀθῆναι (Ἱ. Μονὴ Λυκοβρύσεως Ἀττικῆς).

Πάνταινος, Ἐπίσημον Δελτίον τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἔτ. 63, Ἀπρίλ. - Σεπτ. 1971, Ἀλεξάνδρεια.

Ὁ Ποιμήν, Μην. Ἐκκλ. Περιοδικόν, ἔτ. ΛΣΤ'. Ἰούλ. - Αὔγ. 1971, ἀριθ. 7 - 8, Μυτιλήνη.

Προβλήματα Ἐκκλησιαστικὰ Κοινωνικά, Ἰούλ., Αὔγ. 1971, ἀριθ. 22, 23, Ἀθήνα.

Προσφυγικὸς Κόσμος. Οἰκονομολογική, ἔτ. 45, 20 Αὔγ. - 25 Σεπτ. 1971, ἀριθ. 2115 - 9, Ἀθῆναι.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, ἔτ. Δ', Σεπτ. 1971, τεῦχ. 38, Φλώρινα.

Σταυρός, ἔτ. ΙΘ', Αὔγ. 1971, ἀριθ. 126, Ἀθῆναι.

Συζήτησις, ἔτ. ΙΒ', Σεπτ. 1971, τεῦχ. 136, Ἀθῆναι.

Ὁ Σωτήρ, ἔτ. ΙΒ', 28 Ἰουλ. - 29 Σεπτ. 1971, ἀριθ. 514 - 9, Ἀθῆναι.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἔτ. 62, Ἰούλ. - Αὔγ., Σεπτ.. 1971, ἀριθ. 1295 - 6, 1297, Ἀθῆναι.

Ἡ Φωνὴ τῆς Ἐρήμου, ἔτ. Ι', Αὔγ., Σεπτ. 1971, ἀριθ. 116, 117, Καστοριά.

Ἡ Φωνὴ τῆς Ὀρθοδοξίας. 15ήμερον Ὄργ. τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γνησίων Ὀρθοδ. Χριστιανῶν Ἑλλάδος, ἔτ. ΚΣΤ', 15 Ἰουλ. - 15 Αὔγ. 1971, ἀριθ. 623 - 6, Ἀθῆναι.

Τὸ Φῶς, ἔτ. Γ', Σεπτ. 1971, ἀριθ. 33, Καβάλα.

Χριστιανικοὶ Παλμοί, ἔτ. Η', Ἰούλ. - Αὔγ. 1971, ἀριθ. 75, Σιδηρόκαστρον.

Χριστιανικὲς Πεννιές, ἔτ. 27, Ἰούλ. - Αὔγ. 1971, ἀριθ. 179, Ἀθῆναι.

Χριστιανική, Μην. Ἐπιθεώρηση Χριστιανοκοινωνικῶν ἀρχῶν (Διευθυντὴς Ν. Ψαρουδάκης), ἔτ. Β', Αὔγ., Σεπτ. 1971, ἀριθ. 20, 21, Ἀθῆναι.

Χριστιανός, ἔτ. Ι', Ἰούν. - Αὔγ. 1971, τεῦχ. 118 - 120, Ἀθῆναι.

Eastern Churches Review, A Journal of Eastern Christendom, Vol. III, No 3, Spring 1971, Oxford.

Egyhazi Kronika, Keleti Orthodox Egyhazi Folyoirat XX. Erfolyam, Majus-Jun., Jul.-Aug. 1971, No 3, 4, Budapest.

Le Lien, Revue du Patriarchat Grec-Melkite Catholique, 36e Année-1971, o 3, Beyrouth (Liban).

Messager de l' Exarchat du Patriarche Russe e.n Europe Occidentale, 19e Année, Janvier - Juin 1971, No 73-74, Paris.

Orthodox Life, A Bimonthly Periodical Published by Holy Trinity Monastery, 21st Year, May-June 1971, No 3, Jordanville, N.Y.

The Orthodox Observer. (Ὁ Ὀρθόδοξος Παρατηρητής), Year XXXVII, July, August 1971, No 616, 617, New York.

Ostkirchliche Studien, 20. Band, September 1971, Heft 2/3, Würzburg.

Proche Orient Chétien, tome XXI, 1971, fasc. II, Jérusalem.

Una Sancta. Zeitschrift für ökumenische Begegnung, 26. Jahrgang, 1971, Heft 3, Meitingen-Freising.

Unidad Cristiana. Oriente Cristiano, Ano XXI Julio-Septiembre 1971, No 3, Madrid.

Κληρονομία, Περιοδικὸν Δημοσίευμα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελτῶν. (Δ/ντὴς Π. Χρήστου, Ἐπιμελ. Ε. Χρυσός), τόμ. 3, Ἰούλιος 1971, τεῦχ. Β', Θεσσαλονίκη, σ. 213-440.

Περιέχει μελέτας τῶν Ἀθ. Γιέβτιτς, Θ. Ζήση, Ε. Χρυσοῦ, R. Schieffer, H. Magoulias, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, K. Mitsakis, Ἀ. Αἰμ. **Ταχιάου,** συζήτησιν μεταξὺ Π. Μπούμη καὶ Ε. Χρυσοῦ, χρονικὰ ὑπὸ Π. Ροδοπούλου καὶ Ν. Ματσούκα καὶ 13 βιβλιοκρισίας ὑπὸ Π. Χρήστου, Ε. Χρυσοῦ, Β. Σταυρίδου, Ν. Χατζημιχάλη καὶ Ν. Τσουλκανάκη.

Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν, Ἑξαμηνιαία ἔκδοσις ἐρεύνης Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, τόμ. 1ος, Ἰούνιος 1971, τεῦχ. 1ον, Ἀθῆναι (ἔκδ. «Ὁ Ἄρτος τῆς Ζωῆς»), σ. 96.

Νέον Θεολογικὸν Περιοδικόν! Ἐκδοτ. Ἐπιτροπή: Σ. Ἀγουρίδης, Ν. Παπαδόπουλος, Ν. Ράλλης, Α. Καλόβουλος, Γ. Γρατσέας, Ι. Πατρῶνος. Τὸ τεῦχος περιέχει χαιρετισμὸν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, πρόλογον τοῦ καθηγ. Ἀγουρίδου, μελέτας τῶν Ν. Παπαδοπούλου, Χ. Σ. Βούλγαρη, Α. Θεοχάρη, Γ. Χ. Ρηγοπούλου, Β. Π. Στογιάννου καὶ 9 βιβλιοκρισίας ἑλληνικῶν καὶ ξενογλώσσων βιβλίων ὑπὸ Ι Καραβιδοπούλου, Γ. Ρηγοπούλου, Ι. Παναγοπούλου, Σ. Ἀγουρίδου καὶ Γ. Γρατσέα.

Γ.Α.Τ.

Ἐτησία συνδρομὴ . . . . Δρχ. 50
Διὰ τὰς Ι. Μονάς, Σχολικὰς Βιβλιοθήκας
καὶ Σωματεῖα . . . . » 60
Διὰ τὸ ἐξωτερικὸν . . . . Δολ. 5

Δ/νσις: Διαχείρισιν περιοδ. «Γρ. ὁ Παλαμᾶς», Ι. Μητρόπολιν Θεσσαλονίκης ἢ Ταχ. θυρὶς 329

— Τὰ πρὸς δημοσίευσιν ἀποστελλόμενα εἰς τὸ περιοδικὸν χειρόγραφα παρακαλοῦμεν νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνουν τὰ δύο τυπογραφικὰ φύλλα (32 σελίδες). Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

— Τὰ ἑκάστοτε δημοσιευόμενα ἄρθρα ἀπηχοῦν τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων.

— Εἰς τοὺς συνεργάτας τὸ περιοδικὸν παρέχει δωρεὰν 25 ἀντίτυπα ἐξ ἀνατυπώσεως τῆς μελέτης αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ζητήσουν τοῦτο γραπτῶς παρὰ τῆς Συντάξεως.

Διευθύνσεις συμφώνως πρὸς τὸ Ν.Δ. 346/69 «Περὶ τύπου»

Διευθυντής: Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου, Π. Πατρῶν Γερμανοῦ 30, Θεσσαλονίκη, τηλ. 25-656.
Ἀρχισυντάκτης: Παντελῆς Ρόκκος, Ἀναλήψεως 17, Θεσσαλονίκη, τηλ. 830-888.
Συντάκτης: Γεώργιος Α. Τσανανᾶς, Κασσάνδρου 100, Θεσσαλονίκη, τηλ. 63-556.
Τύποις: Μ. Τριανταφύλλου Υἱοί, Θεσσαλονίκη.
Διευθυντὴς Τυπογραφείου: Ὄλυμπος Μ. Τριανταφύλλου, Ἰφιγενείας 4, Βυζάντιον, τηλ. 44-736.